

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф. (голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 12 від 27.12.2024).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ihaneaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 12 from 27.12.2024).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenyuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРІНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Контроль і фальсифікація науки. Інквізиція вчених.....3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

ОЧЕРЕТЯНА Л. Книги України у дзеркалі державної бібліографії
(за матеріалами бази даних державної бібліографії "Літопис книг" за 2023 рік)8

РЕЦЕНЗІЇ

КЕПІН Д. Музейна професія: погляд із Дніпра.....18

БІБЛОТЕЧНА СПРАВА

КЛИМЕНКО О., СОКУР О. Функціонування українських бібліотек в умовах
цифровізації19

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

КОРНЄЄВ В., САЦУК Т. Соціально-комунікаційний аудит:
проблематика, можливості, інструменти24

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Індустріальне відродження УРСР у друкованих виданнях 1945—1948 років.....31

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ЛОЩИНСЬКА Н. "Украинский журнал": 200 років від дня виходу у світ41

СЛАВЕТНІ ВИДАВНИЦТВА УКРАЇНИ

МИКОЛАЄНКО А. Діяльність видавництва "Смолоскип"
в умовах російсько-української війни: виклики та досвід46

Покаж чик статей і матеріалів, опублікованих у журналі за 2024 рік.....51

C O N T E N T

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. Control and falsification of science. Inquisition of scientists3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

OCHERETIANA L. Books of Ukraine in the mirror of the state bibliography
(according to materials of database of the state bibliography "Book Chronicle" 2023)8

REVIEWS

KEPIND. Museum profession: a view from the Dnieper.....18

LIBRARIANSHIP

KLYMENKO O., SOKUR O. Functioning of Ukrainian libraries in conditions of digitization19

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

KORNIIEV V., SASHCHUK T. Social communication audit: issues, opportunities, tools24

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Industrial revival of the USSR in printed publications 1945—194831

HISTORICAL INTELLIGENCE

LOSHCHYNSKA N. "Ukrainian zhurnal ": 200 years since the day of publication.....41

GLORIOUS PUBLISHERS OF UKRAINE

MYKOLAIEENKO A. Publishing activity of "Smoloskyp" in the context
of the Russia-Ukraine war: challenges and experience46

Index of articles and materials published in the magazine for 2024.....51

УДК 001.9:008](091)(045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net**Контроль і фальсифікація науки. Інквізиція вчених*****Маніпуляції з розвитком науки в минулому**

Високі посади тих, хто контролює розвиток науки, настільки утаємничені латентними світовими структурами, що дослідники спромоглися виявити лише кілька таких ставлеників. Решті з них зовсім не обов'язково бути можновладцями чи авторитетними вченими. Цілком достатньо виконувати непомітну, але вкрай важливу роботу з організації обміну науковими ідеями, на яку у справжніх учених, що їх експлуатує таємна влада, немає часу.

Для збереження балансу конспірації й ефективності контролю на важливі наукові посади таємний світовий уряд призначає своїх протеже. Цих "весільних генералів", які постійно обертаються в публічному просторі, задля конспірації не надто глибоко посвячують у плани встановлення таємної влади над світом. Завдяки такій кадровій політиці світовий уряд грає на людському марнославстві, створює та використовує псевдонауковців, які прагнуть бути об'єктами суспільної уваги та медіа.

Збираючи потрібну інформацію, таємна влада постійно намагається в будь-який спосіб припинити наукові дослідження та пошуки задля відродження давньоарійської філософії, що надає розуміння впливу думки на матеріальний світ. І найбільшу небезпеку становлять відкриття квантової фізики.

Про дії таємного світового уряду в науковій сфері можна довідатися лише по слідах, які він залишає внаслідок протиборства зі справжньою наукою. Ці сліди виявлено в такій кількості, що абсурдно навіть припускати їх випадковий характер.

Отже, можемо стверджувати, що є певні докази дії теорії міжнародної змови й перейдемо до констатації фактів.

Будь-яка цивілізація здійснює пошук істинного знання. Люди завжди намагалися збагнути різноманіття явищ природи, таємницю й сенс своєї появи, життя та призначення на Землі. У давніх цивілізаціях, окрім однієї, відповіді на ці питання надавали релігійні лідери, а громада слухняно їх приймала. Єдиним винятком стала цивілізація ста-

родавніх греків, яка зробила найважливіше в історії людства відкриття — *сили розуму*.

Перші спроби осмислити навколишній світ було зроблено в Іонії, у грецьких поселеннях Малої Азії, й історики намагалися пояснити цей факт суспільно-політичною ситуацією в регіоні. Справді, в Іонії була вільніша, ніж в європейській Греції, політична структура, що спричинило певну зневагу традиційних релігійних вірувань. Греки спромоглися зазирнути природі в обличчя й відкинути усталені доктрини, віру в надприродні сили, догму, пута, що стримують думку. Давні мислителі першими розпочали вивчати загадкові й складні явища природи, намагаючись їх осягнути. Розум вони протиставили хаосу випадкових явищ у прагненні пролити на них світло. Греки виробили концепцію Всесвіту, що стала основою наступних етапів розвитку європейської думки.

Ставлення до природи й світу у представників давньогрецької цивілізації було раціональним, критичним і нерелігійним. Вони відмовилися від міфів, так само як і від віри в боїв, які правлять людиною та природою. Поступово сформувався вчення про впорядковану природу, що бездоганно функціонує за єдиним планом. Виявили, що природа влаштована раціонально, і єдиний план, який становить її основу, цілком збагнений. Вирішальним кроком, що допоміг розсіяти ореол таємничості й містицизму, який оповив явища природи, і навести лад у їх хаосі, стало застосування математики. Цей крок вимагав від греків не меншої далекоглядності, інтуїції й глибини, ніж віра в силу людського розуму. План, за яким побудовано Всесвіт, має математичний характер, і лише ця наука дає змогу збагнути тонкощі геніального задуму.

Отже, у VI ст. до н. е. стародавні греки здійснили світоглядну революцію. Якщо бути об'єктивним, то у прагненні покладатися на власні сили грецькі мислителі не були самотніми. Схожі ідеї поділяли, наприклад, монголи аж до періоду формування й розквіту імперії Чингісхана, оскільки Бог монголів "вимагав не тільки молитви, а й активності".

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. № 11. С. 3—10.

Середньовічні монголи, хоча й не були такими матеріалістами, як стародавні греки, і вірили в існування богів, вважали, що останні не допоможуть людині, якщо вона самотійно не визначить мету свого життя й не докладе зусиль для досягнення поставлених цілей. Такий підхід було зумовлено панівною релігією монголів бонпо, що надавала право обіймати найвищі державні посади. Ця релігія була одним із найдавніших і найточніших варіантів давньоарійської філософії.

Залишається лише відповісти на запитання, чи стародавні греки самотійно "спромоглися зазирнути природі в обличчя", чи хтось їх до цього спонукав. Інакше кажучи, чи була зроблена ними революція в поглядах на світ стихійною, чи, як свідчить історія всіх революцій, про які дійшли задокументовані свідчення, її готували під пильним оком таємного світового уряду?

Багато дослідників поділяють думку, що наукова революція Давньої Греції відбулася за участю світових правителів, які намагалися обґрунтувати інтелектуальний сплеск суто подорожами й торгівлею жителів давньогрецького міста Мілет.

У VI ст. до н. е. у Мілеті склалася сприятлива ситуація, що дала змогу людському розуму розкріпачитися й вступити на шлях осмислення навколишнього світу — шлях, що обіцяє чимало радощів і перемог, але водночас сповнений загроз і перешкод. Місто розквітло завдяки ремеслам і торгівлі, зріс добробут, життя громадян стало комфортнішим, з'явилася можливість подорожувати. Відвідуючи Єгипет, Вавилон й інші країни давнього світу, жителі Мілета переймали досягнення східної думки та переваги заможного життя. У матеріальному добробуті мілетці бачили свідчення того, що людина здатна багато чого досягти, не покладаючись на допомогу богів. Поступово найсміливіші мислителі дійшли до зухвалої думки про те, що Всесвіт доступний до пізнання людським розумом.

Надто просто виходить: торгівля, подорожі, зростання добробуту, культурний обмін — і одразу наукова революція! Однак у ті часи не лише мілетці торгували, подорожували, підвищували добробут, мали час, який намагалися заповнити, здійснюючи культурний обмін. Проте наукова праця чомусь уперше зародилася саме в Мілеті, а давньогрецький математик Фалес Мілетський і його іонійські колеги набагато випередили інтелектуальні здобутки попередніх цивілізацій. І причини такого прогресу пояснити лише торгівлею й ремеслами, навіть вдалим й прибутковим, неможливо. Суть цього явища полягає в тому, що інтерес до наукового пізнання природи стиму-

лював світовий уряд. Він не надто охочий до наукової праці, однак залюбки використовує й привласнює готові результати вчених. Звісно, операції зі зняття вершків із наукової діяльності відбувалися цілком таємно й за посередництва довірених законспірованих контролерів. Виявити їх доволі важко, однак за певних умов можливо. На думку І. Беляєва, одним із таких контролерів був Сократ, який використовував знання про географічність навколишнього світу, що є складовою частиною давньоарійської філософії. Сократ не афішував цього, адже, за правилами світового уряду, таємними знаннями мали володіти ті, хто дістав відповідний дозвіл. Порушення неписаного правила доступу до наукової спадщини колишніх цивілізацій суворо карали.

Авторові можуть заперечити, що Сократ жив недовго, але річ у тім, що добробут і статки цікавили його набагато менше, ніж розтління суспільства. І тому відносна бідність не заважала філософу, спираючись на зв'язок зі світовою закулісою, нехтувати всіма законами етики давньогрецького суспільства, загальноприйнятими тоді моральними стандартами й імперативами. І Сократ досяг на цій ниві таких "успіхів", що був страчений.

Розвиток Давньої Греції під патронатом латентної влади мав і негативні риси. Доля цієї цивілізації не стала винятком, і давньогрецький світ, як відомо, опинився під владою Давнього Риму. Звісно, разом із давньогрецькою спадщиною римлянам дісталась і та частина світового уряду, що виявилася під їхньою владою. І вона намагалася підкорити собі переможців через культурну співпрацю. Ця стратегія зрештою призвела до розпаду Давнього Рима, принаймні в західній частині римського світу.

Сліди невидимої руки

Із загибеллю Західної Римської імперії було поховано й надії таємної влади на швидке втілення планів завоювання світу. Вона не бажала визнавати поразку й накопичувала сили для реваншу. Коли, на думку таємних правителів, сили досягли потрібного ступеня могутності, налагоджені зв'язки було зруйновано внаслідок знищення 1308 р. папою Климентом V і королем Франції Філіпом Вродливим ордену тамплієрів. Саме ця організація стояла біля витоків фінансового поневолення країн.

Народи середньовічної Європи, безумовно, краще розуміли агресивну сутність таємного уряду, оскільки катастрофа давнього світу була ще свіжою в їхній пам'яті, вони чудово усвідомлювали одіозну роль фінансової мафії в історії. Європейці відгородилися від неї святою інквізицією, або судом Церкви.

Самоконсервація Європи мала й негативні наслідки, які згодом, із забуттям жахів, пов'язаних із діяльністю світового уряду, завдяки надійному контролю святої інквізиції ставали дедалі помітнішими. Насамперед це стосувалося занепаду середньовічної науки.

Суд Церкви майже на тисячоліття ізолював народи давньої Європи від культурного впливу світового уряду, який зміг повернутися до активного життя на європейській політичній арені лише з початком доби Відродження.

Поразки й потрясіння змусили латентні структури діяти вкрай обережно. Вони намагалися впливати на культурне життя європейців через законспіровану систему масонських лож, організаційно згрупованих у Пріорат Сіону. Конспірація була настільки сильною, що особи, допущені до певного ступеня посвяти, не мали жодного уявлення, чи є ще вищі ступені, чи хтось із масонів вищого ступеня входить до одного з ними кола, хто скеровує їхні зусилля на виконання завдань, поставлених масонами вищих ступенів у піраміді ложі.

Центральне місце Пріорату Сіону в масонській піраміді передбачало, що верховним керівником усіх масонських лож був глава цього товариства. Він мав найвищий рівень посвяти у справи таємного світового уряду, водночас залишаючись лише сліпим виконавцем його волі.

Така система конспірації призвела до того, що, контролюючи життя суспільства загалом і розвиток науки зокрема, ані представники таємного уряду, ані їхні протеже, перебуваючи на важливих, але непомітних постах, не виявляли себе подібно до Сократа. Попри те, що вони контролювали життя суспільства в найвідповідальніших сферах, між ними діяла кругова порука, щоб ліквідувати можливі докази й сліди, здатні зашкодити в майбутньому. Єдиною людиною, яку можемо ідентифікувати як ставленика світового уряду у справі *контролю над розвитком науки*, є Марен Мерсенн (1588—1648).

Цей католицький чернець не був видатним ученим (хоча це ім'я відомо в сучасній теорії чисел), однак його організаційна роль у науці XVII ст. була доволі виразною. У той період, за браком наукових журналів, Мерсенн став своєрідним центром листування вчених, він завжди мав інформацію про поточні успіхи математиків різних країн. Ця робота потребувала колосальних зусиль, і малоімовірно, що Марен Мерсенн виконував ці обов'язки з власної ініціативи...

Контроль над розвитком науки надавав ідеології світового уряду можливості "культурного впливу" на людство. Проте це суперечило по-

требам суспільного розвитку взагалі й розвитку науки зокрема, особливо прикладної. Через це багато важливих відкриттів, навіть у галузях математики й фізики, здійснювали ті, хто не мав класичної освіти й не працював у наукових центрах.

Наприклад, засновник булевої алгебри навіть не мав середньої освіти: "...Булю вдалося наприкінці життя стати професором математики в... католицькому коледжі (університеті) у Кірці. Характерно, що перша розгорнута система формальної (символічної) логіки (булева логіка в сучасній математиці) належить самоучці Булю, який не закінчив навіть середньої школи. Через це він не був зв'язаний путами традиційних догм і настанов, зміг поглянути на математику свіжим поглядом й оцінити її логічний статус".

Як свідчить біографічна довідка, Джордж Буль народився 2 листопада 1815 р. у Лінкольні (Англія), був сином шевського майстра. Хлопець захопився математикою, хоча закінчив лише початкову школу. Спробував здобути освіту в комерційному училищі, але незабаром полишив навчання через відсутність інтересу до комерції; надалі знання здобував самотужки. Математичні дослідження Буль розпочав із розроблення операційних методів аналізу й теорії диференціальних рівнянь, відтак перейшов до математичної логіки. "Математичний аналіз логіки, що є досвідом обчислення дедуктивного міркування" та "дослідження законів мислення, що базуються на математичній теорії логіки та ймовірності", викладені в його основних працях, стали основою формування математичної логіки.

Світовий уряд мав змогу здійснювати дозваний доступ тих, кого вважав потрібними, до знань про Всесвіт, що дісталися у спадок від колишніх цивілізацій. Таємні правителі намагалися не лише встановити владу над європейськими народами, а й використати давні знання для відновлення давньоарійської філософії. Стимулюючи наукову діяльність, світовий уряд прагнув поступово закласти у свідомість європейських учених факт, що світ створений Богом.

Філософія пізнього середньовіччя підтримувала суспільне переконання у правильності й сталості механізмів, що керують природою, хоча й вважала, що все відбувається з волі Божої. Поміж багатьох чинників, що сприяли перетворенню середньовічної цивілізації на сучасну, найважливішим, як зазначалося, став сплеск інтересу до праць грецьких авторів. Саме з творів греків тогочасні європейські мислителі довідалися, що закони природи ґрунтуються на математичних принципах. Природа не тільки раціональ-

на й упорядкована, а й функціонує відповідно до немінучих і незмінних законів. Європейські вчені почали досліджувати природу як послідовники давньогрецьких філософів. Католицька доктрина, що проголошує першорядним обов'язком усвідомлення Божої волі та його творінь, знайшла форму математичного плану, за яким Господь створив Всесвіт.

Утім, європейці швидко випередили греків. Провівши критичний аналіз давніх учень, насамперед Арістотеля, вони розробили нові методики наукових досліджень. У XVII ст. Декарт і Галілей реформували природу наукової діяльності. Вони критично переглянули поняття, якими має оперувати наука, визначили її нові цілі й завдання, змінили методологію. Ці заходи не лише додали сили природознавству, а й засвідчили його нерозривний союз із математикою. Декарт і Галілей практично звели теоретичну фізику до математики.

Звісно, що ці нововведення були не менш революційними, ніж розквіт науки, що свого часу відбувався в давній Іонії. Проте й у цьому разі, незважаючи на спробу таємного світового уряду для стимулювання наукової думки "прикритися" католицькою доктриною про створення світу Богом, що збігається з одним із базових постулатів давньоарійської філософії, можна виявити сліди невидимої руки.

Безумовно, цим питанням бракує чіткості й прозорості. Наприклад, те, "що привело Галілея (і Декарта теж) до справжнього революційного перегляду методології науки, залишається незрозумілим". А з'ясувати все допоможе визнання (як у випадку пояснення стрімкого злету філософської думки в Давній Греції) факту існування міжнародної змови (світового уряду). Адже нічим іншим, аніж знанням спадщини колишніх цивілізацій на глибинному рівні не можна пояснити ту переконаність у правоті, що її демонстрували творці сучасної астрономії Коперник і Кеплер.

Якщо врахувати, якими численними, різноманітними й вагомими були аргументи до заперечення геліоцентричної теорії, то відданість їй Коперника й Кеплера слід розцінювати як одну із загадок історії (котру можна адекватно зрозуміти лише з огляду на теорію міжнародної змови). Майже кожному видатному інтелектуальному здобуткові передують десятиліття й навіть століття підготовчої роботи, що стає помітною при ретроспективному огляді, й саме вона зумовлює природний характер вирішального винаходу. За офіційною версією, у Коперника не було посередніх попередників у науці, і несподіване створення ним геліоцентричної системи світу, попри цілковите панування протягом півтора

тисячоліття геоцентричної доктрини, із сучасного погляду є неприродним. Серед решти астрономів XVI ст. Коперник височів подібно колосу.

Щоправда, учений був обізнаний із тими нечисленними творами античних авторів, які висловлювали думку про рухливість Землі, але ніхто з них не намагався побудувати на цій основі математичну теорію, тоді як над геоцентричною інтенсивно працювали. Спостереження Коперника також не містили жодних висновків, що наводили б на думку про потребу радикальних змін у теорії. Його інструменти були такими ж грубими, як і в попередників, а спостереження не перевершували їхніх результатів.

Коперник був стурбований складністю теорії Птолемея. У виборі напряму досліджень Коперника й Кеплера певну роль відіграли їхні релігійні переконання. Навіть найменшого проблиску надії довести ще один вияв величі Бога було достатньо, щоб учені негайно взялися за пошуки. Результати, що завершили їхні зусилля виправдали віру в гармонію, симетрію й задум, які, на переконання дослідників, становили основу світобудови. Математична простота нової теорії підтверджувала ідею, що саме їй Бог надав перевагу над складнішим задумом. Птолемеєм стверджував, що в поясненні явищ природи варто дотримуватися найпростішої гіпотези, котра узгоджується з фактами. Коперник повернув цю тезу проти теорії Птолемея. Глибоко переконаний у тому, що світ створений Богом, Коперник убачав у простоті геліоцентричної теорії підтвердження її близькості божественному задуму. Математичний бік теорії Кеплера був ще простішим, і він мав всі підстави вважати, що відкрив закони, які Бог заклад в основу світу.

У мисленні Коперника й Кеплера наявний містичний елемент, що для нинішніх науковців є аномальним. Водночас, незважаючи на релігійно-містичні впливи, ці дослідники були гранично раціональними, безжально відкидаючи будь-які гіпотези, які не відповідали результатам емпіричних спостережень. Праці Коперника й Кеплера від середньовічної схоластики відрізняє не тільки математична основа теоретичних побудов, а й послідовне прагнення досягти узгодженості математичних розрахунків із реальністю. Крім того, і Коперник, і Кеплер віддавали перевагу простішій математичній теорії, що властиво сучасному науковому підходу.

Коли йдеться про інквізицію, в уяві одразу постають спалення, знищення, переслідування вчених, але є певні нюанси. По-перше, яких учених? Коперник, про якого чомусь говорять, що його переслідувала інквізиція? Проте він

прожив чудове спокійне життя, був каноніком Католицької церкви, помер 1543 р. у своєму ліжку. Так, він обстоював геліоцентричну теорію, яку Церква визнала хибною. Церква помилялася, але помилка в науковому диспуті й знищення вченого — зовсім різні речі.

Джордано Бруно справді спалили. Проте, перше, Джордано Бруно ніколи не був ученим. Він був містиком і філософом. Розробив філософію, що обожила Всесвіт. Окрім того, не приймав основоположних канонів християнства, наприклад, заявляв, що Христа розп'яли проти Його волі. Інквізиція справді посприяла спаленню Бруно. Однак вона сім років давала йому шанс повернутися. Сім років його утримували й переконували, намагалися з ним дискутувати. Він не погодився змінити погляди, і зрештою скінчив вік у полум'ї багаття. Повторимо, не можна виправдовувати спалення людини, але стратили Бруно далеко не за науку...

І Галілео Галілея справді переслідували, але в цьому разі головне значення мав його особистий конфлікт із Папою Урбаном VIII. Річ у тім, що Галілей написав сатиричний твір, в одному з персонажів якого Урбан упізнав себе. Він наказав упокорити вченого. З ним, по суті, також розправилися, хоча й залишили живим. Галілея не засудили, але спілкування з інквізицією стало для нього надто серйозним ударом по репутації, нервовій системі, психіці. Тому можна зробити висновок, що Галілей справді постраждав за науку. Але не слід забувати, що тоді релігійні діячі загалом ставилися до науки з підозрою, не любили науковців і стежили, щоб їхні теорії не суперечили вченню Церкви. Відомого іспанського теолога-антитринітарія (той, хто заперечує Пресвяту Трійцю) Мігеля Сервета схопила не інквізиція, не католики, а протестанти. Прихильники протестантського лідера Жана Кальвіна арештували його в Женеві. І спалили на багатті. Дуже жорстоко — повільно, попри прохання в ім'я Христа додати більше дров, щоб довго не мучитися.

Отже, підсумовуючи, зауважимо, що факти жорстокого ставлення до вчених справді були, але не такі масштабні, як переконає історія. І не тільки католики цим грішили.

Попри авторитетні наукові заперечення уявлень щодо руху Землі, панівний тогочасний релігійний і філософський консерватизм, попри, здавалося б, виразну суперечність здоровому глузду, нова теорія поступово здобувала визнання. На математиків і астрономів сильне враження справила її простота, що стала виразною у працях Кеплера.

Концепція Коперника виявилася зручнішою і для навігаційних розрахунків, і для побудови календаря, тому багато географів й астрономів, навіть якщо не були переконані в істинності геліоцентричної теорії, почали нею користуватися. Немає нічого дивного в тому, що спочатку на підтримку нового вчення стали лише математики. Кому, як не їм, переконаним у тому, що світ побудований на простій математичній основі, вистачить сили духу відкинути усталені філософські, релігійні й природничо-наукові погляди та взятися за розроблення математичних основ революційної астрономії. Тільки математик, який непохитно вірить у причетність науки до основ світобудови, наважиться відстоювати нову теорію перед переважними силами опозиції.

Представникам ортодоксальної науки залишилося тільки правильно, з погляду здорового глузду, відповісти на запитання: які аргументи переконали тогочасного математика в тому, що "світ побудований на простій математичній основі", і звідки в нього сили "обстоювати нову теорію перед численними силами опозиції". І відповісти слід без будь-якої містики, як того й потребує ортодоксальна наука.

А відповідь, може бути лише одна, і вона стверджує, що в математиків доби Відродження були куратори зі ставлеників таємного світового уряду. За посередництва своїх агентів він вселив ученим XVI—XVII ст. думку, що світ створений Богом і що, вивчаючи це явище, варто створити якнайпростішу, з математичного погляду, модель його опису.

Це єдиний спосіб розумного пояснення нестандартного "прозріння" Коперника й Кеплера. І не тільки їх, оскільки є всі підстави припускати, що втручання таємного світового уряду в розвиток науки в той період було далеко не єдиним.

Колись симетрію називали "гармонією світу". Її пошуки привели одного з найвизначніших натуралістів усіх часів, німецького філософа, математика, астронома, астролога та оптика Кеплера до відкриття законів руху планет, названих на його честь. Що було відомо Кеплеру? Надзвичайно багато результатів спостережень завдяки титанічній праці данського астронома Тихо Браге й самого Кеплера і зовсім нічого з того, що тепер називають механікою. Отже, не знаючи жодного закону Ньютона, керуючись тільки ідеєю простих співвідношень між орбітами планет, учений вивів закони, які згодом становитимуть фундамент механіки Ньютона. Надзвичайно мистецьки поєднавши окультні (а тому марні) пошуки астрологів із майстерністю астронома-спостерігача й підкріпивши з бджолиною працьовитістю свої ідеї

обчисленнями, Кеплер відкрив новий шлях у пізнанні світу. Чіткі обґрунтування його ідей було зроблено набагато пізніше.

Залишилося тільки з'ясувати, хто і як вселив Кеплеру таку сильну віру в існування законів симетрії, властивих навколишньому світу, що, він відкрив новий спосіб світопізнання. Ймовірно, той самий таємний світовий уряд, точніше, його агенти, які контролювали й контролюють розвиток науки. Іншої аргументованої відповіді немає...

Може й так, але питання залишається відкритим. Звідки у світового уряду таке непере-

вершене чуття в питаннях, які вчені не лише не пояснюють, а й навіть не намагаються обґрунтувати? І чи не занадто багато збігів, коли правильна відповідь береться "зі стелі"? І чи настільки необґрунтованою є теорія міжнародної змови, головна мета якої — приховати знання колишніх цивілізацій і дозовано надавати їх суспільству, аби успішно реалізувати плани таємного світового уряду з поневолення людства?

(Далі буде)

Надійшла до редакції 12 грудня 2024 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 015:655.4](477)"2023":311:519.23](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.12(341).8-17

Лідія Очерет яна,

ст арша наукова співробітниця

відділу наукової підгот овки держ авних бібліографічних покаж чиків

Книж кової палат и України,

e-mail: litopys@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5894-2955>

Книги України у дзеркалі державної бібліографії

(за матеріалами бази даних державної бібліографії "Літопис книг" за 2023 рік)

У пропонованому дослідженні наведено результати бібліометричного аналізу тематичного розподілу видань у базі даних "Літопис книг" за 2023 р. відповідно до класів і розділів УДК.

Виконаний бібліометричний аналіз дає змогу визначити сучасні тенденції розвитку й тематичної спрямованості вітчизняної книговидавничої галузі, науки та культури.

Ключові слова: база даних; бібліографічна інформація; бібліометричний аналіз, книги; брошури; неперіодичні видання

Мета дослідження: аналіз тематичної спрямованості книговидання в Україні на основі кількості записів у базі даних (БД) "Літопис книг" за 2023 р. за класами та розділами УДК.

Методи дослідження: бібліометричний аналіз.

Об'єкт дослідження: база даних "Літопис книг" за 2023 р.

Постановка проблеми. Доступ до актуальної інформації у динамічних реаліях сьогодення має надзвичайно важливе значення. Книжкова палата України дає користувачам змогу орієнтуватись у загальному потоці вітчизняної друкованої продукції завдяки підготовці бібліографічних баз даних і виданню поточних бібліографічних покажчиків, які є впорядкованою сукупністю бібліографічних записів на книги та брошури. Структура поточних державних бібліографічних покажчиків передбачає наявність допоміжних покажчиків, які спрощують пошук бібліографічної інформації.

"Літопис книг" — державний бібліографічний покажчик, що містить вичерпну бібліографічну

інформацію про книги та брошури з усіх галузей знань: наукові, науково-популярні, навчальні, довідкові, релігійні, офіційні, суспільно-політичні, виробничо-практичні, літературно-художні та популярні, видання для дітей та юнацтва тощо. "Літопис книг" виходить друком двічі на місяць як результат аналітико-синтетичного опрацювання обов'язкових примірників видань, що надходять у Книжкову палату України відповідно до Закону України "Про обов'язковий примірник документів".

Покажчик уперше був виданий 1924 р. і поточного року відзначив 100-річний ювілей. У 1924—1989 рр. "Літопис книг" виходив у Харкові, з 1990-го друкується в Києві. Назва видання з плином часу змінювалася: "Літопис українського друку" (1924—1930), "Літопис друку" (1935), "Літопис друку. Книги" (1936), "Літопис друку УРСР. Книги" (1937—1953), від 1954 р. — "Літопис книг". Так само зазнавали змін періодичність виходу видання та види друкарської продукції, яку реєстрували в покажчику.

Перший випуск "Літопису книг" містив відомості про 185 назв неперіодичних видань українською мовою та мовами нацменшин. Бібліографічний запис на кожне видання охоплював бібліографічний опис із наведенням індексу за міжнародною десятиковою системою бібліографічної класифікації. Наприкінці випуску було подано "Абетковий покажчик". Наклад становив 1500 пр.

"Літопис книг" зазвичай супроводжують допоміжні покажчики, назва й періодичність яких із роками також змінювалися. Наявність допоміжного апарату сприяє повнішому використанню цих видань у довідково-бібліографічній роботі бібліотек, комплектуванні фондів, підготовці бібліографічних покажчиків, укладанні рекомендаційних списків літератури, тематичних картотек, організації книжкових виставок тощо.

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. у покажчику розширено реєстрацію книжкових видань, уніфіковано схему класифікації літератури, введено додаткові допоміжні покажчики.

З 1996 р. "Літопис книг" виходить у світ у серії видань Книжкової палати України "Національна бібліографія України", у якій видають покажчики відповідно до видового відображення матеріалів.

Бібліографічний опис книг і брошур у "Літописі книг" здійснюється згідно з вимогами низки державних стандартів. Для систематизації книг і брошур Книжкова палата України використовує власні видання "Розташування бібліографічних записів у бібліографічних покажчиках на основі Універсальної десятикової класифікації" (2013) та "Універсальна десятикова класифікація (УДК). Таблиці зі змінами та доповненнями. Алфавітно-предметний покажчик" (2017).

Електронні версії випусків державного бібліографічного покажчика від 2004 р. розміщено на сайті Книжкової палати України в розділі "Національна бібліографія".

Результати проведеного бібліометричного дослідження БД державної бібліографії книжкових видань "Літопис книг" дають змогу простежити сучасні тенденції розвитку книговидавничої галузі, науки та культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Укладання (відбір книг і брошур, їх аналітико-синтетичне опрацювання, систематизація) та аналіз БД здійснювалися на підставі чинних законів України, національних стандартів, інструкцій і методичних рекомендацій, розроблених Книжковою палатою України [1—15].

Виклад основного матеріалу дослідження. До БД "Літопис книг" за 2023 р. увійшло 15 750 бібліографічних записів. Дослідження проведено шляхом розподілу та аналізу записів за галузями

знань відповідно до класів Універсальної десятикової класифікації (УДК) (діагр. 1, 2; табл. 1—10).

У діагр. 1 наведено тематичний розподіл бібліографічних записів на книги та брошури за класами УДК у відсотках від загальної кількості записів:

- 0 Загальний клас — 1398 записів, або 8,88%;
- 1 Філософія. Психологія — 791 запис, або 5,02%;
- 2 Релігія. Теологія (богослов'я) — 389 записів, або 2,47%;
- 3 Суспільні науки — 3135 записів, або 19,90%, — за кількісним розподілом посідає друге місце;
- 5 Математика та природничі науки — 775 записів, або 4,92%;
- 6 Прикладні науки. Медицина. Техніка — 1716 записів, або 10,90%, — на третьому місці;
- 7 Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт — 364 записи, або 2,31%;
- 8 Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література — 6327 записів, або 40,17% — на першому місці за кількістю опрацьованих видань;
- 9 Географія. Біографії. Історія — 855 записів, або 5,43%.

Діагр. 1. Розподіл книг і брошур за класами УДК

Результати бібліометричного аналізу бібліографічної інформації щодо книг і брошур у межах класів УДК подано в табл. 1—10 (кількісний і відсотковий розподіл відповідно до загальної кількості записів у класі).

До класу 0 Загальний клас увійшли записи з питань науково-технічної інформації, бібліографії й бібліотечної справи, журналістики тощо. Поміж них значну частину становлять видання розділів 00 Пролегомена. Загальні питання науки та культури — 705 назв, або 50,43%; 087.5 Публікації для молоді — 464 записи, або 33,20%, та 01 Бібліографія і бібліографічні покажчики. Каталоги — 119 записів, або 8,51%; найменше

видань зафіксовано в розділах *09 Рукописи. Раритети і рідкісні книги* — 5 записів, або 0,36%, та *030 Універсальні довідкові видання* —

3 записи, або 0,21%. У табл. 1 наведено розподіл бібліографічних записів за розділами зазначеного класу.

Таблиця 1

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 0 Загальний клас

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
00 Пролегомена. Загальні питання науки та культури	705	50,43
01 Бібліографія і бібліографічні покажчики. Каталог	119	8,51
02 Бібліотечна справа. Бібліотекознавство	16	1,14
030 Універсальні довідкові видання	3	0,21
06 Організації загального типу	38	2,72
07 Медіа. Засоби масової інформації (ЗМІ). Масова комунікація. Дослідження засобів масової інформації та комунікації	46	3,29
08 Видання змішаного змісту. Збірники	2	0,14
087.5 Публікації для молоді	464	33,20
09 Рукописи. Раритети і рідкісні книги	5	0,36
Усього	1 398	100

У табл. 2 подано результати аналізу тематичного розподілу публікацій розділу *00 Загальні питання науки та культури*. Переважають видання підрозділу *004 Комп'ютерна наука і технологія. Застосування комп'ютера. Оброблення даних* — 247 записів, або 35,03%; друге місце посідає підрозділ *005 Управління. Менеджмент* — 227 записів, або 32,20%; третє — підрозділ *001 Наука та знання загалом. Організація розумової праці* — 191 запис, або 27,09%; найменше записів зафіксовано в підрозділах *003 Системи письма і писем-*

ності та 007 Системологія. Теорія систем. Теорія інформації та комунікації. Теорія керування / управління (кібернетика) — по 3 записи, або 0,43%.

За кількістю записів у класі *1 Філософія. Психологія* переважають видання з психології — 592 записи, або 74,84%, та філософських наук — 145 записів, або 18,33%. Найменшу частку записів містить розділ *16 Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки* — 23 записи, або 2,91%. Тематичний розподіл у класі *1 Філософія. Психологія* наведено в табл. 3.

Таблиця 2

Розподіл книг і брошур за підрозділами УДК розділу 00 Загальні питання науки та культури

Назва підрозділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
001 Наука та знання загалом. Організація розумової праці	191	27,09
002 Друк загалом. Документація. Книги. Авторство	4	0,57
003 Системи письма і писемності	3	0,43
004 Комп'ютерна наука і технологія. Застосування комп'ютера. Оброблення даних	247	35,03
005 Управління. Менеджмент	227	32,20
006 Стандартизація та стандарти	13	1,84
007 Системологія. Теорія систем. Теорія інформації та комунікації. Теорія керування / управління (кібернетика)	3	0,43
008 Цивілізація. Культура. Прогрес	17	2,41
Усього	705	100

Таблиця 3

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 1 Філософія. Психологія

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
1/14 Філософія	145	18,33
159.9 Психологія	592	74,84
16 Логіка. Епістемологія. Теорія пізнання. Методологія та логіка науки	23	2,91
17 Філософія моралі. Етика. Практична філософія	31	3,92
Усього	791	100

Клас 2 Релігія. Теологія (богослов'я) містить 389 записів, із них найбільшу кількість становлять видання, присвячені християнству, — 335 назв, або 86,12%, а найменшу — із питань

релігій стародавнього світу, другорядних культів та релігій — 1 запис, або 0,26%. Результати аналізу розподілу книг і брошур цієї тематики наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 2 Релігія. Теологія (богослов'я)

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
2 Релігія. Теологія (богослов'я)	13	3,34
23 Релігії, які виникли на Індійському субконтиненті. Індійська релігія в широкому розумінні	17	4,37
24 Буддизм	3	0,77
25 Релігії стародавнього світу. Другорядні культу та релігії	1	0,26
27 Християнство	335	86,12
28 Іслам	12	3,08
29 Сучасні духовні рухи	8	2,06
Усього	389	100

Клас 3 Суспільні науки є одним із найбільших за обсягом — 3135 записів; значну частину становлять книги з питань освіти, навчання та виховання — 953 записи, або 30,40%; права — 924 записи, або 29,47%, та економіки — 524 записи, або 16,71%. Результати аналізу розподілу видань згруповано в табл. 5.

У класі 5 Математика та природничі науки переважають видання з питань математики — 267 записів, або 34,45%, фізики — 109 записів, або 14,06%, хімії — 98 записів, або 12,65% та біологічних наук — 97 записів, або 12,52%. У табл. 6 наведено результати аналізу розподілу книг і брошур за розділами УДК зазначеного класу.

Таблиця 5

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 3 Суспільні науки

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
3 Суспільні науки	1	0,03
30 Теорія, методологія та методи суспільних наук. Соціографія	29	0,93
31 Демографія. Соціологія. Статистика	178	5,68
32 Політика	133	4,24
33 Економіка. Економічні науки	524	16,71
34 Право. Юриспруденція	924	29,47
35 Державне адміністративне управління. Військова справа	269	8,58
36 Забезпечення духовних і матеріальних життєвих потреб	31	0,99
37 Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля	953	30,40
39 Етнографія. Звичаї. Традиції. Спосіб життя. Фольклор	93	2,97
Усього	3 135	100

Таблиця 6

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 5 Математика та природничі науки

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
5 Математика. Природничі науки	3	0,39
502/504 Наука про навколишнє середовище. Енвіронментологія. Екологія	60	7,74
51 Математика	267	34,45
52 Астрономія. Астрофізика. Космічні дослідження. Геодезія	35	4,52
53 Фізика	109	14,06
54 Хімія. Кристалографія. Мінералогія	98	12,65
55 Геологія. Науки про Землю	37	4,77

Продовження таблиці 6

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
56 Палеонтологія	5	0,64
57 Біологічні науки загалом	97	12,52
58 Ботаніка	29	3,74
59 Зоологія	35	4,52
Усього	775	100

У класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* відображено книги та брошури з питань технології різних галузей промисловості, роботи транспорту, сільського господарства, медицини, а також видання з практичного застосування загальних законів фізики, хімії, біології для отримання необхідних для життя людини матеріалів і продуктів, використання природних багатств тощо. За кількістю записів у класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* переважають видання з питань медицини та охорони здоров'я — 555 записів, або 32,34%; техніки та інженерної справи — 449 записів, або 26,17%; сільського господарства — 270 записів, або 15,73%; найменша кількість назв — із питань будівельної промисловості — 30 записів, або 1,75%, та біотехнології — 10 записів, або 0,58%. Результати аналізу тематичного роз-

поділу видань зазначеного класу наведено в табл. 7.

У класі 7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* згруповано книги та брошури з питань архітектури, образотворчого мистецтва, музики, спорту тощо. Розділ 79 *Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт* налічує 103 записи, або 28,30%, розділ 73/76 *Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво* — 70 записів, або 19,23%, розділ 78 *Музика. Музичні інструменти* — 66 записів, або 18,13%; найменшу кількість назв містить розділ 7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт* — 2 записи, або 0,55%. У табл. 8 наведено результати аналізу розподілу книг і брошур за розділами УДК зазначеного класу.

Таблиця 7

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка*

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
60 Біотехнологія	10	0,58
61 Медичні науки	555	32,34
62 Інженерна справа. Техніка загалом	449	26,17
63 Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полювання. Мисливство. Рибне господарство	270	15,73
64 Домоведення. Домашнє господарство. Комунальне господарство. Служба побуту	46	2,68
65 Організація та управління підприємствами зв'язку, транспорту, торгівлі, поліграфії. Бухгалтерська справа, рахівництво. Зв'язок з громадськістю	203	11,83
66 Хімічна технологія. Хімічна промисловість і споріднені галузі	93	5,42
67/68 Різні галузі промисловості та ремесла. Легка промисловість загалом	60	3,50
69 Будівельна промисловість. Будівельні матеріали. Будівельно-монтажні роботи	30	1,75
Усього	1 716	100

Таблиця 8

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 7 *Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт*

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
7 <i>Мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво. Ігри. Спорт</i>	2	0,55
7.01/.09 Теорія та філософія мистецтва, методи, періоди, стилі, способи представлення зображення	61	16,76

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
71 Планування у межах адміністративно-територіальних одиниць. Планування у міській та сільській місцевостях. Ландшафти, парки. Сади	23	6,32
72 Архітектура	30	8,24
73/76 Образотворче мистецтво. Декоративно-прикладне мистецтво	70	19,23
77 Фотографія, техніка кінематографії та подібні процеси	9	2,47
78 Музика. Музичні інструменти	66	18,13
79 Видовищні види мистецтва. Розваги. Ігри. Спорт	103	28,30
Усього	364	100

За результатами бібліометричного аналізу з'ясовано, що найбільше записів на книги та брошури — 6327 — припадає на клас 8 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література*.

Найбільшу частину класу становлять бібліографічні записи на книги та брошури розділів 82 *Література. Літературознавство* — 5525 записів, або 87,33%, 81 *Лінгвістика. Мовознавство. Мови* — 757 записів, або 11,96%. Незначну кількість становлять видання із загальних питань лінгвістики та літератури — 45 записів, або 0,71%. Тематичний розподіл записів у зазначеному класі наведено в табл. 9.

Матеріали з питань археології, краєзнавства, географічних, історичних наук тощо подано у класі 9 *Географія. Біографії. Історія*. Він охоплює 855 бібліографічних записів на книги та брошури, поміж яких найбільшу кількість становлять видання з історії — 547 записів, або 63,98%. Видань із краєзнавства зафіксовано 149 записів, або 17,42%; найменша кількість записів — у розділі 902/904 *Археологія. Передісторія. Артефакти. Археологічні пам'ятки* — 24 записи, або 2,81%. Результати аналізу розподілу видань наведено в табл. 10.

Таблиця 9

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 8 *Мова. Мовознавство. Лінгвістика. Література*

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
80 Загальні питання лінгвістики та літератури. Філологія	45	0,71
81 Лінгвістика. Мовознавство. Мови	757	11,96
82 Література. Літературознавство	5 525	87,33
Усього	6 327	100

Таблиця 10

Розподіл книг і брошур за розділами УДК класу 9 *Географія. Біографії. Історія*

Назва розділу	К-сть записів	% від заг. к-сті записів у класі
902/904 Археологія. Передісторія. Артефакти. Археологічні пам'ятки	24	2,81
908 Краєзнавство	149	17,42
91 Географія. Географічні дослідження Землі та окремих країн	41	4,80
92 Біографічні дослідження. Генеалогія. Геральдика (гербознавство). Прапори, стяги	38	4,44
930 Історична наука. Історіографія	56	6,55
94 Історія загалом	547	63,98
Усього	855	100

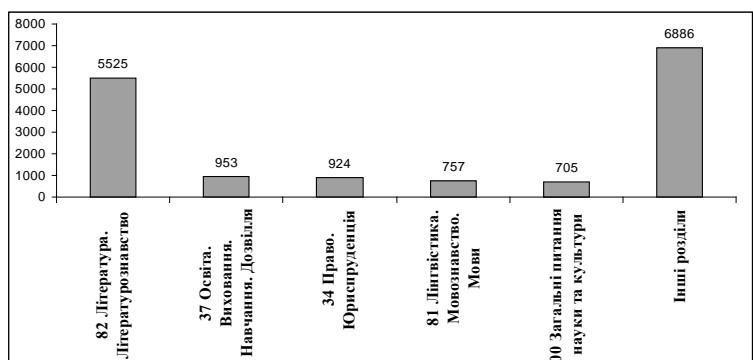
На підставі бібліометричного аналізу кількісних показників видань, опрацьованих у БД "Літопис книг" 2023 р. за розділами УДК, здійснено порівняльний аналіз (діагр. 2).

Найбільшу кількість книг і брошур зафіксовано в розділі 82 *Література. Літературознав-*

ство (5525 записів, або 35,07% загальної кількості). Друге місце посідає розділ 37 *Освіта. Виховання. Навчання. Дозвілля* (953 записи, або 6,05%), третє — розділ 34 *Право. Юриспруденція* (924 записи, або 5,87%), четверте — розділ 81 *Лінгвістика. Мовознавство. Мови* (757 за-

писів, або 4,81%), п'яте — 00 *Загальні питання науки та культури* (705 записів, або 4,48%). Зазначені розділи становлять понад половину всіх записів у БД "Літопис книг", що у від-

сотковому відношенні відповідає 56,28%, або 8864 записам. Решта розділів разом становлять менше половини від загальної кількості записів БД — 43,72%, або 6886 записів.

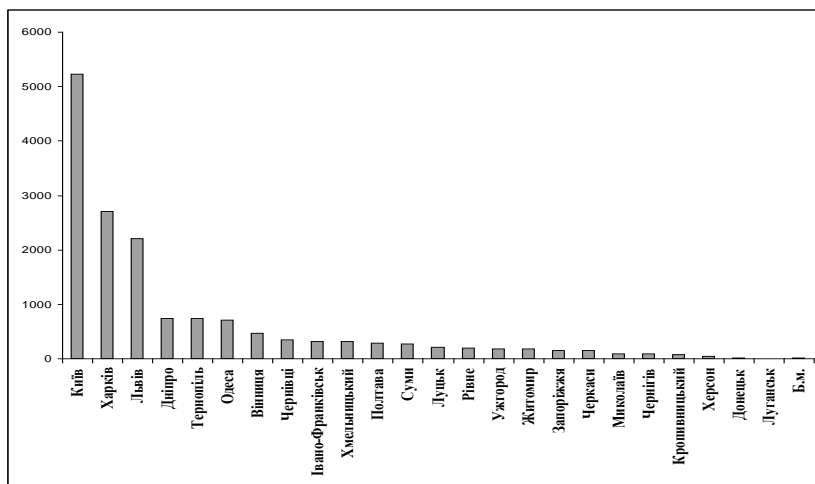
3

Діагр. 2. Кількісний розподіл книг і брошур за розділами

Результати кількісного аналізу виданих книг і брошур за місцем випуску надають підстави для висновку, що більшість видань надруковано видавництвами та видавничими організаціями Києва та області — 33,24%, або 5235 записів; Харкова та області — 17,16%, або 2702 записи; Львова та області — 14,03%, або 2209 записів. За іншими областями та їхніми центрами маємо такі показники: Дніпро — 4,75%, або 748 записів; Тернопіль — 4,71%, або 742 записи; Одеса — 4,53%, або 714 записів; Вінниця — 2,99%, або 471 запис; Чернівці — 2,17%, або 342 записи; Івано-Франківськ — 2,02%, або 318 записів; Хмельницький — 2,01%, або 317 записів; Полтава — 1,80%, або 283 записи; Суми — 1,76%, або 277 за-

писів; Луцьк — 1,30%, або 205 записів; Рівне — 1,29%, або 204 записи; Ужгород — 1,12%, або 176 записів; Житомир — 1,11%, або 175 записів. Незначна частина книжкової продукції належить видавництвам центру та області Запоріжжя — 0,94%, або 148 записів; Черкас — 0,92%, або 145 записів; Миколаєва та Чернігова — по 0,58%, або 92 записи; Кропивницького — 0,51%, або 80 записів; Херсона — 0,31%, або 49 записів; Донецька — 0,08%, або 12 записів; Луганська — 0,04%, або 6 записів. Книг і брошур без зазначення місця випуску — 0,05%, або 8 записів.

У діагр. 3 наведено кількісний розподіл книг і брошур за місцем випуску видань, які увійшли в базу даних "Літопис книг" за 2023 р.

Діагр. 3. Кількісний розподіл книг і брошур за територіальною ознакою

Аналіз кількісних показників розподілу книг і брошур за мовною ознакою засвідчив, що найбільшу кількість становлять україномовні видання — 76,88%, або 12 108 записів; менший відсоток припадає на книги та брошури, надруковані мовами народів світу, — 23,12%, або 3642 записи, серед яких домінують англomовні —

9,63%, або 1516 записів. Описи видань, що вийшли іншими мовами, розподілено так: російською — 9,30%, або 1464 записи; польською — 1,22% або 192 записи; німецькою — 0,74%, або 117 записів; французькою — 0,38%, або 60 записів; румунською — 0,29%, або 46 записів; угорською — 0,18%, або 28 записів; іспанською —

0,13%, або 21 запис; словацькою — 0,13%, або 20 записів; латинською — 0,12%, або 19 записів; італійською та китайською мовами — по 0,11%, або 17 записів. Незначна частина належить публікаціям чеською — 0,089%, або 14 записів; білоруською — 0,082% або 13 записів; болгарською — 0,08%, або 12 записів; старослов'янською — 0,06%, або 10 записів; кримськотатарською, литовською, турецькою — по 0,04%, або 6 записів; санскритом — 0,032%, або 5 записів; івритом і сербською — по 0,03%, або 4 записи; азербайджанською, арабською, грецькою, есперанто, їдишем та узбецькою — по 0,02%, або 3 записи; грузинською, естонською, новогрецькою, португальською, словенською, хорватською, шведською та японською мовами — по 0,01%, або 2 записи. Найменша кількість видань — в'єтнамською, гагаузькою, індонезійською, казахською, каталанською, молдовською, перською, туркменською, фінською, циганською та чорногорською мовами — по 1 запису (табл. 11).

Таблиця 11

Розподіл книг і брошур за мовною ознакою

Мова	К-сть видань
Азербайджанська	3
Англійська	1 516
Арабська	3
Білоруська	13
Болгарська	12
В'єтнамська	1
Гагаузька	1
Грецька	3
Грузинська	2
Есперанто	3
Естонська	2
Іврит	4
Індонезійська	1
Іспанська	21
Італійська	17
Їдиш	3
Казахська	1
Каталанська	1
Китайська	17
Кримськотатарська	6
Латинська	19
Литовська	6
Молдовська	1
Німецька	117
Новогрецька	2
Перська	1
Польська	192
Португальська	2

Російська	1 464
Румунська	46
Санскрит	5
Сербська	4
Словацька	20
Словенська	2
Старослов'янська	10
Турецька	6
Туркменська	1
Угорська	28
Узбецька	3
Українська	12 108
Фінська	1
Французька	60
Хорватська	2
Циганська	1
Чеська	14
Чорногорська	1
Шведська	2
Японська	2

Висновки. У результаті проведеного дослідження БД державної бібліографії книжкових видань (БД "Літопис книг") із застосуванням методу бібліометричного аналізу з'ясовано, що найбільше книжкових видань випущено за тематикою, яка належить до класів УДК 0 *Загальний клас*, 3 *Суспільні науки*, 6 *Прикладні науки*. *Медицина*. *Техніка*, 8 *Мова*. *Мовознавство*. *Лінгвістика*. *Література* — 12 576 записів, або 80% загальної кількості видань (художні й літературознавчі твори та книги з питань освіти, юриспруденції, економіки, медицини, науки). Решта видань, що належать до інших класів, разом налічують 3174 записи, або 20%. Докладніший розподіл книг і брошур у зазначених класах і розділах УДК:

— понад третину усіх записів БД становлять видання класу 8 *Мова*. *Мовознавство*. *Лінгвістика*. *Література* — 6327 записів, або 40,17%; найбільшу кількість видань зареєстровано в розділі 82 *Література*. *Літературознавство* — 5525 записів, або 35,08%;

— у класі 3 *Суспільні науки* (3135 записів, або 19,90%) значну частку становлять видання розділів: 37 *Освіта*. *Виховання*. *Навчання*. *Дозвілля* — 953 записи, або 6,05%; 34 *Право*. *Юриспруденція* — 924 записи, або 5,87%; 33 *Економіка*. *Економічні науки* — 524 записи, або 3,33%;

— у класі 0 *Загальний відділ* зареєстровано 1398 записів, або 8,88%; найбільшу частку становлять видання розділу 00 *Загальні питання науки та культури* — 705 записів, або 4,48%;

— у класі 6 *Прикладні науки. Медицина. Техніка* зареєстровано 1716 записів, або 10,90%, що належать до таких розділів: 61 *Медичні науки* — 555 записів, або 3,52%; 62 *Інженерна справа. Техніка загалом* — 449 записів, або 2,85%; 63 *Сільське господарство та суміжні науки. Лісове господарство. Землеробство. Тваринництво. Полювання. Мисливство. Рибне господарство* — 270 записів, або 1,71%.

За територіальною ознакою, а саме за областями та їхніми центрами, лідирують Київська, Харківська та Львівська області; також зберігається тенденція до збільшення випуску книг і брошур у Дніпропетровській, Тернопіль-

ській, Одеській, Вінницькій, Чернівецькій, Івано-Франківській, Хмельницькій областях; найменша кількість видань припадає на Херсонську, Донецьку та Луганську області.

За мовною ознакою найбільшу кількість становлять україномовні видання, менший відсоток припадає на книги та брошури, надруковані мовами народів світу: англійською, російською, польською, німецькою, французькою й румунською. Найменшу кількість видань надруковано в'єтнамською, гагаузькою, індонезійською, казахською, каталанською, молдовською, перською, туркменською, фінською, циганською та чорногорською мовами.

Список бібліографічних посилань

1. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9.04.1999 № 595-XIV. *Відомості і Верховної Ради України*. 1999. № 22/23. Ст. 199.
2. Універсальна десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 0/3 Загальний клас. Філософія. Психологія. Релігія. Суспільні науки / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". 2-ге вид., виправл. і допов. Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. 383 с.
3. Універсальна десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 5 Математика та природничі науки. 60 Біотехнологія. 61 Медичні науки / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". 2-ге вид., виправл. і допов. Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. 419 с.
4. Універсальна десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 62 Машинобудування. Техніка в цілому / [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". 2-ге вид., виправл. і допов. Київ : Кн. палата України ім. Івана Федорова, 2008. 303 с.
5. Універсальна десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 63/65 Сільське, лісове, рибне та мисливське господарство. Комунально-побутове господарство. Організація виробництва, торгівлі, транспорту, зв'язку, поліграфії. Бухгалтерія. Реклама : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". 2-ге вид., виправл. і допов. Київ : Кн. палата України, 2011. 151 с.
6. Універсальна десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 66/69 Хімічна технологія. Хімічна промисловість. Різні галузі промисловості та ремесла. Будівельна промисловість : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. Установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". 2-ге вид., виправл. і допов. Київ : Кн. палата України, 2012. 263 с.
7. Універсальна десяткова класифікація (УДК) : Основна таблиця. 7/9 Мистецтво. Ігри. Спорт. Мовознавство. Художня література. Літературознавство. Географія. Історія : [підгот.: М. Й. Ахвердова та ін.] ; Держ. наук. установа "Кн. Палата України ім. Івана Федорова". 2-ге вид., виправл. і допов. Київ : Кн. палата України, 2011. 147 с.
8. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1—2003, IDT). Чинний від 2007—07—01. Київ : Держспоживстандарт України, 2007. 47 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
9. ДСТУ ГОСТ 7.80:2007. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.80—2000, IDT). [Чинний від 2008—04—01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. III, III, 7 с., вкл. обкл. (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
10. ДСТУ ГОСТ 7093:2009. Бібліографічний запис. Скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами (ГОСТ 7.11—2004, MOD). [Чинний від 2009—10—19]. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. 82 с., вкл. обкл. (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).
11. ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. [На заміну ДСТУ 3017—95 ; чинний від 2016—07—01]. Київ : УкрНДНЦ, 2016. IV, 38 с.
12. Використання Універсальної десяткової класифікації при формуванні структури бібліографічних показників : інструкція / [уклад.: О. М. Устіннікова, О. В. Ключніченко, М. Й. Ахвердова]. Вид. 2-ге, випр. та допов. Київ : Кн. палата України, 2019. 43 с.
13. Підготовка та редагування бібліографічних посібників у виданнях : метод. рек. / [уклад.: П. М. Сенько, О. М. Устіннікова] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". Вид. 2-ге, без змін. Київ : Кн. Палата України, 2017. 66, [1] с. : табл.

14. Складання бібліографічного запису на книги та брошури для каталогів і картотек : метод. рек. / [уклад.: Л. В. Вербицька, О. М. Устіннікова] ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". 2-ге вид., випр. Київ : Кн. палата України, 2017. 63 с.
15. ДСТУ 6096:2009. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування (ГОСТ 7.90—2007, MOD). [Чинний від 2009—07—01]. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. III, III, 21, [1] с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи).

Lydiia Ocheretiana,

*Senior Researcher of the Department of Scientific Preparation
State Bibliographic Indexes of the Book Chamber of Ukraine*

***Books of Ukraine in the mirror of the state bibliography
(according to materials of database of the state bibliography "Book Chronicle" 2023)***

The proposed study presents the results of a bibliometric analysis of the thematic distribution of publications in the "Litopys knig" database for 2023 according to UDC classes and sections.

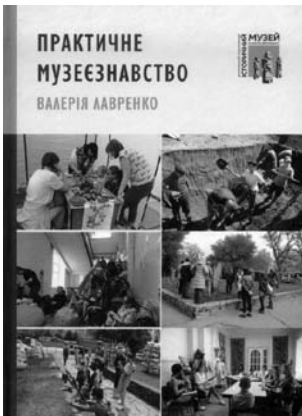
The performed bibliometric analysis allows us to determine the current trends in the development and thematic orientation of the domestic book publishing industry, science and culture.

Keywords: *database; bibliographic information; bibliometric analysis, books; brochures; non-periodical publications*

References

1. Pro obov'yazkovij primirnik dokumentiv : Zakon Ukraini vid 9.09.1999 № 595-XIV. (1999). *Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukraini*, 22/23, st. 199.
2. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 0/3 Zagalnij klas. Filosofiya. Psihologiya. Religiya. Suspilni nauki*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini im. Ivana Fedorova.
3. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 5 Matematika ta prirodnicni nauki. 60 Biotehnologiya. 61 Medichni nauki*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini im. Ivana Fedorova.
4. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2008). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 62 Mashinobuduvannya. Tehnika v cilomu*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini im. Ivana Fedorova.
5. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2011). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 63/65 Silske, lisove, ribne ta mislivske gospodarstvo. Komunalno-pobutove gospodarstvo. Organizaciya virobnictva, torgivli, transportu, zv'yazku, poligrafii. Buhgalteriya. Reklama*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
6. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2012). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 66/69 Himichna tehnologiya. Himichna promislovist. Rizni galuzi promislovosti ta remesla. Budivelna promislovist*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
7. Ahverdova M. J. ta in. [pidgot.]. (2011). *Universalna desyatkova klasifikaciya (UDK) : Osnovna tablicya. 7/9 Mistectvo. Iгри. Sport. Movoznavstvo. Hudozhnya literatura. Literaturoznavstvo. Geografiya. Istoriya*. 2-ge vid., vipravl. i dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
8. DSTU GOST 7.1:2006. *Bibliografichnij zapis. Bibliografichnij opis. Zagalni vimogi ta pravila skladannya (GOST 7.1—2003, IDT)*. (2007). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraini.
9. DSTU GOST 7.80:2007. *Bibliografichnij zapis. Zagolovok. Zagalni vimogi ta pravila skladannya (GOST 7.80—2000, IDT)*. (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraini.
10. DSTU GOST 7093:2009. *Bibliografichnij zapis. Skorochennya sliv i slovospoluk, podanih inozemnimi yevropejskimi movami (GOST 7.11—2004, MOD)*. (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraini.
11. DSTU 3017:2015. *Vidannya. Osnovni vidi. Termini ta viznachennya ponyat*. (2016). Kyiv: UkrNDNC.
12. Ustinnikova O. M., Klyushnichenko O. V. and M. J. Ahverdova. [uklad.]. (2019). *Vikoristannya Universalnoyi desyatkovoyi klasifikaciyi pri formuvanni strukturi bibliografichnih pokazhchikiv : instrukciya*. Vid. 2-ge, vipr. ta dopov. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
13. Senko P. M. and Ustinnikova O. M. [uklad.]. (2017). *Pidgotovka ta redaguvannya bibliografichnih posibnikiv u vidannyah : metod. rek*. Vid. 2-ge, bez zmin. Kyiv: Kn. Palata Ukraini.
14. Verbicka L. V. and Ustinnikova O. M. [uklad.]. (2017). *Skladannya bibliografichnogo zapisu na knigi ta broshuri dlya katalogiv i kartotek : metod. rek*. 2-ge vid., vipr. Kyiv: Kn. palata Ukraini.
15. DSTU 6096:2009. *Universalna desyatkova klasifikaciya. Struktura, pravila vedennya ta indeksuvannya (GOST 7.90—2007, MOD)*. (2009). Kyiv: Derzhspozhivstandart Ukraini.

Надійшла до редакції 12 грудня 2024 року

Музейна професія: погляд із Дніпра

Лавренко В. Практичне музеєзнавство : навчальний посібник. Дніпро : Ліра, 2023. 116 с.

За роки незалежності в Україні активного розвитку набув новий науковий напрям "соціологія музею" [1], а отже видано чимало підручників і навчальних посібників із музеології та музейництва (М. Белікова, О. Гайдай, І. Гребцова, В. Дмитренко, В. Зайцева, О. Климишин, Г. Міщук, В. Надольська, І. Паур, О. Прищепа, М. Рутинський, О. Салата, О. Скус, О. Стецюк, М. Хададова, І. Шидловський, В. Якубовський та ін.).

Серед масиву навчальної літератури варте уваги видання "Практичне музеєзнавство : навчальний посібник" В. Лавренко — кандидатки історичних наук, заступниці директора з наукової роботи Дніпропетровського національного історичного музею імені Д. І. Яворницького, доцентки кафедри всесвітньої історії історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Посібник вийшов друком 2023 р. у видавництві "Ліра".

Видання орієнтовано на майбутніх фахівців у галузі історії, археології, музеології (бакалаврський рівень). Основою посібника став практичний досвід роботи авторки з відвідувачами у Дніпропетровському національному історичному музеї імені Д. І. Яворницького за 2019—2023 рр.

Посібник написано в популярному розповідному жанрі та ілюстровано кольоровими фотографіями. Видання складається з передмови, трьох розділів, поділених на теми, та післямови. Кожен розділ завершують запитання для самоконтролю та список літератури, в якому подано бібліографічні описи інтернет-ресурсів, наукових збір-

ників музейних конференцій та інших друкованих матеріалів.

У першому розділі "Музей: що ми не бачимо, коли приходимо як відвідувачі" (с. 8—43) розглянуто поняття "музей", міжнародні документи щодо діяльності музеїв, їх класифікацію, стан колекцій на окупованих територіях. Здійснено порівняльний аналіз класичного музею з нарративним, наведено приклади з європейської практики, схарактеризовано штатний розклад і структуру музейного закладу, а також особливості управління ним.

Другий розділ "Чим займається музей" (с. 44—89) ознайомлює читачів із музейною наукою. Авторка ґрунтовно розглянула музейну продукцію: каталог, путівник, археографічне видання. Окрім того, висвітлено особливості екскурсійної роботи, наведено класифікацію екскурсій, методи проведення екскурсійних заходів, проаналізовано експозиційно-виставкову роботу. В. Лавренко також висвітлює наукофондову роботу та її специфіку в умовах російсько-української війни. Наведено відповідні облікові документи: науковий уніфікований паспорт музейного предмета, інвентарні книги тощо.

У третьому розділі "Сучасні напрями роботи музею" (с. 90—113) авторка розглянула аспекти брендингу та цифровізації музеїв, новітні технології роботи з відвідувачами.

Навчальний посібник В. Лавренко є вагомим внеском у розвиток вітчизняної музейної педагогіки та може бути використаним не тільки на відповідних кафедрах закладів вищої освіти України, де готують майбутніх фахівців з музеології та пам'яткоохоронної справи, а й у середніх навчальних закладах: гімназіях, ліцеях, спеціалізованих школах. Запропоновані В. Лавренко підходи до організації історичних музейних експозицій стануть у пригоді під час облаштування навчальних музеїв у закладах вищої та середньої освіти. Видання також може слугувати своєрідним порадищем для батьків, які прагнуть залучити дітей до музейної культури.

Список літератури

1. Соціологія музею: презентація на тлі простору і часу / за заг. ред. Карпова В. В. Київ : НАКККіМ ; Олег Філюк, 2016. 168 с.

Дмитро Кенін,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу
ретроспективної бібліографії Книжкової палати України

Надійшла до редакції 6 листопада 2024 року

УДК 02:004](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.12(341).19-24

Оксана Клименко,кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка відділу наукових видань НБУВ,

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57457369900>

ResearcherID GPF-5449-2022

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>**Олена Сокур,**кандидатка наук із соціальних комунікацій,
завідувачка відділу науково-методичної роботи НБУВ,

e-mail: sokurolo@ukr.net

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57457558800>

ResearcherID GON-5837-2022

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>

Функціонування українських бібліотек в умовах цифровізації

У статті досліджено вплив процесів цифровізації на напрями діяльності сучасних українських бібліотек і особливості формування документно-інформаційних ресурсів у нових умовах.

Зазначено, що цифровізація стирає межу між бібліотеками, архівами та музеями й дає змогу формувати інтегрований бібліотечно-архівно-музейний фонд, який об'єднує інформаційні ресурси цих установ. У перспективі цей симбіоз значно збагатить інформаційний потенціал бібліотек, що впливатиме на підвищення їхнього іміджу та ролі в суспільному розвитку.

Констатовано, що набирає популярності така модель цифровізованої бібліотеки, як дестинація цифрової трансформації, з комплексом інтегрованих соціокультурних функцій, ресурсів, інформаційних сервісів. Запит в українському суспільстві на такий інтегрований інформаційний конгломерат є надзвичайно високим.

Зроблено висновок, що сьогодні нагальною є потреба в системній підготовці технологічно компетентних бібліотечних фахівців. Тільки тісна співпраця профільних закладів вищої освіти з потенційними роботодавцями — документно-інформаційними установами (бібліотеками, архівами, музеями) — забезпечить успіх у конкурентній боротьбі за інформаційні ресурси та сервіси з іншими учасниками інформаційного ринку. Цифровий вектор розвитку бібліотеки сприятиме її утвердженню як оптимальної інтегрувальної ланки інформаційної сфери українського суспільства, каталізатора суспільного прогресу.

Ключові слова: бібліотека; бібліотечний фонд; віртуальний простір; інформаційні ресурси; функції бібліотек; цифровізація

Постановка проблеми. Уряд України визначив цифрову трансформацію одним із пріоритетних напрямів розвитку держави. Сучасний період розбудови інформаційної сфери українського суспільства характеризується стрімким зростанням обсягів електронних ресурсів.

Цифровізація також визначає вектор розвитку бібліотечної галузі нашої країни, суттєво впливає на модель бібліотечної діяльності, трансформацію традиційних бібліотечних функцій, розширення спектра послуг і сервісів залежно від рівня опанування бібліотеками новітніх комунікаційних технологій.

Базовими напрямками цифровізації українських бібліотек є: створення цифрового простору, що доступний 24/7 та оптимально зручний для користувачів з різних куточків світу; розвиток цифрових компетентностей у бібліотечних

фахівців і користувачів; упровадження бібліотечних електронних продуктів і сервісів.

З огляду на окреслені тенденції й завдання українських бібліотек вважаємо актуальним дослідження аспектів їх функціонування в умовах цифрової трансформації.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку вітчизняних бібліотек різних систем і відомств постійно перебуває в центрі уваги теоретиків і практиків бібліотечно-інформаційної сфери. Різним аспектам цифрової трансформації бібліотек присвячено праці українських науковців С. Бережної, С. Гарагулі, О. Григоревської, В. Гужви, Л. Дубровіної, О. Івашкевич, О. Клименко, В. Копанєвої, Л. Костенка, І. Лобузїна, К. Лобузїної, О. Онищенко, О. Сокур та інших.

В. Копанєва вважає, що перехід від розрізнених модернізацій до системних трансформацій

наукової бібліотеки сприятиме розвитку інформаційно-технологічної інфраструктури е-науки [6]. На переконання В. Гужви, результатом цифрової трансформації бібліотек університетів у перспективі стане створення єдиного інформаційного простору закладу вищої освіти та широке впровадження інформаційних технологій в освітній процес [1]. Результати цифрової трансформації книгозбірень у довгостроковій перспективі комплексно розглянуто в дослідженні О. Івашкевич [3].

О. Онищенко зосереджує увагу на потребі пошуку шляхів поповнення бібліотечних фондів у період розвитку цифрових технологій, зокрема завдяки інтернет-ресурсам, посиленню темпів оцифровування документів, піднесенню на якісно новий рівень професії бібліотекаря, формуванню його інформаційно-технологічних компетенцій [7].

У колективній монографії провідних фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) комплексно проаналізовано основні зміни, що відбулися в сучасній цифровій науковій комунікації, та їх вплив на діяльність наукових бібліотек [9]. Визначено роль бібліотечних установ у формуванні електронної дослідницької інфраструктури, в якій бібліотекарі виконують складні функціональні обов'язки на рівні експертів з реалізації цифрових проєктів. Предметно розглянуто аспекти участі наукових бібліотек у цифрових проєктах соціогуманітарної спрямованості, пов'язаних із формуванням цифрових ресурсів національної пам'яті та культурної спадщини.

У монографії О. Сокур та О. Клименко наголошено, що важливою умовою формування й консолідації національного наукового інформаційного простору є інтеграція ресурсів і розв'язання проблеми їх раціональної організації [8].

Мета статті — проаналізувати вплив процесів цифровізації на функціонування українських бібліотек.

Методологічну основу статті становили методи аналізу, синтезу, системний, структурно-функціональний; використано принципи об'єктивності, обґрунтованості та єдності взаємозв'язку із сучасними умовами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифровізація як процес переходу суспільства до нового типу культури передбачає впровадження й використання сучасних інформаційних технологій, сервісів, пристроїв. Фахівці й користувачі поступово опановують цифрову грамотність, яка орієнтована на набуття базових знань і навичок роботи з інформаційно-комунікаційними техно-

логіями, дає змогу змінити усталені мислення й світогляд, розширити можливості доступу до інформації тощо.

Цифровізація охопила й українську бібліотечно-інформаційну сферу, яка нині є її носієм і популяризатором. На переконання академіка О. Онищенка, у бібліотеках України процеси цифровізації слід реалізувати в таких взаємопов'язаних напрямках:

— упровадження моделі цифровізованої бібліотеки;

— формування електронних інформаційних ресурсів;

— розбудова цифрового сервісу;

— підготовка бібліотекарів із високим рівнем цифрових компетенцій [7].

Цифровізація надала можливість бібліотекам змінити модель діяльності, що передбачала надання читачу інформації лише у друкованому форматі й лише у приміщенні. Тепер бібліотечні установи оперують великими масивами електронних ресурсів, пропонують високотехнологічні сервіси, читач перетворився на користувача, а бібліотека — на простір із доступом до інформації 24/7.

Упродовж останнього десятиріччя відбулися кардинальні зміни каналів і способів доступу до бібліотечних фондів. Особливо актуальним новий формат роботи став на початку 2020 р. з упровадженням у країні карантинних обмежень і переходом бібліотекарів на дистанційну форму обслуговування. Ця тенденція посилилася з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, особливо в умовах постійних обстрілів і бомбардувань, регулярних відключень енергоживлення, водопостачання й тепла. Бібліотеки як заклади культури й зберігачі національної духовної спадщини є однією з пріоритетних цілей для ворога.

Водночас складні умови не спричинили бібліотечної кризи, адже процеси обслуговування читачів більше не потребують їх фізичної присутності у книгозбірні. Бібліотеки всіх систем і відомств звітують про значне зростання кількості віртуальних користувачів і, на наше переконання, щороку аудиторія лише розширюватиметься, адже дистанційні сервіси є зручними, швидкими, мобільними. Процеси цифровізації, на думку українських бібліотекознавців, є невіддільною частиною перспективних напрямів розбудови бібліотечної справи в нашій країні.

Сьогодні розширюється та збагачується спектр бібліотечної діяльності, адже цифровізація сприяла посиленню традиційних бібліотечних

функцій: просвітницької, інформаційної, меморіальної, комунікативної, дозвілєвої, культурної, виховної та пізнавальної: "Поєднання традиційних і електронних ресурсів сприяє успішному задоволенню інформаційних потреб користувачів, дає можливість сформувати новий образ сучасної бібліотеки" [8, с. 171].

Формування бібліотечних фондів — це систематична організація знання. З появою електронних ресурсів, які не мають фізичного носія, а циркулюють лише у віртуальному просторі, це завдання стає надзвичайно важливим. У цифрову добу аналітико-синтетичному опрацюванню документів й аналітичним аспектам загалом, виокремленню достовірної інформації бібліотекарі приділяють значну увагу, нині ці питання виходять на передній план бібліотечної діяльності.

Процеси цифровізації зумовили нову тенденцію перетворення бібліотек на інформаційні осередки з комплексного опрацювання всіх видів інформаційних потоків. Бібліотекарі мають якнайповніше використовувати можливості сучасних технологій, що значно розширюють перспективи розвитку бібліотечно-інформаційної сфери.

Нині бібліотеки активно поповнюють фонди електронними ресурсами, пропонуючи аудиторії необмежений доступ до універсуму знань людства. Зростає значення експертної функції бібліотечної установи, адже саме фаховий бібліотекар спроможний стати експертом у доборі та наданні зручними для користувача каналами якісної релевантної та перевіреної інформації.

У цьому контексті варто розглянути електронні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), які розробили та підтримують її фахівці. Електронний каталог (1994) налічує 1,62 млн записів; загальнонаціональна реферативна база даних "Україніка наукова" (1998) — 0,8 млн записів. Потужним е-ресурсом є повнотекстове зібрання "Наукова періодика України" (2009), в якій репрезентовано понад 1,3 млн наукових публікацій українських учених із 2886 електронних версій фахових періодичних видань, з яких 135 наукових журналів функціонують лише в електронній формі, 381 наукове видання є продукцією НАН України. Також наповнюється б1 база даних, поміж яких — 12 повнотекстових, 1 реферативна, 2 мультимедійні [2].

Процеси цифровізації сприяють стиранню межі між бібліотеками, архівами й музеями. Нині спостерігаємо формування інтегрованого бібліотечно-архівно-музейного фонду, що об'єднує значний інформаційний масив цих установ із різноманітними документами. У перспективі цей

симбіоз здатний значно збагатити інформаційний потенціал бібліотек, підвищити їх привабливість для суспільства.

На тлі намагань російських загарбників знищити українську ідентичність особливого значення набуває захист інформаційного простору України та культурного надбання нашого народу, зокрема історико-документальної спадщини, що зберігається в зазначених закладах, через оцифрування, створення надійної системи збереження та організації цілодобового доступу до цифрових копій об'єктів національної пам'яті [5].

У наш час набирає поширення модель цифровізованої бібліотеки як результат цифрової трансформації, що пропонує низку інтегрованих соціокультурних функцій, ресурсів, інформаційних сервісів. Запит в українському суспільстві на такий об'єктивний історичний і соціально значущий інтегрований інформаційний комплекс є надзвичайно високим.

У 2020 р. на базі НБУВ було розроблено інформаційну систему "Бібліотечний портал НАН України LibNAS", орієнтований на розбудову вітчизняної електронної дослідницької інфраструктури та формування національного цифрового наукового простору задля інтеграції електронних наукових бібліотечно-інформаційних ресурсів України до сучасних світових цифрових комунікацій.

Наприкінці 2023 р. фахівці НБУВ створили бібліотечну цифрову платформу підтримки наукових досліджень в Україні ResearchUA (<http://research.nbuv.gov.ua/>), що об'єднала потужні електронні ресурси та сервіси.

Функціонують сервіси "Бібліометрика української науки" (2014) і "Наука України: доступ до знань" (2016).

Нагальною є потреба в системній підготовці технологічно компетентних бібліотечних фахівців. Цей процес безпосередньо залежить від ентузіазму, ініціативності та згуртованості бібліотечної спільноти. Плідна співпраця профільних закладів вищої освіти з потенційними роботодавцями-бібліотеками допоможе досягти успіху в конкурентній боротьбі за інформаційні ресурси та сервіси з іншими учасниками інформаційного ринку.

З огляду на цю проблему в умовах воєнного стану фахівці НБУВ організували та провели дев'ять науково-комунікативних заходів у змішаних форматах, спрямованих на обмін досвідом між фахівцями бібліотечної галузі та підвищення фахових компетенцій бібліотекарів-практиків: "Дистанційні бібліотечні послуги в умовах воєн-

ного стану" (18.09.2022), "Бібліотека та російсько-українські інформаційні війни" (29.09.2022), "Українська наука на шляху до європейського та світового інформаційного простору" (23.02.2023), "Відкрита наука та репозитарій наукових текстів Національної академії наук України" (23.05.2023), "Збереження фондів як пріоритетний напрям у діяльності бібліотек в умовах воєнного стану" (26.09.2023), "Наукометрія у практиці наукових бібліотек" (30.11.2023), "Цифрові можливості академічних бібліотек" (19.03.2024), "Інформаційні ресурси наукових бібліотек: формування та доступ" (28.05.2024), "Оцифрування фондів наукових бібліотек: сучасний стан і перспективи" (26.09.2024).

Сучасна бібліотека, яка формує ресурси у традиційній та електронній формах і надає до них безперешкодний доступ вільними каналами, є посередником у соціальній комунікації суспільства. Нині провідним критерієм оцінювання ефективності діяльності бібліотеки є рівень організації інформаційних ресурсів. Використання новітніх інформаційних технологій у бібліотечній роботі дає змогу адаптувати процес обслуговування до потреб і запитів сучасної аудиторії, підвищити його якість, налагодити інтерактивну комунікацію з читачами, зробити ресурси доступними різним категоріям користувачів за будь-яких умов. Зростає значення інформаційної діяльності бібліотеки з формування електронного каталогу, наповнення тематичних баз даних, підготовки довідкових ресурсів, забезпечення зручних каналів для дистанційного доступу до віддалених інформаційних ресурсів інших бібліотек, інформаційних центрів і платформ [4].

Водночас потребують посилення канали поповнення бібліотечних фондів, що мають охоплювати всі наявні види інформації, зокрема через:

- збільшення кількості друкованих джерел, цінність яких невідпинно зростає внаслідок скорочення обсягів випуску паперової продукції, підвищення ціни на неї та зменшення можливості доступу;

- оцифрування друкованої частини бібліотечних фондів, що сприяє розширенню можливостей бібліотечного обслуговування та збереженню писемної культурної спадщини;

- упорядкування цифрової інформації;

- архівування та впорядкування національного й регіонального сегментів інтернету, що в історичній перспективі стане цінним джерелом документальних свідчень суспільних трансформацій;

- системне поповнення бібліотечних фондів архівними та музейними документами (паралельно з оригіналами та електронними копіями).

Наявність у бібліотеці значних обсягів інформаційних ресурсів зумовлює об'єктивні передумови для налагодження процесів оперативної підготовки довідкових, аналітичних, оглядових і прогностичних матеріалів. Їх обсяг і тематична спрямованість залежать від профілю бібліотеки: для наукових пріоритетним має стати бібліометричний моніторинг і наукометричні дослідження; для публічних — краснзнавчий аспект тощо. В. Копанєва наголошує, що об'єктивне оцінювання результативності дослідницької діяльності потребує вибору платформи бібліометричного моніторингу, що в перспективі забезпечить якнайповніше покриття наукових ресурсів і дасть змогу здобувати статистично достовірну інформацію щодо стану української науки [6].

На слушну думку О. Онищенко, збагачення бібліотечного ресурсу завдяки цифровізації відповідає стратегічному шляху розвитку бібліотечної сфери й уможливорює вдосконалення бібліотечного сервісу, що впливає на зростання кількості фізичних і віртуальних користувачів [7]. Водночас цифровізація не применшує значення традиційного бібліотечного обслуговування, а допомагає його оптимізувати. Цифровізація також сприяє розвитку нових каналів надання інформації, пов'язаних із віддаленим доступом до різних видів джерел (картографічні, архівні документи, рукописи, ноти, картини, грамплатівки тощо). Для налагодження ефективного онлайн-сервісу вже недостатньо лише абонементу, читальної зали чи довідкового відділу, слід налагоджувати співпрацю всіх бібліотечних підрозділів, що мають бути пов'язані внутрішньою комп'ютерною мережею з єдиним координаційним центром.

Розвиток бібліотечного сервісу у віддаленому режимі потребує від бібліотечної спільноти дієвих ініціатив щодо модернізації послуг. Цифровізація пропонує зручні інструменти для реалізації інноваційних ідей, що дають змогу популяризувати бібліотечний фах, бібліотеки та їхні фонди, культурно-просвітницькі заходи тощо.

Присутність бібліотечних установ у соціальних мережах, месенджерах, відеохостингах є важливою умовою виходу на широкі простори комунікації. Сторінки бібліотек на платформах "Фейсбук", "Інстаграм", "Ютуб" тощо є не лише зручними каналами комунікації з користувачами, а й майданчиками для обговорення культурних і наукових питань, популяризації ролі бібліотек у

підвищенні рівня цифрової грамотності суспільства, збереженні національної культурної спадщини та її розкритті для наступних поколінь.

Висновки. Питання, які постали перед бібліотечною спільнотою в умовах цифровізації, є складними й багатовекторними. Структурно-функціональний розвиток бібліотечної галузі слід зорієнтувати на забезпечення єдності формування й надання в користування як традиційних, так і цифрових інформаційних ресурсів. Тех-

нологічні інновації, які нині впроваджують у роботу українські бібліотеки, дають змогу реалізувати повний цикл наукомістких процесів опрацювання масивів інформації — від формування електронних каталогів до здобуття нових знань у віртуальному середовищі. Цифровий вектор розвитку сучасної бібліотеки сприятиме її утвердженню як інтегративної ланки інформаційної сфери українського суспільства, каталізатора суспільного прогресу.

Список бібліографічних посилань

1. Гужва В. М. Цифрова трансформація університетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 21. С. 590—604.
2. Звіт про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2022 рік / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2023. 148 с.
3. Івашкевич О. В. Цифрова трансформація бібліотек України: сьогодення та перспективи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 2. С. 50—56.
4. Інформаційні ресурси бібліотек закладів освіти: формування та використання : практич. посіб. / Нац. акад. пед. наук України, Держ. наук. пед. б-ка ім. В. О. Сухомлинського ; Григоревська О. В., Матвійчук О. С., Вараксіна Н. В., Кропачева Н. М., Бойко С. Т. ; наук. ред. Пономаренко Л. О. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2022. 181 с.
5. Сокур О., Клименко О. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотечної мережі Національної академії наук України в системі наукових комунікацій : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. 244 с.
6. Копанєва В. О. Розвиток бібліотеки в цифровому середовищі. *Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього* : матеріали наук.-практич. конф. (до 110-ї річниці заснування ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва). 12 верес. 2017 р., Вінниця / Вінницька обласна універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. Вінниця, 2017. URL: https://nakkim.edu.ua/images/news/Nauk_biblioteka/Kopaniyeva_Rozvytok_biblioteku_v_cyfvomu_seredovyshhi.pdf (дата звернення: 24.10.2024).
7. Онищенко О. С. Цифровізація — стратегічний шлях розвитку бібліотечної сфери. *Бібліотечний вісник*. 2021. № 4. С. 3—9.
8. Сокур О., Клименко О. Інформаційно-комунікаційна діяльність бібліотечної мережі Національної академії наук України в системі наукових комунікацій : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. 244 с.
9. Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегмента національного інформаційного простору : монографія / колектив авторів ; відп. ред. К. В. Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. 420 с.

Oksana Klymenko,

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Science Publications
of the Vernadskyi National Library of Ukraine*

Olena Sokur,

*PhD of Social Communications,
Head of the Department of Scientific and Methodical Affairs
of the Vernadskyi National Library of Ukraine*

Functioning of Ukrainian libraries in conditions of digitization

The study reveals the impact of digitalization on the functioning of modern libraries and the formation of document and information resources in new conditions.

It has been determined that digitalization blurs the boundaries between libraries, archives and museums, including archival and museum documents and funds in general in their collections. The formation of an integrated library-archival-museum fund is observed, which unites this entire information array. In the future, this symbiosis will significantly enrich the information potential of libraries, and therefore their attractiveness for society as a whole.

It is argued that the model of a digitized library is already gaining momentum as a destination for digital transformation, with a complex of integrated socio-cultural functions, resources, and information services. The demand in Ukrainian society for such an integrated information conglomerate is extremely high. It is objective, historical, and socially significant.

It is concluded that today there is an urgent need for systematic training of technologically competent library specialists. Only close cooperation of specialized higher education institutions with potential employers — document and information institutions (libraries, archives, museums) will ensure success in the competitive struggle for

information resources and information services with other players in the information market. The digital vector of library development will contribute to its establishment as an optimal integrating link in the information sphere of Ukrainian society, a catalyst for social progress.

Keywords: library; library collection; virtual space; information resources; library functions; digitalization

References

1. Guzhva V. M. (2019). Cifrova transformaciya universitetiv. *Shidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya*, 21, pp. 590—604.
2. *Zvit pro bibliotechno-informatsiinu diialnist Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho za 2022 rik.* (2023). Kyiv.
3. Ivashkevich O. V. (2021). Cifrova transformaciya bibliotek Ukrayini: sгодennya ta perspektivi. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya*, 2, pp. 50—56.
4. Grigorevska O. V., Matvijchuk O. Ye., Varaksina N. V., Kropocheva N. M., & Bojko S. T. (2022). *Informacijni resursi bibliotek zakladiv osviti: formuvannya ta vikoristannya* : prakt. posib. Vinnicya : Nilan-LTD.
5. Sokur O., & Klymenko O. (2022). *Informatsiino-komunikatsiina diialnist bibliotechnoi merezhi Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy v systemi naukovykh komunikatsii* : monohrafiia. Kyiv.
6. Kopanyeva V. O. (2017). Rozvitok biblioteki v cifrovomu seredovishi. Biblioteka v umovah suchasnosti i konstruyuvannya majbutnogo : materialy nauk.-prakt. konf. (do 110-yi richnici zasnuvannya VOUNB im. K. A. Timiryazyeva). 12 veres. 2017 r., Vinnicya / Vinnicka oblasna univers. nauk. b-ka im. K. A. Timiryazyeva. Vinnicya. Available at: https://nakkim.edu.ua/images/news/Nauk_biblioteka/Kopanieva_Rozvytok_biblioteki_v_cyrovomu_seredovyshhi.pdf (accessed: 24.10.2024).
7. Onishenko O. S. (2021). Cifrovizaciya — strategichnij shlyah rozvitku bibliotechnoyi sferi. *Bibliotechnij visnik*, 4, pp. 3—9.
8. Sokur O., & Klimenko O. (2022). *Informacijno-komunikacijna diialnist bibliotechnoyi merezhi Nacionalnoyi akademii nauk Ukrayini v sistemi naukovykh komunikacij* : monografiya. Kyiv.
9. Lobuzina K. V. [vidpov. red], kolektiv avtoriv. (2021). *Cifrovi bibliotechno-informacijni resursi u rozbudovi naukovoogo segmentu nacionalnogo informacijnogo prostoru* : monografiya. Kyiv.

Надійшла до редакції 22 жовтня 2024 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 316.77:005.31](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.12(341).24-31

Віталій Корнєєв,

доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри соціальних комунікацій

Навчально-наукового інституту журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

e-mail: vtkorn@knu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5749-1443>

Scopus Author ID 57449036600

Тетяна Сащук,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

доцентка кафедри соціальних комунікацій

Навчально-наукового інституту журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

e-mail: sashchuk@knu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0758-2045>

Scopus Author ID 58164788600

Соціально-комунікаційний аудит: проблематика, можливості, інструменти

У статті узагальнено підходи до наукового та професійного осмислення комунікаційного аудиту на основі соціально-комунікаційного підходу.

Визначено проблематику та коло комунікаційних проблем, які можуть бути вирішені чи кваліфіковані за допомогою цього типу інформаційно-комунікаційної аналітики.

Окреслено інструменти й механізми, що дають змогу визначити ефективність комунікаційної діяльності та оптимізувати процеси інформування.

Запропоновано дефініцію поняття "соціально-комунікаційний аудит"; сформовано комплексну модель та алгоритми використання інструментів соціально-комунікаційного аудиту в дискретному комунікаційному середовищі.

Зроблено висновок про потребу систематизації підходів до осмислення комунікаційного аудиту та втілення її в новому підході — соціально-комунікаційному аудиті.

Ключові слова: *соціально-комунікаційний аудит; інформаційно-комунікаційна аналітика; комунікаційне середовище*

Постановка проблеми. Проблема аудиту комунікаційної діяльності сьогодні проєктується у дві площини: кількісний аналіз комунікаційної активності (завичай використовують термін "комунікаційний (комунікативний) аудит") та оцінювання ефективності проєкту з позицій формування іміджу та супровідних досліджень (PR-аудит, іноді — маркетинговий аудит). Цілком логічно припустити, що ці напрями аналізу комунікаційної активності та змісту комунікаційної діяльності (типи інформації, особливості подання та оцінювання ефективності її сприймання) сформовано як результат тлумачення базового визначення аудиту, яке, наприклад, подає "Словник термінів законодавства України" [1]: "Перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку, первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам". В інших словниках базове значення подано на тих самих засадах тлумачення, маємо на увазі насамперед кваліфікацію інформації та її відповідність діяльності компанії чи структури.

Узагальнення підходів до аудиту комунікаційних складників діяльності дає змогу виокремити головну проблему, яка сьогодні не має розв'язання ані у площині наукового осмислення, ані у практичній діяльності структур та експертів, котрі пропонують послуги комунікаційного аудиту: питання системного підходу до аналізу комунікаційної діяльності компанії з урахуванням особливостей наукового бачення комунікаційної діяльності, системних критеріїв її ефективності та внутрішніх кореляцій у межах аналітичної моделі, які б надавали можливість оптимізувати комунікаційну діяльність і визначити критерії цього процесу.

Наочним прикладом ілюстрації проблеми може слугувати ситуація, в якій здійснюються комунікаційний аудит повідомлень (кількісний аналіз) і реакцій на них (якісний аналіз) та PR-аудит, покликаний визначити, наскільки формування іміджу відповідає запланованій стратегії.

Ці дані цікаві й достатні для окреслення пріоритетів розвитку компанії на поточному етапі діяльності, водночас наявні моделі аналізу не враховують причини та стійкість ситуації (мотиваційний аналіз), кореляцію з місією фірми чи метою на конкретному етапі її розвитку (аналіз концептів та їх образної інтерпретації), соціальну артикуляцію (позиціонування комунікації в соціальному часі й просторі з урахуванням соціальних трендів та особливостей відображення соціальної дійсності) тощо.

Ці складні кореляції дають змогу вибудувати комунікаційні стратегії з урахуванням індивідуальних і соціальних чинників ефективності, впливати на діяльність на основі зміни показників за значно більшою кількістю критеріїв, проєктувати й упроваджувати комунікаційні моделі реального з урахуванням соціальної перспективи, коригувати небажані комунікаційні ефекти (так само на кількох рівнях впливу, від позиціонування мотивацій працівників, до концептуалізації повідомлень, орієнтованих на зовнішню аудиторію, у різні сегменти соціального дискурсу (зокрема й у площину соціальних девіацій).

Розв'язання окресленої проблематики передбачає створення моделей та інструментів аналізу комунікаційної дійсності, оптимально — консолідованої системної моделі; формування алгоритмів проведення аудиту, але передовсім — кваліфікацію поняття комунікаційного аудиту з позицій системного підходу до оцінювання комунікаційної діяльності, яким сьогодні є соціально-комунікаційний підхід [6]. Ці напрями означимо в дослідженні як моделі для подальших досліджень і створення конкретних аналітичних інструментів соціально-комунікаційного рівня.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує інтерес до наукового осмислення проблеми комунікаційного аудиту протягом першого — другого десятиліття XXI ст. З часом увага науковців послабла, що не зовсім виправдано з огляду на появу й стрімкий розвиток соціальних медіа, які мають на меті введення нових інструментів і підходів. Певні зміни моделі інформаційно-комунікаційного аудиту також передбачає форма-

лізація в науці соціально-комунікаційного підходу, який став визначальним для галузі (В. Різун [9], В. Корнєєв [6]). У дослідженні віддзеркалено підходи та погляди на комунікаційний аудит В. Зеліч [4], О. Сушко [12], О. Татакі [13]. Окремо відзначимо системність підходу О. Курбана [7], який не лише окреслив зміст поняття та визначив особливості використання, а й сформував методологічні підходи до навчання технологій аудиту фахівців із комунікацій. У дослідженні також послуговуємося низкою підходів до кваліфікації комунікаційного аудиту в середовищі практиків [3; 5; 10; 11].

Метою статті є узагальнення підходів до наукового осмислення аудиту інформаційно-комунікаційної діяльності з позицій соціально-комунікаційного підходу; кваліфікація типових проблем комунікаційної діяльності, які можна розв'язати за допомогою інструментів соціально-комунікаційного аудиту; визначення потенціалу зазначених інструментів для різних комунікаційних ситуацій і потреб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз концепцій і підходів до наукового та професійного осмислення комунікаційного аудиту дає підстави для висновку про позиціонування результатів таких досліджень переважно у сферу маркетингу та менеджменту. Власне, комунікаційний аудит розглядаємо як інструмент вивчення поточної ситуації розвитку компанії (чи її продукту) з позиції виконання завдань на чітко визначеному етапі функціонування цієї компанії або продукту на ринку.

В. Зеліч акцентує на важливості комунікації в системі інтелектуального капіталу: "Комунікація є найважливішим елементом системи управління знаннями, єднальною ланкою в структурі інтелектуального капіталу. Оскільки економічні системи не можуть розвиватися без відтворення всіх видів інтелектуального капіталу, без оновлення освітнього, культурного і наукового потенціалу, комунікативний чинник в розвитку економічних систем стає умовою" [4, с. 143], а комунікаційний аудит визначає як одну із "...сучасних форм комплексного контролю та оцінки окремих аспектів діяльності організації на основі аналізу особливостей її мовної комунікації". Дослідниця рекомендує під час комунікаційного аудиту основним методом аналізу вважати "структурний аналіз змісту та форм мовного обміну" [4, с. 144]. Увагу вченої до мовного аспекту забезпечення бізнес-процесів та аналізу цієї площини діяльності у процесі комунікаційного аудиту здебільшого спрямовано

на комунікаційний менеджмент (аудит є "системою управління інформаційно-комунікаційною сферою суспільства, в якому комунікативний чинник розвитку економічних систем стає умовою економічного прогресу і внутрішнім елементом стійкого економічного зростання організації" [4, с. 146]) та формування тих умов комунікаційної діяльності, які, на нашу думку, варто кваліфікувати через процеси проєктування комунікаційних середовищ локального дискретного типу, а відтак визначати ефективність аналізованої діяльності суб'єкта саме в межах такого середовища та настанов, що передували створенню цього середовища.

Дослідниця О. Татакі актуалізує таке визначення: "Комунікативний аудит — це процес виявлення й аналізу зовнішньої та внутрішньої інформації стосовно організації, яка безпосередньо або неявно характеризує репутацію закладу (фірми, установи тощо), його образ, що сформувався в уявленнях різних груп громадськості та персоналу" [13, с. 198]. Авторка описала етапи проведення комунікаційного аудиту, акцентуючи на послідовності дослідницьких процедур, розкрила особливості комунікаційного аналізу під час аудиту: "Етапи проведення комунікативного аудиту: 1-й: відбір зовнішніх матеріалів, що безпосередньо або неявно присвячені діяльності організації; 2-й: аналіз повідомлень, що розповсюджуються від імені організації; 3-й: вивчення внутрішньої інформації, призначеної для організаційних цілей. На першому етапі аналізуються статті, рекламні матеріали з періодичної преси, записи радіопередач і зустрічей на телебаченні, повідомлення, що поширюються через комп'ютерні мережі, матеріали рейтингів тощо. На другому етапі аналізуються повідомлення, які розповсюджуються від імені організації: інформація, розміщена на web-сайтах, рекламні матеріали, іміджеві публікації, доповіді співробітників на різних конференціях і нарадах, статті в професійній пресі та ін. На третьому етапі вивчається внутрішня інформація: малотиражні газети або журнали, що випускаються в організації, окремі організаційно розпорядчі документи, колективні договори, кодекси честі тощо. Однак, як правило, аналізом цих матеріалів аудит внутрішньої інформації не обмежується" [13, с. 198—199].

Важливим доповненням такого підходу вважаємо акцент на дискретності процедури комунікаційного аудиту та зіставлення здобутих результатів із місією і завданнями комунікаційної діяльності в межах досліджуваного періоду.

Варто враховувати, що поряд з об'єктивними даними (насамперед кількісного характеру), аудитор аналізуватиме масив суб'єктивних оцінок і бачень (опитування, інтерв'ю, відгуки, рекомендації, пропозиції тощо), які можуть бути більш значущими для окремих завдань комунікаційної діяльності. Отже, потрібно формувати модель кореляції даних і визначити пріоритети кваліфікації результатів аудиту для кожної конкретної ситуації. На нашу думку, кореляційні моделі аналізу даних комунікаційної діяльності меншою мірою репрезентовано у працях дослідників через брак алгоритмів і моделей кореляційного аналізу в науковому комунікаційному дискурсі, й, можливо, брак потреби глибокого аналізу смислів і мотивацій діяльності для розв'язання конкретних виробничих завдань.

У підході О. Татакі тако ж важливим є зосередження уваги виконавців аудиторських процедур на формах подання матеріалу [13]. Учена наголошує, що сучасні технологічні умови формування комунікаційного середовища є до певної міри стихійними та можуть детерминуватися різного типу комунікаційними технологіями, які використовують мовці й комунікаційний менеджмент таких середовищ.

Визначення комунікаційного аудиту через систему цілей пропонує О. Сушко. Ключовими є такі цілі: "Аналіз відносин компанії з її цільовими аудиторіями, клієнтами, службовцями; оцінка читаності основних засобів комунікації, наприклад річного звіту або прес-релізу". У дослідженні також наведено перелік проблем, розв'язанню яких сприяє комунікаційний аудит: "Затор інформаційних потоків; конфлікти із службовцями; нерівні комунікаційні зусилля; суперечність інформації про компанію, що є у громадськості" [12, с. 630]. Окреслено принаймні спорадичний інтерес до смислового поля комунікаційної діяльності під час проведення аудиту, що є нетиповим варіантом підходу з позиції менеджменту. Відображено цю опцію і в переліку інструментів, якими може послуговуватися аудитор: "...вибіркові опитування цільової аудиторії і широкої громадськості про знання і відношення до бренду або об'єкта нерухомості; експертні інтерв'ю серед фахівців, журналістів і професіоналів ринку нерухомості; моніторинг засобів масової інформації — згадок, публікацій, інтерв'ю, коментарів і контент-аналіз; моніторинг неформальних комунікацій — Інтернету, думки і рекомендацій реалізаторів проєктів" [12, с. 634]. Ставлення до бренду, особливо в кореляції із соціальними оцінками та баченням дискурсу

загалом, визначають умови й перспективи розвитку комунікаційних стратегій, позиціонування іміджу, формування стійких образів успішності чи розроблення моделей виправлення комунікації, котра є деструктивною до іміджу й місії компанії, що досліджується за допомогою інструментів аудиту.

Автор навчального посібника з брендингу Т. Григорчук кваліфікує комунікаційний аудит як "комплексну оцінку комунікаційної (інформаційної) політики організації за певний (відведений планом) період часу". Науковець зауважує, що "фахівцями з брендингу вживається також термін інформаційний аудит як рівнозначний комунікаційному" [2]. У дослідженні кваліфіковано ще один вид комунікаційного аудиту — репутаційний, який автор потрактовує як "комплексний метод виявлення реального іміджу на початковому етапі роботи з клієнтом". На думку дослідника, цей метод "служить прекрасним інструментом отримання зворотного зв'язку про ефективність реалізації інформаційної політики організації, досягненні цілей і вирішення завдань, які лягли в основу стратегії формування іміджу організації чи її брендів" [2]. Аналізуючи підхід Т. Григорчука, важливо акцентувати на оцінці смислів та їх динаміки у сприйманні образу компанії аудиторією, що в підсумку більшою чи меншою мірою віддзеркалює соціальні кореляції продукованої комунікаційної діяльності із прийнятою в соціумі аксіологією.

Реалізація зазначених підходів важлива й ефективна під час оцінювання конкретного бізнесовою суб'єкта з чітко визначеною місією та завданнями діяльності, зумовленими етапом функціонування на ринку, комунікаційними стратегіями розвитку бренду та позиціонування результатів діяльності (продуктів чи послуг). Ключова умова для такого суб'єкта комунікаційного аудиту — дискретність періоду дослідження та, зрештою, і завдань діяльності у визначеному періоді. Якщо застосувати пропоновану технологію комунікаційного аудиту до об'єктів, що мають менш виражену дискретність комунікаційної діяльності, наприклад до медіа чи політичної партії, інших суб'єктів соціальної діяльності, здобуті результати, на нашу думку, не будуть достатньо переконливими для, наприклад, різких змін стратегії чи особливостей позиціонування в конкурентному середовищі.

Системно процедуру комунікаційного аудиту розглядає О. Курбан, кваліфікуючи її так: "Корпоративний комунікаційний аудит — це складне міждисциплінарне за своєю сутністю досліджен-

ня, мета якого — систематично контролювати стан розвитку PR-процесів та механізмів взаємодії в діяльності організацій або соціальних груп". Автор ґрунтовно описує процес аналізу комунікаційної діяльності, окреслюючи базові напрями роботи: "Зовнішній аудит, внутрішній аудит, аудит ефективності роботи інформаційних потоків, оцінювання вартості публічних активів" та визначає мету проведення аудиту: "...виявити проблемні зони, потенційні можливості та перспективи розвитку соціальних комунікаційних процесів" [7, с. 33—34]. Перевагою підходу О. Курбана є залучення зовнішніх досліджень, зокрема й таких, що визначають соціальні процеси, які можуть безпосередньо не стосуватися досліджуваного об'єкта, але позначатися на сприйманні смислів, розумінні іміджевих концепцій і втіленні визначеної стратегії. Інакше кажучи, у дослідженні О. Курбана виразно виявлено комунікаційні складники рівня соціальної взаємодії, які можуть бути описані та кваліфіковані у площині ефективності комунікаційної діяльності об'єкта аудиту. Водночас технологічно комунікаційний аудит спрямовано на жорстко означені процеси створення й споживання іміджевих характеристик та особливостей, відстеження умов досягнення поставлених комунікаційних завдань, що орієнтує процедуру комунікаційного аудиту на ситуації й періоди комунікаційної діяльності, які визначають реальні чи можливі проблеми іміджевих втрат.

Аналіз підходів і тлумачень комунікаційного аудиту можемо узагальнити такою дефініцією цієї дослідницької процедури: комунікаційний аудит — це процес і/або результат моніторингу комунікаційної ефективності, спрямований на визначення кількісних та якісних (рідше) показників досягнення поставлених стратегічних чи тактичних завдань цієї діяльності, що зазвичай є дискретними, тобто обмеженими часом, простором, виробничим процесом, циклом розвитку товару чи послуги на ринку. Кваліфікація комунікаційного аудиту з позиції менеджменту додає оцінку ефективності управлінських рішень на рівні стратегічних характеристик комунікації та оцінює саму стратегію управління з огляду на комунікаційну активність в її кількісному й почасті якісному вимірі.

У такому трактуванні комунікаційний аудит не вповні відображає всі потреби комунікаційного аналізу суб'єкта діяльності, особливо, якщо він не має жорсткої орієнтації на виробничі процеси, а функціонує в широкому соціальному контексті впродовж необмежено тривалого

періоду (принаймні на рівні мети, місії, соціальних функцій тощо). Отже, варто зауважити про ширший контекст дослідницької процедури, яка б дала змогу вирішити низку проблем, що залишаються поза увагою комунікаційного аудиту, й стала його логічним продовженням. До таких проблем відносимо мотиваційні засади автора й сприймача повідомлень, що генеруються у процесі комунікаційної діяльності; кореляцію комунікаційних тем із соціальним дискурсом, особливо в актуалізації соціально чутливих проблем (від позитивних / негативних ставлень і оцінок, до моделей майбутнього й типології успішності, що актуалізовані в соціальних процесах). Ці характеристики та напрями дослідження варто об'єднати в концептуальне поле соціального бекграунду. Не менш значущою проблематикою досліджень може стати співвідношення образної та фактологічної основ комунікаційних повідомлень, що скеровує концептуалізацію реальності повідомлюваного у площину віртуальної або фактичної дійсності, а також міри її віддзеркалення в тексті, а відтак формування світоглядної картини комуніката. Вагомими аспектами досліджень можуть стати статусні позиції комуніканта та комуніката, які визначають параметри сприймання інформації, котрі ще понад два десятиліття тому Н. Непійвода окреслила як стан інформаційного комфорту [8]. Доцільно також аналізувати моделі рефреймінгу інформації, якими послуговується комунікант для зосередження уваги, актуалізації стереотипів чи наративів, аргументативного оперування сприйманням (при цьому варто враховувати домінування раціональних чи емоційних аргументів). Останнім елементом такого аналізу має стати регламентований повідомленням час, у якому комунікат осмислює та декодує інформацію з повідомлення. Це питання доволі складне й потребує окремого розгляду, проте навіть побіжний аналіз позиціонування сприймача повідомлення в часі (минуле, майбутнє чи теперішній час) з урахуванням мотиваційної моделі ухвалення рішення, реалізованої в тексті, може мати значний вплив на втілення всієї комунікаційної стратегії, зокрема й для формування іміджу в дискретних комунікаційних середовищах.

Актуальність порушених проблем для проведення процедур комунікаційного аудиту опосередковано підтверджується змістом бізнес-пропозицій на ринку та оцінювання цієї моніторингової процедури практиками комунікаційної діяльності, що пропонують послуги бізнесу. Наприклад, Ю. Єфіменко радить зосередитися на

ефективності спілкування компанії з працівниками та обміркувати "форму подачі інформації, прозорість та меседжі, як ви будете презентувати як результати проведеного аудиту... прокомунікувати, які висновки компанія зробила за результатами цього аудиту" [3]. Цей підхід передбачає увагу не тільки до різнорівневих смислових шарів у комунікації, а й моделювання мотивацій та акцент на кореляції досліджуваного комунікаційного процесу із соціальним дискурсом.

О. Стойко [11] розрізняє інформаційний і PR-аудит, при цьому відмінність співвідносна з аудитом зовнішнім і внутрішнім у наведених дослідженнях учених: "...PR аудит аналізує вашу діяльність, а комунікаційний аудит — результат вашої діяльності".

Цікавою є модель пропозиції комунікаційного аудиту компаніями, що працюють у форматі B2B. Наприклад, сервіс UK Comms [10] пропонує аналіз PR-комунікацій із метою підвищення їх ефективності, й не обмежується лише аналітичними процедурами: серед пропозицій компанії — і написання текстів, і розроблення та реалізація стратегій у кризових ситуаціях. Компанія Future UA описує структуру комунікаційного аудиту як комерційну пропозицію та акцентує на формуванні репутаційного портрета, комунікаційної стратегії та супроводі в досягненні цілей комунікації [5]. Для зазначених форматів комунікаційних досліджень у сфері реального сектору економіки важливим є не тільки процес дослідження, а й забезпечення корекції виявлених проблемних ситуацій у комунікації (переважно зовнішній). Для цього використовують різні моделі комунікаційної діяльності, однак в будь-якому разі вони стосуватимуться комунікаційної стратегії та створення конкретних продуктів відповідно до потреб компанії з урахуванням запитів та очікувань аудиторії. Наведеними прикладами ринок пропозицій не вичерпується, але вони доволі ілюстративні для розуміння ситуації.

Практика комунікаційного аудиту, принаймні репрезентовані на ринку послуг пропозиції, доводять, що використання тільки аналітичної, дослідницької моделі сьогодні замало для успішного функціонування надавача таких послуг, ринок потребує готових комунікаційних рішень, наявних майже в кожній пропозиції. Формування рішень залежить від реалізації соціально-комунікаційного підходу, коли під час проведення аудиту важливими результатами стають не тільки кількісні показники, а й смислово-змістове поле комунікаційної діяльності у кореляції із соціальним дискурсом, системою мотивацій і стра-

тегічних цілей, урахуванням соціально-політичних контекстів та ідеологем, виражених у стереотипному чи нарративному форматах тощо.

Отже, доцільно говорити про новий тип аудиту — *соціально-комунікаційний*, процедура якого передбачає використання результатів кількісних досліджень комунікаційної діяльності об'єкта (методи моніторингу, опитувань, вивчення документів тощо), соціологічних досліджень у межах сегмента ринку, а також соціуму загалом чи окремої соціальної страти, компаративні дослідження змістово-смислових концепцій діяльності компанії та її проєкції на соціальні очікування (соціальний бекграунд), психолінгвістичний аналіз комунікаційної продукції, зрештою, мотиваційний аналіз для різних рівнів забезпечення діяльності компанії (від керівництва до виконавців) з акцентом на темпоральній проєкції мотивації в кожному сегменті структури цієї компанії.

Результатом соціально-комунікаційного аудиту стане оновлення чи зміна комунікаційної стратегії та форми її реалізації, втілених у формі конкретних комунікаційних продуктів чи дій. Алгоритмізація процесу соціально-комунікаційного аудиту передбачатиме щонайменше кілька етапів: аналіз кількісних параметрів комунікаційної діяльності об'єкта; кореляція змістово-смислових концептів комунікації зі змістом та метою діяльності об'єкта; кореляція комунікаційної діяльності із соціальним бекграундом (соціальне позиціонування із залученням соціологічних даних, спостережень за комунікаційною поведінкою клієнтів і конкурентів об'єкта тощо); аналіз темпоральних актуалізаторів комунікаційної діяльності (проєкції минулого, майбутнього чи теперішнього в комунікації об'єкта залежно від типу його виробничої діяльності); мотиваційний аналіз внутрішньої комунікації та аналіз мотиваційного моделювання в зовнішній комунікації; аналіз комунікаційної стратегії (етапу чи всієї, згідно з метою аудиту) на відповідність соціальним процесам і ситуаціям на ринку, де функціонує об'єкт.

Висновки. Підсумком проведеного дослідження є висновок про потребу систематизації підходів до осмислення комунікаційного аудиту та втілення її в новому підході — соціально-комунікаційному аудиту. Сучасний масив пропозицій аналізу комунікаційної діяльності компаній і виробництв містить майже всі складники, наведені у пропонованому авторами підході. Водночас модель використання цих складників до певної міри неповна, адже введення соціальних контекстів: соціального бекграунду, соціального часу, мотивацій у межах соціально

окресленої аксіології — це ті напрями вивчення комунікаційної діяльності об'єкта, які не мають, на перший погляд, чіткого утилітарного значення, але водночас можуть розкривати важливі кореляції для уточнення чи переформатування комунікаційної стратегії об'єкта.

Кожен зі складників моделі, зазначених у цьому підсумку, потребує окремого дослідження, адже передбачає певні методологію аналізу та специфіку врахування результатів у загальній моделі соціально-комунікаційного аудиту. Про-

позиції практиків на ринку комунікаційних досліджень (зокрема й подані вище) свідчать про потребу готувати та реалізовувати чітко окреслені результати, що містять не тільки аналітичні матеріали, а й варіації (можливості створення) нових комунікаційних продуктів, які увиразнюють стратегію комунікації об'єкта. Це спостереження свідчить про актуальність більш деталізованих, але від того не менш системних досліджень соціально-комунікаційного аудиту в подальших студіях українських науковців.

Список бібліографічних посилань

1. Аудит. Словник термінів законодавства України. URL: https://slovnuk.me/dict/ukrlaw_terms/%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82 (дата звернення: 11.11.2024 р.).
2. Григорчук Т. В. Брендинг : навчальний посібник для дистанційного навчання. URL: <https://sites.google.com/site/brendingsoccult/%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8F-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0?authuser=0> (дата звернення: 11.11.2024).
3. Сфіменко Ю. Аудит внутрішніх комунікацій в команді. *Hurma*. URL: <https://hurma.work/blog/audyt-vnutrishnih-komunikaczij-v-komandi/> (дата звернення: 11.11.2024).
4. Зеліч В. В. Комунікативний аудит як чинник вибору стратегії комунікації в комунікативному менеджменті підприємства. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24445/1/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%97%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%87%20%D0%92.%D0%92.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82.pdf> (дата звернення: 11.11.2024).
5. Формування комунікаційних стратегій, репутаційний аудит, антикризові комунікації. *Future UA*. URL: <https://futureua.com.ua/services/formuvannya-komunikatsiynkh-stratehiy-reputatsiynnyu-audyt-antykryzovi-komunikatsiyi> (дата звернення: 11.11.2024).
6. Корнєєв В. М. Актуальний стан і перспективи розвитку наукових досліджень соціальних комунікацій в Україні : монографія. Київ : Паливода, 2016. 342 с.
7. Курбан О. В. PR у маркетингових комунікаціях : [навчальний посібник]. Київ : Кондор-Видавництво, 2014. 246 с.
8. Непійвода Н. Ф. Мовні засоби інформаційного комфорту. *Наук. зап. Ін-ту журналістики*. 2002. Т. 7. С. 93—97.
9. Різун В. В. До питання про соціальнокомунікаційні наукові проблеми і про наукові проблеми взагалі. *Наук. зап. Ін-ту журналістики*. 2013. Т. 52. С. 10—17.
10. PR-аудит. *UK Comms*. URL: <https://ukcom.com.ua/services/pr-audyt/> (дата звернення: 11.11.2024).
11. Стойко О. Інформаційні аудити: для чого і скільки їх насправді є? *Liga.net*. URL: <https://blog.liga.net/user/ostoiiko/article/51759> (дата звернення: 11.11.2024).
12. Сушко О. В. Маркетинговий комунікаційний аудит підприємств на ринку нерухомості. Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана" ; [відп. ред. О. О. Беляєв]. Київ : КНЕУ, 2009. 295 с.
13. Татакі О. О. Інформаційно-комунікативний простір організації в контексті розвитку інформаційних технологій. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* : зб. матеріалів 6-ї міжнарод. наук.-практ. конференції, Одеса, 12—14 вересня 2013 р. Одеса : Сімекс-прінт, 2013. С. 322—324.

Vitalii Kornieiev,

Doctor of Social Communications

Professor of the Department of Social Communications

Educational and Scientific Institute of Journalism

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Tetiana Sashchuk,

PhD of Social Communications

Assistant Professor of the Department of Social Communications

Educational and Scientific Institute of Journalism

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Social communication audit: issues, opportunities, tools

The article consolidates approaches to the scientific and professional understanding of communication audit through a social communication perspective.

It identifies the issues and range of communication problems that can be addressed or evaluated using this type of information-communication analytics.

Additionally, the study outlines tools and mechanisms for assessing the effectiveness of communication activities and optimizing information processes.

The paper proposes a concept definition, develops a comprehensive model, and provides algorithms for using social communication audit tools within a discrete communication environment.

The conclusion is made about the need to systematize approaches to understanding communication audit and implement it in a new approach — social and communication audit.

Keywords: social communication audit; information-communication analytics; communication environment

References

1. Audyt. *Slovník terminiv zakonodavstva Ukrainy*. (n. d.). Available at: https://slovník.me/dict/ukrlaw_terms/%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82 (accessed: 11.11.2024 r.)
2. Hryhorchuk T. V. (2018). Brendynh : navchalnyi posibnyk dlia dystantsiinoho navchannia. Available at: <https://sites.google.com/site/brendingsoccult/%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D1%8F-%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0?authuser=0> (accessed: 11.11.2024).
3. Yefimenko Yu. (2023). Audyt vnutrishnikh komunikatsii v komandi. *Hurma*. Available at: <https://hurma.work/blog/audyt-vnutrishnikh-komunikacij-v-komandi/> (accessed: 11.11.2024).
4. Zelich V. V. (2018). *Komunikatyvnyi audyt yak chynnyk vyboru stratehii komunikatsii v komunikatyvnomu menezhmenti pidpriemstva*. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24445/1/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%97%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%87%20%D0%92.%D0%92.%20%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82.pdf> (accessed: 11.11.2024).
5. Formuvannya komunikacijnih strategij, reputacijnij audit, antikrizovi komunikaciyi. (2024). *Future UA*. Available at: <https://futureua.com.ua/services/formuvannya-komunikatsiynykh-stratehiy-reputatsiynyj-audynt-antykryzovi-komunikatsiyi> (accessed: 11.11.2024).
6. Kornieiev V. M. (2016). *Aktualnyi stan i perspektyvy rozvytku naukovykh doslidzhen sotsialnykh komunikatsii v Ukraini : monohrafiia*. Kyiv: Palyvoda.
7. Kurban O. V. (2014). *PR u marketynhovykh komunikatsiakh : [navchalnyi posibnyk]*. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo.
8. Nepyivoda N. F. (2002). Movni zasoby informatsiinoho komfortu. *Nauk. zap. In-tu zhurnalistyky*, 7, pp. 93—97.
9. Rizun V. V. (2013). Do pytannia pro sotsialnokomunikatsiini naukovi problemy i pro naukovi problemy vazhali. *Nauk. zap. In-tu zhurnalistyky*, 52, pp. 10—17.
10. PR-audit. (2023). *UK Comms*. Available at: <https://ukcom.com.ua/services/pr-audynt/> (accessed: 11.11.2024).
11. Stoiko O. (2023). Informatsiini audyty: dlia choho i skilky yikh naspravdi ye? *Liga.net*. Available at: <https://blog.liga.net/user/ostoiko/article/51759> (accessed: 11.11.2024).
12. Sushko O. V. (2009). *Marketynhovy komunikatsiyni audyt pidpriemstv na rynku nerukhomosti. Formuvannya rynkovo ekonomiky : zb. nauk. pr.* Kyiv: KNEU, pp. 629—635.
13. Tataki O. O. (2013). Informatsiino-komunikatyvnyi prostir orhanizatsii v konteksti rozvytku informatsiinykh tekhnolohii. *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia : zb. materialiv 6-yi mizhnarod. nauk.-prakt. konferentsii, Odesa, 12—14 veresnia 2013 r.* Odesa: Symieks-Prynt, pp. 322—324.

Надійшла до редакції 11 грудня 2024 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 002.2(477)"1945/1948":001.891](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.12(341).31-41

Лариса Дояр,
кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка Державного архіву друку
Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Індустріальне відродження УРСР у друкованих виданнях 1945—1948 років

У статті наведено результати книгознавчого дослідження, проведеного в межах науково-дослідної роботи, запланованої до виконання в Книжковій палаті України на поточний рік. Мета статті полягає в актуалізації розвідницького дискурсу щодо вивчення широкого спектра вітчизняних друків, а завдання — в

опрацюванні друкованих видань УРСР 1945—1948 рр., присвячених питанню повоєнної відбудови України. Опрацьовані авторкою книги з фондів Державного архіву друку висвітлюють різноманітні аспекти індустріального відродження республіки. Дослідження проведено відповідно до вимог наукової методології й спирається на принципи історизму, всебічності та об'єктивності; застосовано загальні (опис, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація) та спеціальні (періодизації, історико-порівняльний, контент-аналіз) методи. Наукова новизна праці полягає в систематизації й узагальненні книг, що виходили в УРСР у другій половині 1940-х рр. Результатом дослідження став аналіз процесу повоєнної відбудови України, зокрема: з'ясовано місце, роль і значення республіканської економіки у всесоюзних планах 4-ї народногосподарської п'ятирічки, розглянуто організацію відбудовчих процесів, висвітлено головні чинники та рушійні сили індустріального відродження, розкрито особливості функціонування механізмів економічного відновлення тощо. Підсумовано, що вітчизняній літературі повоєнної доби притаманний документалістський підхід, завдяки чому в книгах зазначеного періоду оприлюднено чимало важливих первинних джерел: промови високоурядовців, різноманітні владні рішення, статистичні зведення, мемуари, листування тощо. Окрім того, у республіканських виданнях, присвячених відбудові індустріальних галузей УРСР, застосовано принцип персоналізації у висвітленні історичних подій, що істотно розширює коло їх учасників та збагачує сучасні уявлення про них. Загалом, у науковий обіг введено маловживані на тепер видання. Практичне значення здобутих результатів полягає в можливості їх застосування в майбутніх студіях.

Ключові слова: друковані видання України; книги; Українське видавництво політичної літератури; п'ятирічний план відбудови; трудовий фронт; соціалістичне змагання

Постановка проблеми. У межах виконання науково-дослідної роботи Державного архіву друку Книжкової палати України на 2024 р. було продовжено дослідження друкованої продукції України, виданої в 1940-х рр. Однією з пріоритетних тематик повоєнної доби стало питання індустріального відродження республіки, що в умовах сьогодення є науково затребуваним й суспільно корисним.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми індустріального відродження України у перші повоєнні роки присвячено чимало загальних (енциклопедії, довідники, словники) і спеціальних (монографії, статті, меморати) праць. Провідними дослідниками цього історичного періоду визнано С. Кульчицького, С. Фролова, Д. Нефьодова, С. Світленка та ін.

Спираючись на наукові констатації попередників, авторка взяла за мету дослідити проблему індустріального відродження УРСР, висвітлену в республіканських виданнях 1945—1948 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга світова війна завдала збитків усьому світові, але найбільше постраждали західні регіони нескореного СРСР. На нашу думку, саме відчайдушний спротив гітлерівській коаліції як на фронтах, так і на окупованих землях призвів до тотального винищення створеного в роки перших п'ятирічок радянського промислового потенціалу. По-перше, Гітлер, на відміну від Західної Європи, якій мстився за національне приниження німців у Комп'єнському лісі та десятилітне голодування нації за режиму Веймарської республіки та яку підкорював, вважаючи розбещеною й слабодохою, проти СРСР проводив ідеологічну війну на цілковите винищення комуністич-

но налаштованого населення, котре кіркою та лопатою за 10 передвоєнних років збудувало тисячі промислових гігантів. По-друге, перебуваючи під окупацією, населення в особі підпільних груп і партизанських загонів власноруч винищувало всі об'єкти індустріального призначення (шахти, цехи заводів, залізниці, мости тощо), які за наказом уряду не встигли підірвати війська, що відступали під натиском ворожого "бліцкригу", та керівники евакуйованих на Схід підприємств. По-третє, якщо в захоплених європейських країнах виникли колабораціоністські уряди (як-от уряд Віші у Франції), то на окупованих землях Білоруської та Української РСР діяли партизанські республіки, що підпорядковувалися відповідним тиловим штабам Ставки Верховного Головнокомандування СРСР. Це тримало в напруженні й частини вермахту, й тиллові адміністрації нацистів, і, безумовно, посилювало градус їхньої ненависті до цивільного населення захоплених регіонів. Певна річ, що явище колабораціонізму було й на наших землях, але суттєвого поліпшення життя окупованому населенню воно не принесло, адже німців не цікавила державність неарійських народів, а тяжіння до "Великої Німеччини" вони розглядали лише з тактичних позицій у веденні війни проти СРСР. Інакше кажучи, причиною індустріальних втрат Союзу під час війни 1941—1945 рр. не можна вважати лише тривалу окупацію, адже низка європейських країн потерпала від неї значно довше, однак збитків такого масштабу не мала. Головна причина полягала в політиці самознищення підприємств, які вимушено залишалися у ворожому тилу, проголошеної СРСР на початковому поразковому етапі війни (ворогу ані грама руди, ані

грама вугілля, ані грама хліба тощо), та її продовженні учасниками руху Опору в умовах окупації. Нацистське командування, відступаючи у 1943—1944 рр., ставило фінальну руйнівну крапку, мінуючи та спалюючи міста й села непідкорених радянських народів. Розлючені тим фактом, що так і не змогли запустити промислові підприємства окупованих територій, а отже, не скористалися багатющим потенціалом противника, наостанок гітлерівці шкодили як могли. Про це йдеться у книзі П. Москатова "Трудовий героїзм робітничого класу СРСР", виданій у 1945 р.: "Німці хвастовито називали Донбас "Другим Руром"; хижою зграєю злетілися туди представники німецьких акціонерних товариств. Але не довелося непроханим хазяям нажитися на експлуатації загарбаних шахт... Фашистам не вдалося пустити в хід жодного, хоч трохи значного підприємства... Навіть казарми німецьких солдатів у Дніпропетровську ворог змушений був опалювати вугіллям, привезеним з Німеччини. Відступаючи з Донбасу, озвірілі німці люто руйнували шахти, висаджували в повітря заводські корпуси, палили шахтарські селища" [1, с. 57].

Отже, звільненій від ворога країні довелося відбудувати економіку донедавна окупованих місцевостей майже з нуля. Про це свідчать видання, що зберігаються в Державному архіві друку Книжкової палати України. З огляду на зміст і цільове призначення більшу частину дослідженої літератури видав республіканський Політвидав [2—5; 7]. Важливою характеристикою опрацьованих видань є великі накладки — від 20 до 50 тис. примірників, котрі друкували на газетному папері й розповсюджували безоплатно або за символічними цінами (від 65 коп. до 3 до-реформених крб). Виняток становить лише поліграфічно бездоганний "Календар-довідник на 1947 рік", виданий 4-ю Республіканською поліграфічною фабрикою у Києві тиражем 50 тис. примірників за ціною від 24 крб (за примірник у звичайній оправі) до 28 крб (за примірник у ледериновій оправі) [3, с. 296]. Доволі великими накладками (від 2 до 7 тис. одиниць) і за прийнятними цінами виходили книги цієї тематики в місцевих видавництвах.

Слід зазначити, що втілення планів повоевної відбудови економіки УРСР збіглося в часі з 4-ю загальносоюзною п'ятирічкою. Завдання з відновлення та розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. було викладено в доповіді голови Держплану СРСР М. Вознесенського на першій сесії Верховної Ради СРСР 15 березня 1946 р. [6, с. 1]. На депутатському

форумі було наголошено, що "основне господарсько-політичне завдання п'ятирічного плану СРСР на 1946—1950 рр. полягає в тому, щоб відбудувати потерпілі райони країни, відновити довоєнний рівень промисловості та сільського господарства і потім перевищити цей рівень в значних розмірах" [6, с. 9]. Одночасно з відбудовою планувалося вирішувати проблеми з розміщенням продуктивних сил, які виникли ще до війни. Зокрема, у процесі відбудови промисловості й транспорту потерпілих районів СРСР уряд планував ліквідувати недоліки довоєнного розміщення потужностей завдяки розвитку власних енергетичної й паливної баз, налагодженню виробництва будівельних матеріалів, продукції легкої та харчової галузей у кожній радянській республіці [6, с. 45]. Передбачалося посилити кооперування підприємств у середині кожного (читай республіканського) економічного району [6, с. 46—47]. Інакше кажучи, був взятий курс на розбудову самодостатніх республіканських економік, що цілком відповідало федеративному устрою СРСР.

Капіталовкладення в потерпілі від війни райони (115 млрд крб) майже дорівнювали капіталовкладенням в інші регіони СРСР (135 млрд крб), їх насамперед спрямовували на створення потужних місцевих виробництв навколо великих міст і промислових центрів. Маловідомою й навіть сенсаційною позицією 4-го п'ятирічного плану стала вимога обмежити будівництво нових підприємств у Москві, Ленінграді, Києві, Харкові, Ростові, Горькому та Свердловську, адже передбачалося розміщення промислових об'єктів у місцевостях, що мають "належні паливні, енергетичні і сировинні ресурси" [6, с. 46].

Отже, починаючи з повоевних часів, обидві радянські столиці України стали сходити з парадигмальної для радянської влади пролетарської орбіти й трансформуватись у центри суспільної еліти в галузі високих технологій та інновацій, концентрації академічних наукових сил й інших потужних верств радянської інтелігенції. Відтоді розпочався процес "висмоктування" мізків і талантів із периферії, а переїзд на постійне проживання у столицю вважали апогеєм життєвого успіху. Це призвело до викривлення багатьох параметрів суспільного розвитку республіки й породило різноманітні злочинні схеми способів потрапляння у столицю (наприклад, через укладання фіктивного шлюбу).

Зауважимо, що в доповіді голови Держплану містилася інформація щодо розвитку кожної республіки СРСР, зокрема в УРСР передбачали

відновити її станом на 1950 р. перевершити довоєнний рівень промислової продукції [6, с. 53]. Загальний обсяг капітальних робіт на п'ятиріччя було встановлено в обсязі 49,5 млрд крб, що становило майже половину відведених коштів на потерпілі від війни регіони (49,5 зі 115 млрд крб). Головними напрямками відбудови було визначено чорну металургію Півдня, вугільну промисловість Донбасу, розвиток енергетичного господарства, хімічної промисловості, залізничного транспорту, важкого й транспортного машинобудування, суднобудування, харчової промисловості [6, с. 53]. Голова Держплану в доповіді наголосив, що в УРСР "наново організується автомобілебудування та створюється велика вугільна промисловість на Правобережній і Західній Україні" [6, с. 53—54].

У прикінцевому виступі М. Вознесенського від 18 березня 1946 р. йшлося про введення кошторисів на новобудови до річних (уточнювальних) державних планів розвитку народного господарства СРСР [7, с. 45], що, безумовно, мобілізувало відбудовчі процеси у постраждалих регіонах.

28 серпня 1946 р. у Києві відбулася VIII сесія Верховної Ради Української РСР, учасники якої схвалили загальносоюзний та ухвалили республіканський п'ятирічні плани. У промові М. Хрущов зазначав, що п'ятирічний план УРСР посідає важливе місце у п'ятирічному плані Союзу, адже у 1950 р. у відношенні до загальносоюзних показників промисловість України мала дати 49,7% чавуну, 34,6% сталі, 34,4% вугілля, 40% тепло-тягів і паротягів, 22,3% тракторів, 33,9% металургійного устаткування, 68,2% цукру [3, с. 195]. Отже, очевидно, що найскорішої відбудови УРСР чекала вся країна.

Розуміючи це, голова Держплану СРСР у промові від 15 березня 1946 р. не тільки оприлюднив цифри, а й визначив механізми реалізації планів із відновлення та розвитку економіки. Головний полягав у тому, щоб "розгорнути соціалістичне змагання робітників, селян та інтелігенції всіх підприємств, міст і сіл за виконання і перевиконання нового Сталінського п'ятирічного плану" [7, с. 46].

На втілення в життя амбітних планів 4-ї п'ятирічки було скеровано й інший потужний механізм — державну позику. Вона стала важливим джерелом фінансування довоєнних п'ятирічок, адже в державну скарбницю за позиками, розміщеними серед населення, надійшло 50 млрд крб [5, с. 7]. Державна позика діяла й у роки війни (загалом 88,5 млрд крб) та стала вагомим

внеском у наближення Перемоги. До того ж позика була прибутковою не лише для держави, а й для громадян: від 1 липня 1941 р. до 1 січня 1946 р. населення отримало вигравів на 6,4 млрд крб [5, с. 7]. З початком повоєнної відбудови було оголошено позику в сумі 20 млрд крб строком на 20 років; упродовж цього періоду загальна сума вигравів у середньому становила 4% на рік [5, с. 8]. Головне управління державних трудових ошадних кас і державного кредиту закликала всіх уповноважених на підприємствах та в сільських радах залучити до лав передплатників позики якнайбільше трудящих міста й села [5, с. 15]. План проведення тиражів вигравів за державними позиками популяризували всіма можливими способами, зокрема перелік заходів на 1947 р. було надруковано на сторінках "Календаря-довідника на 1947 рік" [3, с. 279].

Реагуючи на ухвалені в центрі рішення, УРСР активно долучилася до процесу відбудови економіки. Між різними підприємствами та населеними пунктами укладали угоди про соціалістичне змагання, підписували соціалістичні зобов'язання трудящих, оприлюднювали заклики до перевиконання річних планів і п'ятирічного плану загалом. Наприклад, 21 лютого 1946 р. на спільному засіданні партійно-господарського активу та представників стаханівського руху Полтави було ухвалено "Договір на соціалістичне змагання між трудящими міста Полтави і Кременчука на 1946 р." [8]. У тексті документа зазначалося, що ці міста оголошували між собою змагання не вперше: аналогічний договір, укладений у 1945 р., заохочував громадськість Полтави до суттєвого перевиконання поставлених завдань, завдяки чому було відбудовано 25 тис. 380 кв. м житла, зведено 5,5 тис. кв. м нової житлової площі та 69 будинків індивідуальними забудовниками; утричі зросла потужність міської паротурбінної електростанції та вдвічі (на 216%) потужність міського водогону; задля поліпшення впорядкування міста школярі та молодь висадили 20 тис. 480 одиниць дерев і кущів, а кількість полтавців-стаханівців досягла 7 тис. 756 осіб [8, с. 1]. Проблема житла зберігала гостроту й надалі, тож згідно з договором про соцзмагання з Кременчуком на 1946 р. було заплановано в повному обсязі освоїти асигнування, надані відомчими організаціями на відбудову житлового фонду для працівників промислових підприємств і залізничного транспорту [8, с. 2]. Для поліпшення роботи комунального господарства Полтави на 1946 р. потрібно було закінчити відбудову машинного залу й котельної електростанції,

ввести додатково 2 парових котли на 34 т пару на годину; організувати виробництво пробудженого бетону з місцевих будівельних матеріалів; забезпечити безперебійну подачу питної води містянам завдяки відновленню роботи двох артезіанських свердловин та обладнання чотирьох свердловин першого підйому води [8, с. 2]. Окрім того, у першому півріччі 1946 р. було заплановано ввести в експлуатацію міський кінотеатр і будинок партійної освіти; протягом року обладнати твердим і м'яким інвентарем тимчасовий готель міста, розрахований на 100 місць; розгорнути будівництво міської лазні й нового стадіону; силами громадськості міста в неробочий час впорядкувати вулиці, двори, парки, сади та сквери, закласти новий міський парк; провести ремонт тротуарів, доріг й очистити стічні канали; відбудувати школи та лікувальні установи [8, с. 2—3]. Серед головних промислових показників у зазначеному договорі фігурувало зростання продуктивності праці на 15%, розширення виробництва товарів широкого вжитку на 25%, охоплення виробничим навчанням і школами фабрично-заводського навчання 3 тис. осіб [8, с. 3].

Не менш масштабними були соціалістичні зобов'язання Харкова на 1947 р. [9]. Програма складалася з 11 розділів і передбачала: 1) щодо житлового господарства: ввести в експлуатацію 100 тис. кв. м житла, 100 систем центрального опалення в житлових будинках виконкому міської ради, запустити мережу водогону та каналізації у 500 будинках, забезпечити випуск місцевим промисловим комбінатом 75 т цвяхів, 3 т шурупів, 5 тис. куб. м пиломатеріалів, 25 т фарби, 650 куб. м продукції деревообробного цеху, 50 тис. штук кутників і 50 тис. штук петель [9, с. 6—7]; 2) щодо комунального господарства: відбудувати трамвайну лінію "Лісопарк — Данилівна"; відремонтувати 60 трамвайних вагонів; ввести в експлуатацію першу чергу тролейбусної лінії "Центр — Завод транспортного машинобудування"; закінчити будівництво й монтаж 3, 7, 12-ї насосних станцій міського водогону та збільшити його потужність на 21,2 тис. куб. м води за добу; відбудувати Чернишевський і Лосівський резервуари; виготовити 2,5 тис. водомірів, з яких 2 тис. встановити у споживачів води; поновити аеротенки та фільтр на біологічній станції; відбудувати міську фабрику-пральню, водозбій В'ялівського водосховища, Дмитрівський міст і Балашівський шляхопровід; встановити 2 тис. вуличних ліхтарів; закласти розплідник декоративно-плодових рослин на площі 30 га; розбити клумби загальною площею 3,5 га; відремонтувати 1 тис. кв. м

стелажів у тепличному господарстві тресту зеленого будівництва; збудувати дитячий парк на Пушкінській вулиці та сквер на Клочківській вулиці; поновити сквери на Плеханівській вулиці та біля оперного театру на проспекті Сталіна; висадити 90 тис. дерев і кущів; поновити бруківку на площі 88 тис. кв. м і тротуари на 34 тис. кв. м [9, с. 7—9]; 3) щодо народної освіти: відбудувати 1-шу, 16-ту, 23-тю, 46, 129 і 130-ту школи та виготовити 6 тис. шкільних парт [9, с. 9]; 4) щодо охорони здоров'я: відбудувати пологовий будинок № 7 на 50 ліжок; 5-те інфекційне відділення 2-ї лікарні на 75 ліжок; відновити роботу дитячого ортопедичного диспансеру на 40 ліжок, відкрити нічний туберкульозний санаторій на 30 ліжок для заводу ХЕМЗ на території 2-ї лікарні; обладнати рентген-кабінети у 3-й, 4-й і студентській поліклініках; оздоровити влітку 1947 р. 50 тис. дітей шкільного та дошкільного віку [9, с. 10]; 5) щодо фізкультури: підготувати 10 850 значкістів "Будь готовий до праці та оборони" I та II ступенів; 1700 розрядників із різних видів спорту; 200 громадських інструкторів та 200 суддів; збудувати лижний трамплін, стадіон і Палац фізкультури "Здоров'я" на території Карпівського саду, легкоатлетичний зал на стадіоні "Дзержинець", два тенісних корти в Парку культури та відпочину ім. Горького, тир на стадіоні "Динамо", спортмайданчики на вулицях Свердлова та Білгородській [9, с. 10—11]; 6) щодо культосвітніх установ: відкрити дві районні бібліотеки; ввести в експлуатацію музичну раковину в саду ім. Шевченка; закінчити огорожу парку ім. Горького довжиною 2 км, збудувати у ньому нове містечко атракціонів, басейн-плескалку для дітей і павільйон-читальню для дорослих; запустити першу чергу кінотеатру "Родина" та будинок Культури промкооперації [9, с. 11]; 7) щодо місцевої та кооперативної промисловості: упродовж 1947 р. відкрити 27 крамниць та 78 кіосків, організувати 12 нових артілей і 5 виробництв, 60 майстерень з обслуговування побутових потреб населення, 12 ательє з індопошиву одягу [9, с. 12]; 8) щодо торгівлі: по лінії робітничого постачання відкрити 50 нових крамниць і 150 кіосків, забезпечити пункти приймання, перероблення та збереження овочів і картоплі, виготовити бочкотару, ящики й кошики [9, с. 13—14]; 9) щодо палива: ввести в експлуатацію 5 нових шахт Харпалівтресту; упродовж 1947 р. видобути 92 тис. т вугілля; завезти до Харкова 175 тис. т вугілля та 150 тис. складометрів дров [9, с. 14]; 10) щодо сільського господарства: розвивати допоміжне господарство підприємств та установ Харкова (засіяти 15 тис. га

яровими та озимими, 2 тис. га — картоплею, 1 тис. 400 га — овочевими культурами); виділити 14 тис. га під індивідуальні городи громадян [9, с. 14]; 11) щодо фінансів: виконати план надходжень до бюджету з усіх джерел, кожному харків'янину відробити в неробочий час по 50 годин на впорядкуванні міста, використати на цих роботах усі вантажні автомашини міста з розрахунку 70 годин роботи на кожній машині [9, с. 15].

Перелічений обсяг робіт, запланований лише на один рік, вражає не тільки кількістю позицій, а й всеосяжністю. Влада опікувалася й грандіозними проблемами, й дрібницями побутового життя громадянина. Точніше, у роботі з відбудови, зокрема Харкова, дрібниць не було. А, враховуючи, що за недоліки у виконанні соцзобов'язань в СРСР суворо карали, тим більше за сталінських часів, немає жодних сумнівів, що всі заплановані заходи було втілено в життя.

Організуючи відбудову на місцях, мешканці різних регіонів України обмінювалися досвідом і наслідували позитивні приклади. Народний комісаріат охорони здоров'я УРСР через Державне медичне видавництво оприлюднив інформацію про патріотичний почин житомирців, які виступили з ініціативою власноруч, силами громадськості відновити роботу місцевих закладів охорони здоров'я [10]. З вітальним листом до секретарів Барашівського (Я. Мельник), Коростишівського (Б. Крет), Базарського (Ф. Передерій), Чоповицького (І. Антоненко) райкомів КП(б)У, голів виконкомів Барашівської (В. Котюк), Коростишівської (А. Цендровський), Базарської (Н. Павленко), Чоповицької (М. Хорунова) райрад депутатів трудящих звернувся тогочасний лідер Компартії України М. Хрущов [10, с. 5—6]. Під час VII сесії Верховної Ради УРСР ініціативу привітав заступник голови Раднаркому УРСР Л. Корнієць [10, с. 7]. Народний рух, який розпочали житомирські колгоспники, тогочасний нарком охорони здоров'я УРСР І. Кононенко назвав "великою силою" [10, с. 20]. У наказі народного комісара охорони здоров'я УРСР від 3 липня 1945 р. № 1056 йшлося про те, що в червні 1945 р. на Житомирщині було проведено недільники з упорядкування медичних закладів, завдяки чому відремонтовано всі лікарні, поліклініки, 13 амбулаторій, 18 колгоспних пологових будинків та 53 інші медичні заклади області [10, с. 43]. Нарком ухвалив рішення про винесення подяк і нагородження місячними окладами керівників, які організували проведення заходу. У розпорядження завідувача Житомирського облздороввідділу Струєва було видано 60 цінних подарунків

для преміювання районних організацій, медичних працівників і найактивніших учасників недільників [10, с. 45]. У наказі також йшлося про виділення житомирянам 2,5 тис. м мануфактури, бібліотеки санітарної освіти, мікроскопа, іншої апаратури та медичного інструментарію [10, с. 45].

Ініціативу житомир'ян згодом було поширено й на інші галузі відбудови, зокрема впорядкування закладів народної освіти та культури.

Переконливі досягнення 4-ї п'ятирічки проаналізовано у працях В. Посисоєва [4], В. Валуєва [11], Ю. Геллера [12], обговорено на сторінках республіканського "Календаря-довідника на 1947 рік" [3]. В останньому, зокрема, наведено статистичні дані щодо виробництва найважливіших видів промислової продукції в УРСР станом на 1946 р.: чавун, сталь, прокат, кокс, вугілля, торф, залізна руда, електроенергія, магістральні паротяги, товарні вагони, трактори, складні молотарки, деревина, пиломатеріали, цемент, цегла, черепиця, вапно, гіпс, віконне скло, вози, цвяхи, металевий посуд, ліжка, меблі, бавовняні та вовняні тканини, верхній трикотаж, білизна, шкіряне взуття, панчішно-шкарпеткові вироби, м'ясо, ковбаси, тваринне масло, риба, хліб, спирт, пиво, сіль, цигарки, махорка [3, с. 232]. Показники подано в порівнянні з 1945 р., тож, простежуючи темпи їх зростання, можна говорити, що впродовж першого року 4-ї п'ятирічки виробництво перелічених товарів збільшилося від 110% (по позиції "пиломатеріали") до 491% (по позиції "трактори"). Окрім того, в довіднику йшлося про основні завдання відбудовчого періоду [3, с. 192—193], відродження підприємств металургійної галузі [3, с. 209], утворення "Правобережного Донбасу" (вугільного басейну в західних областях УРСР) [3, с. 210], енергетичних центрів УРСР [3, с. 210—211], будівництва Дніпропетровського автомобільного заводу ("ДАЗу") [3, с. 211], газопроводу Дашава — Київ тощо [3, с. 211—212].

До книги ввійшли ювілейні статті до 30-річчя встановлення радянської влади в Україні, присвячені досягненням у різноманітних галузях життя, зокрема діяльності Академії наук УРСР [3, с. 233—236], охороні здоров'я в республіці [3, с. 213], розвитку української радянської літератури [3, с. 240—242], театрального, образотворчого, музичного, кінематографічного мистецтва [3, с. 244—248], здобутки республіканської преси й видавничої справи [3, с. 243], зокрема на етапі повоєнної відбудови.

Читачі з обуренням сприймали інформацію про те, що гітлерівці викрали одну з найцінніших

в Європі нотних бібліотек, що зберігалися у Львівській опері, вивезли декорації й костюми з Київської опери на суму понад 1 млн крб, висадили в повітря 60 українських театрів [3, с. 244]. На кінець 1946 р. було відбудовано театральні приміщення в Миколаєві, Херсоні та Рівному [3, с. 244]. Тогочасний міністр освіти УРСР П. Тичина проаналізував здобутки уряду в галузі освіти, зосередившись на процесі відбудови навчальних закладів [3, с. 237—239].

В. Посисоєв, який зафіксував показники першого року п'ятирічки, зі свого боку, звертав увагу читачів на великий розмір території України в порівнянні з іншими країнами Європи, зіставну з Францією та вдвічі більшу за Іспанію й Туреччину кількість населення республіки, розмірковував над її багатствами розвіданих природних копалин [4, с. 5]. На його думку, Донецький басейн, разом із величезними запасами вугілля, має багатющі поклади різних солей, що становлять цінну сировину для хімічної промисловості. Окрім того, в республіці є великі поклади залізних і марганцевих руд, багатьох кольорових металів, вогнетривких і цементувальних глин, каоліну, що є важливою сировиною для важкої індустрії та будівельної промисловості [4, с. 5—6]. На цьому тлі відно в лювальні роботи ставали не тільки можливими, а й особливо мотивованими. Автор зазначав, що за короткий період, який минув після закінчення війни, було відбудовано: 146 основних і 420 середніх та дрібних шахт Донбасу, котрі забезпечили половину довоєнного видобутку вугілля; Зуївську, Штерівську, Дніпродзержинську, Харківську, Київську, Одеську та інші районні електростанції, завдяки чому потужність електростанцій республіки досягла 47% довоєнного рівня; відновлено роботу 43 шахт Криворізького залізничного басейну, видобуток марганцевої руди в Нікопольському басейні, роботу 98 машинобудівельних заводів України [4, с. 7—8]. Водночас перший рік 4-ї п'ятирічки, на думку В. Посисоєва, став лише початком подальших звершень: попереду було будівництво нових домен і прокатних станів, технічне переозброєння велетнів радянської індустрії, зокрема "Запоріжсталі", яка, згідно з планом, мала стати основним постачальником сталевого листа для автопромисловості СРСР, заводів ім. Дзержинського та ім. Петровського [4, с. 9].

Згідно із законом про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. було намічено перетворити на великий індустріальний центр

України м. Львів [4, с. 10]. У ньому мали працювати великі підприємства всесоюзного значення: автоскладальний завод зі славнозвісними "ЛАЗами", електроламповий завод, завод телеграфної та телефонної апаратури, скляний завод, трикожна й взуттєва фабрики [4, с. 10]. Уже в перший рік відбудови уряд приділяв велику увагу розвитку транспортної мережі в УРСР, будівництву в республіці залізниць і автомагістралей, зокрема в напрямку Північного Кавказу й Криму, розвитку супутнього транспортного машинобудування (паротяго- та вагонобудівництву, морському та річковому суднобудівництву) [4, с. 12].

Щодо візуальної фіксації досягнень першого року 4-ї п'ятирічки, то її збережено в зазначеному "Календарі-довідникові на 1947 рік". Видання було підписано до друку 14 грудня 1946 р., тож уміщені фото свідчать, що відзняті об'єкти щонайменше були відновлені чи зведені на кінець зазначеного року. Наприклад, на сторінках "Календаря..." було опубліковано фото відбудованих доменної печі № 3 "Комсомолка", що працювала на "Запоріжсталі" [3, с. 195], доменного цеху металургійного заводу ім. Сталіна [3, с. 193], нижньої камери шлюзу Дніпрогесу [3, с. 196], Старомаківського коксохімічного заводу [3, с. 196], піднятого з руїн красеня Хрещатика [3, с. 214], відновленого Будинку рад у м. Сталіно [3, с. 215], відбудованої середньої школи у м. Краснопіллі, що на Сумщині [3, с. 198]. На сторінки видання потрапили фото новобудов, зокрема знімок кубових батарей дистиляційного цеху Дрогобицького нафтового заводу № 2 [3, с. 197].

Аналізуючи досягнення перших двох років 4-ї п'ятирічки, В. Валуєв наголошував, що в УРСР відновлено довоєнну виробничу потужність Новокраматорського заводу ім. Орджонікідзе, який виробляв гірничо-металургійне устаткування; запрацював гігант республіканського паровозобудування — Ворошиловградський завод ім. Жовтневої революції; перші нові агрегати для електростанцій випустив Харківський турбогенераторний завод; у 1947 р. став до ладу конвеєр Харківського тракторного заводу; виробництво комбайнів поліпшеного типу "С-6" освоїв Запорізький завод "Комунар"; поновив випуск молотарок Харківський завод "Серп і Молот"; Маріупольський завод ім. Ілліча розпочав виробництво чотиривісних вагонів і цистерн; запрацювали заводи хімічного машинобудування: Сумський ім. Фрунзе та Київський "Більшовик" [11, с. 13]. Швидкими темпами було збудовано Дніпропетровський автомобільний завод і завод сільськогосподарського машинобудування у Львові

("Львівсільмаш") [11, с. 14]. У 1947 р. Київський мотоциклетний завод випустив понад тисячу малолітражних мотоциклів; у колгоспи й радгоспи СРСР почали надходити вітродвигуни Київського заводу ім. Артема; столичний завод "Арсенал" випустив першу партію плівкових фотоапаратів високої світлосили [11, с. 14].

Київ, попри його вилучення з процесу промислового будівництва, був потужним центром машино-, верстато- та приладобудування: станом на 1947 р. столиця виробляла редуктори для доменних печей, радіатори коксових батарей, газову апаратуру, прошивні машини для поліграфії, друкарські машинки, телефонні комутатори, складні геодезичні та контрольно-вимірювальні прилади, патефони [11, с. 14]. Великим досягненням 1947 р. став запуск найбільшого в СРСР трубопрокатного стану "Великий штифель" на Нікопольському трубному заводі. Стан виробляв затребувані нафтогазовою промисловістю суцільнокатані сталні труби з великим (до 350 мм) діаметром, що витримували тиск до 25 атмосфер [11, с. 18]. Одночасно розпочалося розроблення нафтогазових свердловин Прикарпаття, впродовж 1947 р. було збудовано 500-кілометрову трасу газопроводу Дашава — Київ, яким до столиці надходив прикарпатський газ [11, с. 17]. Упродовж двох років п'ятирічки було поновлено роботу 130 зі 159 довоєнних цукрових заводів в Україні [11, с. 19].

Оскільки у 1947 р. було скасовано карткову систему розподілу харчів, в УРСР було відкрито 8 тис. нових торговельних одиниць [11, с. 24]. Завдяки переходу до розгорнутої торгівлі за єдиними державними цінами відбулося зниження ринкових цін на продукти сільського господарства [11, с. 24].

Станом на 1947 р. в Україні було поновлено трамвайний та автобусний рухи у 22 містах, запущено тролейбусне сполучення у 5 містах, працювало 29 тис. шкіл, 650 шкіл фабрично-заводського навчання, 156 вишів, 300 науководослідних установ, 32 тис. клубів і масових бібліотек, 113 театрів, виходило 836 газет із разовим тиражем 4 млн примірників, а загальний тираж виданих в республіці книжок у 1946 р. становив 43 млн примірників проти 39 млн у 1940 р. [11, с. 24—25].

За твердженням Ю. Геллера, який досліджував соціалістичні здобутки в післявоєнній п'ятирічці [12], радянська економіка мала високі темпи накопичення додаткового продукту, отриманого з обігу й прибутку підприємств [12, с. 10]. Задля його збільшення застосовували принцип гос-

подарського розрахунку [12, с. 27]. Однак, на відміну від реформаторського госпрозрахунку О. Косигіна, повоєнний розрахунок сталінської доби розглядали як метод планового керівництва державними підприємствами, що "вимагає від кожного підприємства найбільш економного, найбільш раціонального ведення господарства в рамках встановленого плану виробництва, найефективнішого використання виділених йому державою засобів і коштів" [12, с. 27]. Отже, про економічну самостійність підприємств, безумовно, не йшлося.

Важливим напрямом повоєнної відбудови в УРСР була газифікація міст. Про це йшлося в розвідці кандидата технічних наук Є. Борзаковського [13]. Науковець солідаризувався з висловом Д. Менделєєва "газ — це паливо майбутнього" [13, с. 13] і зазначав: станом на 1946 р. газифікацією було охоплено 9 міст України, серед яких Львів, Дрогобич і Стрий, що споживали природний газ; Харків, Сталіно, Макіївка, Маріуполь, Одеса, Станіслав, що використовували штучний газ, здобутий із відходів коксохімічного виробництва [13, с. 3]. Запланована на 4-ту п'ятирічку газифікація Києва, за твердженням Є. Борзаковського, передбачала використання газу українського видобування з Дашавського родовища [13, с. 5]. Для подання палива у столицю будували зазначений газогін Дашава — Київ з пропускною здатністю 5,5 млн куб. м газу за добу. Станом на 1950 р. було заплановано газифікувати 51 тис. квартир киян, для чого містом проклали 154 км газових мереж високого тиску та 225 км газових мереж низького тиску [13, с. 5].

Головними будівельними майданчиками повоєнної України стали Дніпрогес, Донбас і Кривбас. Енергію Дніпрогесу споживали Запоріжжя, Сталіно, Макіївка, Ворошиловград, Маріуполь, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Марганець, Нікополь та інші населені пункти України. Кожні 20 хвилин по лінії Запоріжжя — Нікополь — Кривий Ріг мчав електропоїзд [14, с. 23]. Слід зазначити, що до відбудови Дніпрогесу було залучено робітників, які зводили об'єкт наприкінці 1920-х рр. Про це йшлося у книзі "Вся країна відбудовує Дніпрогес" [14, с. 52—54]. Дописувачами стали безпосередні учасники, зокрема завідувач відділу Інституту енергетики АН УРСР А. Орловський [14, с. 19—22], начальник Управління Дніпробуду Ф. Логінов [14, с. 35—38], головний інженер Дніпробуду І. Кандалов [14, с. 39—42], інженер Ф. Вейтков [14, с. 26—29], бригадир монтажників цеху залізних конструкцій Й. Медведь [14,

с. 52—54], старший майстер бетонних робіт А. Горбенко [14, с. 54—56]. На адресу Дніпрогесу звідусіль відправляли потрібне устаткування: з Москви надійшли лампи освітлювання, Магнітогорська — 160 т металу різних марок, Владивостока — 7 тис. т цементу, уральського Свердловська — 2 бетономішалки, 10 електровібраторів, 2 верстати для різання заліза, Дніпропетровська — два вагони труб, металеві конструкції для мосту, цвяхи, дроти, тонни металу та цементу, Сталіно — метал, вугілля, цегла, будівельні матеріали, устаткування, Черкас і Чернігова — ешелон деревоматеріалів, Миколаїв та Херсона — харчі й загони добровольців-колгоспників на працю. Комсомольці київського заводу ім. Артема ініціювали збирання інструментів для дніпробудівців та відвантажили 3 тис. свердел, 200 різьборізів, 180 напилків, 200 розверток тощо [14, с. 59—60]. Працівники Дніпробуду закликали земляків приїхати на будівництво й допомогти відновити вкрай важливий для країни промисловий об'єкт [14, с. 47-51].

Про титанічну працю з відбудови Донбасу йшлося в усіх опрацьованих виданнях. Автор В. Климушев назвав Донбас "найважливішим трудовим фронтом нашої батьківщини" [15]. "Вугільній Україні" присвятив поезії С. Гордєєв [16, с. 7—44]. Співаючи гімн важкій фізичній праці людини, поет увіковічив постать шахтаря-забійника І. Синиці [14, с. 16—17].

Об'єднуючи сюжети відбудови Донбасу, Кривбасу та Дніпрогесу, яскраво відобразила героїчну працю радянських жінок Г. Береза [2]. Авторка зазначала, що за відсутності чоловіків у глибокі шахти Донбасу та Кривбасу спустилися

жінки [2, с. 21]. Знатною шахтаркою була Є. Карасьова, яка працювала у шахтарському забої ще в роки громадянської війни, а з початком повоєнної відбудови знову повернулася на робоче місце [2, с. 21]. Дружини працівників шахттресту "Макіїввугілля" виступили з ініціативою допомогти чоловікам підготувати підприємства до зими: працювали над впорядкуванням шахтних приміщень, їдалень, гуртожитків, клубів, лікарень, шкіл тощо [2, с. 23]. Гендітні дівчата виконували важку роботу на будівництві: наприклад, бригада каменярки Г. Макарової на Запоріжбуді виробляла 2—3 норми за зміну; бригада бетонярки П. Коробової на Дніпробуді впродовж 1947 р. виконала півтори річні норми; шліфувальниця Харківського заводу транспортного машинобудування М. Андронova за два роки виконала п'ятирічний план; робітниця Київської швейної фабрики ім. Горького О. Любимцева за 1 рік і 10 місяців виконала п'ятирічний план і виготовила одяг для 50 тис. осіб [2, с. 22].

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що в літературі відбудовчого змісту панував документалістський підхід, завдяки чому у книгах 1945—1948 рр. оприлюднено чимало важливих джерел (промов урядовців, різноманітних владних рішень, статистичних зведень, спогадів, епістолярію тощо). Окрім того, у республіканських виданнях повоєнної доби, присвячених відбудові індустріальних галузей УРСР, було застосовано принцип персоналізації у висвітленні історичних подій. Зазначену специфіку, на наш погляд, доцільно враховувати науковцям, які вивчають проблему повоєнного (1946—1950) відродження України.

Список бібліографічних посилань

1. Москатов П. Трудовий героїзм робітничого класу СРСР. Київ : Українське державне видавництво, 1945. 64 с.
2. Береза Г. Жінки Радянської країни. Київ: Українське видавництво політичної літератури, 1948. 36 с.
3. Календар-довідник на 1947 рік. [відп. ред. К. Дубина]. Київ : Українське видавництво політичної літератури, 1947. 296 с.
4. Посисоєв В. Економіка України в новій п'ятирічці. Київ : Українське видавництво політичної літератури, 1946. 16 с.
5. Про державну позику відбудови й розвитку народного господарства СРСР. На допомогу комісіям сприяння державному кредитові й ощадній справі та уповноваженим сільських рад. Київ : Українське видавництво політичної літератури, 1946. 16 с.
6. Вознесенський М. О. П'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. Доповідь на Першій Сесії Верховної Ради СРСР 15 березня 1946 р. Київ : Радянська Україна, 1946. 66 с.
7. Вознесенський М. О. П'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр. Доповідь і прикінцеве слово на Першій Сесії Верховної Ради СРСР 15—18 березня 1946 р. Київ : Українське видавництво політичної літератури, 1946. 48 с.
8. Договір на соціалістичне змагання між трудящими м. Полтави і Кременчука на 1946 рік. Прийнято на партійно-господарському активі разом з стахановцями м. Полтави 21.ІІ.1946 року. Полтава, 1946. 6 с.
9. Зобов'язання трудящих Харкова в соціалістичному змаганні з Києвом і Дніпропетровськом по виконанню планів другого року четвертої п'ятирічки у відбудові та впорядкуванні міст / [відп. за вип. Швайченко]. Харків : Харківське книжково-газетне видавництво, 1947. 16 с.

10. Руками народу. Патріотичний почин житомирців / [під ред. Л. І. Медведя]. Київ : Державне медичне видавництво, 1945. 47 с.
11. Валуєв В. Народне господарство Української РСР за два роки післявоєнної сталінської п'ятирічки. Київ : Українське видавництво політичної літератури, 1948. 28 с.
12. Геллер Ю. Соціалістичне нагромадження в післявоєнній п'ятирічці. Київ : Українське видавництво політичної літератури, 1948. 32 с.
13. Борзаковский Е. И. Газификация городов УССР. Доклад на Республиканском совещании работников коммунально-жилищного хозяйства УССР. Киев : Министерство коммунального хозяйства УССР, 1946. 13 с.
14. Вся країна відбудовує Дніпрогес / [упор. Б. Ямпольський]. Київ ; Харків : Українське видавництво політичної літератури, 1946. 84 с.
15. Климушев В. Донбасс — важнейший трудовой фронт нашей Родины. Сталино : Сталинское областное книжно-газетное издательство, 1946. 24 с.
16. Гордеев С. Гимн труда. Стихи. Львов : Радянський письменник, 1947. 132 с.

Larysa Doiar,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the State Printing Archive of the Book Chamber of Ukraine

Industrial revival of the USSR in printed publications 1945—1948

The presented article raises the problem of bibliographic research. The conducted study corresponds to the list of scientific works planned for implementation in the State Scientific Institution "Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov" for the current year. The purpose of this article is to update the intelligence discourse on the study of various types of domestic printing, and the main task is to analyze the printed publications of the Ukrainian SSR of 1945—1948, dedicated to the issue of the post-war reconstruction of Soviet Ukraine. All the book prints used by the author are presented in the catalogs of the Book Chamber of Ukraine and highlight various aspects of the industrial revival of the Ukrainian SSR. This intelligence is written in accordance with the requirements of scientific methodology, is based on the principles of historicism, comprehensiveness and objectivity, applies general (description, analysis, synthesis, generalization, classification) and special (periodization, historical-comparative, content analysis) methods of scientific research. The scientific novelty of the presented work consists in the systematization and generalization of books published in the Ukrainian SSR in the second half of the 1940s. The result of the conducted research was an analysis of the process of post-war reconstruction of Ukraine, in particular: the place, role and significance of the republican economy in the all-Union plans of the 4th national economy are shown five-year plans, the organization of reconstruction processes was considered, the main factors and driving forces of industrial revival were highlighted, the peculiarities of the functioning of mechanisms of economic renewal were revealed, etc. The domestic literature of the post-war period is characterized by a documentary approach, due to which many important primary sources were made public in the printed books of the specified period, such as: speeches of high-ranking officials, various government decisions, statistical summaries, memoirs, correspondence, etc. In addition, republican publications dedicated to the reconstruction of the industrial sectors of the Ukrainian SSR use the principle of personalization in the coverage of historical events, which significantly expands the circle of their participants and enriches modern ideas about them. In general, so far little-used editions have been introduced into scientific circulation, the bibliographic description of which was compiled by specialists of the Book Chamber of Ukraine. The practical significance of the already obtained results lies in the possibility of their application in future studies.

Keywords: *printed editions of Ukraine; book printing; Ukrainian publishing house of political literature; five-year reconstruction plan; labor front; socialist competition*

References

1. Moskatov P. (1945). *Trudovyy heroyizm robotnychoho klasu SRSR*. Kyiv: Ukrayins'ke derzhavne vydavnytstvo.
2. Bereza H. (1948). *Zhinky Radyans'koyi krayiny*. Kyiv: Ukrayins'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury.
3. Dubyna K. [vidp. red.]. (1947). *Kalendar-dovidnyk na 1947 rik*. Kyiv: Ukrayins'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury.
4. Posysoyev V. (1946). *Ekonomika Ukrayiny v noviy p'yatyrichsi*. Kyiv: Ukrayins'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury.
5. *Pro derzhavnu pozyku vidbudovy y rozvytku narodnoho hospodarstva SRSR. Na dopomohu komisiyam spryannya derzhavnomu kredytoi y oshchadnyy spravi ta upovnovazhenyym rad.* (1946). Kyiv: Ukrayins'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury.
6. Voznesens'kyy M. O. (1946). *P'yatyrichnyy plan vidbudovy y rozvytku narodnoho hospodarstva SRSR na 1946—1950 rr. Dopovid' na Pershiy Sesiyy Verkhovnoyi Rady SRSR 15 bereznya 1946 r.* Kyiv: Radyans'ka Ukrayina.
7. Voznesens'kyy M. O. (1946). *P'yatyrichnyy plan vidbudovy yrozvytku narodnoho hospodarstva SRSR na 1946—1950 rr. Dopovid' i prykintseve slovo na Pershiy Sesiyy Verkhovnoyi Rady SRSR 15—18 bereznya 1946 r.* Kyiv: Ukrayins'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury.

8. *Dohovir na sotsialistychne zmahannya mizh trudyashchymy m. Poltavu i Kremenchuka na 1946 rik.* (1946). Pryunyato na partiyno-hospodars'komu aktyvi razom z stakhanovtsyamy m. Poltavu 21.II.1946 roku.
9. Shvaychenko [vidp. za vyp.] (1947). *Zobov'yazannya trudyashchyykh Kharkova v sotsialistychnomu zmahanni z Kyevom i Dnipropetrovkom po vykonan nyu planiv druhooho roku chetvertoyi p'yatyrichky u vidbudovi ta vporyadkuvanni mist.* Kharkiv: Kharkivs'ke knyzhkovo-hazetne vydavnytstvo.
10. Medved L. I. [pid red.]. (1945). *Rukamy narodu. Patriotychnyy pochyn zhytomyrsiv.* Kyiv: Derzhavne medychne vydavnytstvo.
11. Valuyev V. (1948). *Narodne hospodarstvo Ukrayinkoyi RSR za dva roky pislyavoyennoyi stalins'koyi p'yatyrichky.* Kyiv: Ukrayins'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury.
12. Heller Yu. (1948). *Sotsialistychne nahromadzhennya v pislyavoyennyi p'yatyrichtsi.* Kyiv: Ukrayin'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury.
13. Borzakovsky E. I. (1946). *Hazyfykatsyya horodov USSR. Doklad na Respublykanskom soveshchannyi rabotnykov kommunal'no-zhylyshchnoho khozyaystva USSR.* Kiev: Mynysterstvo kommunal'noho khozyaystva USSR.
14. B. Yampol's'kyu [upor.]. (1946). *Vsya krayina vidbudovuye Dniprohes.* Kyiv ; Kharkiv: Ukrayins'ke vydavnytstvo politychnoyi literatury.
15. Klymushev V. (1946). *Donbass — vazhneyshyy trudovoy front nashey Rodyny.* Stalyno: Stalynskoe oblastnoe knyzhno-hazetnoe yzdatel'stvo.
16. Hordeev S. (1947). *Hymn trudu. Stykhy.* L'vov: Radyans'kyu pys'mennyk.

Надійшла до редакції 14 жовтня 2024 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 050.48Український журнал(091)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.12(341).41-45

Наталія Лоцинська,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
старша наукова співробітниця
відділу інформаційно-комунікаційних технологій
Інституту інформаційних технологій НБУВ,
e-mail: loschynska@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6535-5863>

"Український журнал": 200 років від дня виходу у світ*

"Український журнал" виходив упродовж 1824—1825 рр. як своєрідне продовження "Українського вестника". Загалом побачило світ 48 номерів загальним тиражем 600 примірників. Видання не мало чіткого спрямування, відрізнялося дуже розмаїтою, навіть строкатою, тематикою. На його сторінках поєднувалися педагогічні, науково-літературні, етико-релігійні, етнографічні, мистецькі й історичні матеріали. Зокрема, знаходимо дописи про новітні філософські та наукові теорії, відкриття в різних галузях науки й техніки, матеріали з історії. Особливу увагу редколегія приділяла оглядам у царині мистецтва світу й України, етнографічним описам, відомостям про освіту на Слобожанщині, подіям громадського та культурного життя.

Редактором "Українського журналу" ректор Харківського університету спочатку призначив П. Гулака-Артемівського. Однак через слабе здоров'я він відмовився від посади, і його

замінили молодим ад'юнктом Харківського університету О. Склабовським: "Видавець журналу дотримувався просвітницької ідеології, прагнучи задовольнити потреби читача передусім в "корисному і приємному". Водночас зміст публікацій передбачав поширення романтичних і релігійно-містичних впливів у суспільстві. З журналом пов'язаний подальший розвиток вітчизняного літературознавства, критики, бібліографії" [5, с. 221].

У першому номері в колонці "От редактора" О. Склабовський зазначав: "Для жителя України как ни занимательны русские журналы, но они с большею охотою читали бы такие, что принадлежат собственно Украине" [6, с. 3]. І далі сформулював мету видання: "Главная цель украинского журнала есть распространение понятий о благочестии и христианских добродетелях, расширение вкуса к отечественной словесности и других искусств и наук" [6, с. 3]. Очевидним було

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2024. № 11. С. 51—52.

і просвітницьке спрямування журналу, адже в той період грамотною була доволі незначна частка населення, ще менша — цікавилася періодичними виданнями: "Простой народ не читает журналов, не имеет о них понятия, следственно и любить не может. Но понятия не могу, отчего многие из наивысшего сословия до сего времени не могут подружиться с периодическими изданиями" [6, с. 5].

О. Склабовський розробив програму журналу, що охоплювала такі розділи:

1. Історичні події, відкриття в науці, твори мистецтва, матеріали про досягнення сільського господарства, торгівлі, промисловості України;

2. Прозова творчість.

3. Поетична творчість.

4. Різне.

На практиці окремі з цих пунктів було значно розширено, а деякі, навпаки, максимально звужено. Їх доповнили дослідження з філософії, морально-етичні повчання, переклади художніх творів, архівні матеріали, політичні новини тощо. Водночас декларовані студії з української історії не було втілено в життя: "Сер ед науко вих кіл користувався "Украинский журнал" атестацією ліпшого в ті часи наукового органу. Та в 1825 припинив своє існування. Це був час, коли реакція на чолі з князем Голіциним розправляла свої крила" [7, с. 44—45].

О. Склабовський задумував "Украинский журнал" як наступника "Украинского вестника" — літературно-мистецького часопису, що виходив при Харківському університеті у 1816—1819 рр. за ініціативою І. Срезневського: "Некоторые читатели хотели, чтобы все книжки журнала были наполнены известиями только об Украине. Но этого нами не было обещано. Все пьесы (статті. — Л. Н.), до сего времени напечатанные в У. Ж. есть произведения Украины. А сего уже довольно, чтобы выходящий в Украине журнал назывался украинским" [8, с. 322]. Важко зрозуміти, що мав на увазі О. Склабовський під словами "произведения Украины".

Для визначення тематичної спрямованості матеріалів "Украинского журнала" ґрунтовно проаналізовано публікації та створено їх класифікацію:

1. *Морально-етичні, релігійно-повчальні статті.* Більшість — без зазначення автора. Є припущення, що ці матеріали, вочевидь, належать перу головного редактора ("О гордости и смиренности", "О признательности", "Благотворение", "О покаянии", "Наставления Зосима ученику" тощо).

2. *Освіта та навчальні заклади* ("О Харьковском обществе наук", "До какой степени может простираться влияние училищ", "Речь перед началом курса учеников Курской гимназии", серія "О состоянии просвещения в Харькове", "Об испытаниях в Слободско-Украинской губернской гимназии", серія "О Харьковском Институте благородных девиц" тощо).

3. *Художня література* (поетичні твори та мала проза О. Склабовського, П. Гулака-Артемовського, О. Дуніна-Борковського, Ю. Райдаровського, М. Чернявського, В. Раєвського, О. Попова, С. Бащинського, Є. Познанського, М. Градовського, І. Кулжинського та ін.).

4. *Літературознавство* (О. Склабовський "Разбор оды, выбранной Ломоносовым из Иова", "О пользе и цели поэзии", "О поэзии и красноречии", "Мнение о древних писателях"; Токарев "О ложных мнениях относительно поэзии и красноречия"; І. Кулжинський серія "Некоторые замечания касательно истории и характера малороссийской поэзии").

5. *Переклади з європейських та античних авторів:* Цицерона, Тита Лівія, Веллея Патеркула, Юзефа Галлера, Альфонса де Ламартіна, Горация, Фрідріха Шлегеля тощо.

6. *Правознавство* ("Нечто о праве собственности").

7. *Історія* ("О сожжении Архимедом римского флота", серія "Малороссийская старина" тощо).

8. *Краєзнавство* ("Описание города Феодосии", "Краткое описание Императорского Никитского сада", "Описание Кременчуга", "Описание Гадяча", "Описание Брянска").

9. *Астрономія* (серія "Об астрономии", "О луне").

10. *Філософія* ("Философия, основанная на религии").

11. *Новини* (місцеві, загальнодержавні, закордонні).

12. Відділ невеличких статей, що стосувалися *сільського господарства, домоведення, промисловості, торгівлі, популярної медицини* тощо.

Якщо розглядати кількісні показники, то найбільше місця на шпальтах журналу було відведено творам релігійно-повчального й містичного спрямування. Такий розподіл матеріалів був зумовлений як віяннями часу, так і особистими вподобаннями О. Склабовського. Як зауважує І. Михайлин, у той період Міністерство освіти Російської імперії перебувало під постійним кураторством церкви й було реформовано в Міністерство духовних справ і народної освіти:

"Северина Осиповича Потоцького, людину високоосвічену, з європейським масштабом мислення, на посаді Попечителя Харківської навчальної округи в 1817 році замінив з волі імператора таємний радник Захар Якович Корнеєв, відомий як прихильник релігійної доміанти в народній освіті. У 1822 році на цю посаду призначено дійсного статського радника Єгора Васильовича Корнеєва, однофамільця попередника, який, однак, продовжував його політику" [9, с. 71].

На думку І. Лосієвського, посилення реакції наприкінці царювання Олександра I і релігійно-містичні захоплення О. Склабовського негативно позначилися на тематичному спрямуванні журналу [10], про що свідчить аналіз його контенту. Однак не слід вважати видання осередком містики й забобонів, адже на його шпальтах також побачили світ цікаві наукові праці з природничих і суспільних наук. Розглянемо докладніше матеріали з українки.

Дослідники історії української журналістики наголошують на непересічному значенні та науковій цінності циклу статей І. Кульжинського "Некоторые замечания касательно истории и характера малороссийской поэзии" [11]. На думку Г. Самойленко, І. Кульжинський був плідним письменником, співпрацював із багатьма журналами, в яких публікував вірші, повісті й романи, драматичні твори. У 1827 р. окремим виданням у Москві вийшла його етнографічна повість "Малороссийская деревня", що надавала уявлення про побут і звичаї українського села, передані у традиціях сентименталістів. Водночас соціальні проблеми українського села письменника не цікавили [12]. Зазначена праця однією з перших стверджувала історичну цінність і високі естетичні властивості українських народних пісень. Міркування автора щодо української мови ґрунтуються на доведенні її переваг перед німецькою, французькою та іншими мовами Європи. І. Кульжинський надавав українській мові високу оцінку, яка здебільшого базувалася на емоційному замилюванні: "Малороссийский язык, помня свое почтительное происхождение, до сих пор сохраняет свои прекрасные качества. Прислушайтесь к малороссийским песням, какая величественная простота в выражении чувств! Какое близкое и живое изображение природы!" [11, № 3, с. 181].

Публікації, присвячені природничим наукам, також було репрезентовано на шпальтах "Украинского журнала", хоча і в незначній кількості. Це, зокрема, серія статей П. Затеplinського "Про астрономію", Г. Гірзеля "О луне".

Варта уваги серія публікацій архівних матеріалів під назвою "Малороссийская старина". У низці цих матеріалів оприлюднено документи Війська Запорізького з підписом Б. Хмельницького, листи П. Апостола, листи та записки О. Безбородька тощо.

Значна частина статей в "Украинском журнале" належить його редакторів О. Склабовському. Ці публікації можна поділити на три групи:

- морально-етичні;
- науково-освітні;
- літературознавчі.

Оскільки автор був викладачем, більшість матеріалів мала освітній характер і була призначена студентам. Значною проблемою є брак прізвищ авторів під великою кількістю публікацій, що призводить до підміни фактажу здогадками, тому важко достеменно визначити кількість статей, які належали перу О. Склабовського.

З поезії було опубліковано чотири вірші декабриста В. Раєвського, кілька творів О. Склабовського, П. Гулака-Артемівського, В. Дуніна-Борковського, Ю. Райдаровського, О. Попова, Н. Савостьянова, С. Башинського, Є. Познанського та ін. Багато авторів були маловідомими і на той час, і нині; про окремих дописувачів взагалі важко відшукати будь-яку інформацію.

Художню прозу в журналі була репрезентовано доволі однобічно, адже редакція віддавала перевагу перекладам з античних та європейських авторів: Ламартина, Горація, Цицерона, Тіта Лівія, Веллея, Патеркула, Шлегеля.

Підвищену популярність мали прозові твори І. Вернета, що були типовими зразками ліричної прози. З одного боку, вони помітно наслідували швейцарську філософсько-літературну школу, передусім вчення Ж. Ж. Руссо, з іншого — доволі популярну на той час "Сентиментальну подорож" Л. Стерна. Як зазначав І. Михайлин, "його стиль і поетика лишилися такі самі, як і у творів, опублікованих в "Украинском вестнике". Сентименталізм, орієнтація на "Сентиментальну подорож" Лоренса Стерна, подорожні замальовки в дусі теорії "мальовничої прози" Р. Гонорського, роздуми з приводу побаченого чи почутого, асоціативно прив'язані до нього, перенасиченість творів цитатами з античних та новітніх класиків для забезпечення авторитетності власних ідей і поглядів — усе це залишається визначальним для есеїстики І. Вернета в "Украинском журнале" [9, с. 122].

"Украинский журнал" виходив російською мовою, як і решта тогочасної періодики, яку

видавали на території імперії. Однак цей факт жодною мірою не применшує якості публікацій та значення часопису, адже в той період російська була літературною мовою імперських письменників, відповідно, й української інтелігенції. Водночас слід визнати, що у XIX ст. значно зросла кількість українців, які працювали для розвитку російської культури.

Отже, і за місцем виникнення, і за автурою, і за настановами до збереження української старовини, і за публікаціями про цінність української мови є підстави вважати "Украинский журнал" важливим елементом українського культурного процесу.

Висновки. Видання "Украинского журнала" (1824—1825) безпосередньо пов'язано з одним із найстаріших університетів України — Харківським. Підґрунтя випуску часопису становив досвід попередників — перших російськомовних пресодруків на східних українських землях, як-от "Харьковский Демокрит", "Украинский вестник", "Харьковский еженедельник", "Харьковские известия". Ці періодичні видання підготували основу для зародження й становлення українських фахових часописів, що побачили світ у 1860-х рр.

Оцінюючи значення "Украинского журнала" для розвитку української преси та суспільства на теренах Російської імперії початку XIX ст., слід враховувати, що він був характерним друкованим

органом своєї доби та мав як позитивні риси, так і недоліки.

До недоліків видання відносимо такі:

- 1) російськомовність;
- 2) орієнтація на тогочасні смаки й літературну моду;
- 3) значна кількість релігійно-містичних творів;
- 4) обережність в українських симпатіях (жодного українського тексту чи праць з історії України не було опубліковано, оскільки редколегія мало цікавилася українством як таким).

До переваг "Украинского журнала" належать такі:

- 1) став осередком для демонстрації творчих потужностей (і художніх, і наукових) університетського Харкова;
- 2) друкував твори невідомих авторів із провінції, про що свідчать публікації з Чугуєва, Охтирки, Ізюма;
- 3) віддзеркалював загальний стан суспільства в Росії на початку XIX ст., зокрема й ставлення до українства;
- 4) публікації сприяли розвитку галузей естетики, теоретичного літературознавства, етнографії, краєзнавства;
- 5) редколегія опікувалася духовним розвитком Слобожанського краю, виявляла талановитих, активних діячів, готових докласти зусиль до розвитку української науки й літератури.

Список бібліографічних посилань

1. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917—1991) : навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. 174 с.
2. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. Київ : Дніпро, 1993. 447 с.
3. Склабовский С. О состоянии просвещения в Харькове. *Украинский журнал*. 1824. № 13. С. 49—56.
4. Черниш О. О., Луговенко М. М. Характерні особливості розвитку харківської журналістики на початку XIX століття. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/7321/7298>.
5. "Украинский журнал". *Енциклопедія історії України*. Т. 10. С. 221. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1359-9/978-966-00-1359-9.pdf>.
6. Склабовский С. От редактора. *Украинский журнал*. 1824. № 1. С. 2—5.
7. Животко А. Історія української преси : навч. посіб. для студ. журналістики вищ. навч. закл. / М. Тимошик (упоряд.). Київ : Наша культура і наука, 1999. 368 с.
8. Склабовский С. От редактора. *Украинский журнал*. 1824. № 17. С. 322—326.
9. Михайлин І. Л. Історія української журналістики XIX ст. : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 720 с.
10. Лосиевский И. Я. Русская лира с Украины: русские писатели Украины первой четверти XIX века. Харьков : Око, 1993.
11. Кулжинский И. Некоторые замечания касательно истории и характера малороссийской поэзии. *Украинский журнал*. 1825. № 1—3.
12. Самойленко Г. В. Газета "Черниговский листок" Л. Глібова і її кореспонденти. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія "Філологічні науки"*. 2010. Кн 1. С. 4—17.
13. Багалея Д. Заслуги Харьковского университета в деле развития местной журналистики. *Харьковские губернские ведомости*. 1903. № 16. С. 2.
14. Срібняк І. В. Історія журналістики (XVII—XX ст.) : підручник для студентів ВНЗ. Київ : Києво-Могилянська академія, 2013. 264 с.
15. Баранник М., Голобуцький П. Історія преси в Україні. *Енциклопедія історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Istorija_presy_v_Ukr.

Nataliia Loshchynska,

PhD of Philological Sciences, Senior Research Associate, Docent,

Institute of Information Technologies,

Vernadsky National Library of Ukraine

"Ukrainian zhurnal": 200 years since the day of publication

The purpose of the article is to trace, using the example of the "Ukrainian zhurnal", the main regularities in the process of the birth of Ukrainian journalism in the conditions of the dominance of Russian imperial culture. The research uses general scientific methods of cognition: inductive, analytical, comparative, generalization of information, historical-narrative method. Thanks to their comprehensive application, it became possible to more thoroughly investigate journal publications of various nature and give them an objective assessment. The scientific novelty consists in the detailed study of the prerequisites for the publication under study, the activities of the editorial board, which contributed to the identification of its positive features and shortcomings. The proposed article gives an idea of the birth of the Ukrainian periodical in the territory of the Slobozhan region, its close connection with the higher educational institutions of that time through the prism of the multifaceted publications of the "Ukrainian zhurnal", which will be 200 years old in 2024. Attention is paid to establishing the classification of articles by thematic direction. On the basis of the then and modern scientific explorations, bibliographic indexes, memoir materials, letters, etc., the author found out the role of the "Ukrainian Journal" in the social, public-political and cultural-artistic life of Ukraine, its significance for the development of the culture of Kharkiv Oblast and Ukraine in general. It was emphasized that for most readers, the magazine was the only way to get acquainted with the achievements of foreign cultures, achievements in some fields of science, views on the political situation in the country and the world. The conclusion is made about the undeniably important role of the magazine in the literary process of the 20s of the 19th century.

Keywords: "Ukrainian zhurnal"; history of journalism; Kharkiv University; literary process; spiritual heritage; periodicals

References

1. Vladymyrov V. M. (2007). *Istoriya ukrayinskoyi zhurnalistyky (1917—1991)* [History of Ukrainian journalism (1917—1991)]. Kyiv: MAUP.
2. Golubenko P. (1993). *Ukrayina i Rosiya u svitli kulturnykh vzayemyn* [Ukraine and Russia in the light of cultural relations] Kyiv: Dnipro.
3. Sklabovskiy S. (1824). O sostoyanii prosveshcheniya v Khar'kove [On the state of education in Kharkov]. *Ukrainian zhurnal*, 13, pp. 49—56.
4. Chernysh O. O., & Lugovenko M. M. (2020). *Kharakterni osoblyvosti rozvytku kharkivskoyi zhurnalistyky na pochatku XIX stolittya* [Characteristic features of the development of Kharkiv journalism at the beginning of the 19th century]. Available at: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/7321/7298>.
5. Ukrainskiy zhurnal. (n. d.). [Ukrainian zhurnal]. *Encyclopedia of the history of Ukraine*, 10, pp. 221. Available at: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1359-9/978-966-00-1359-9.pdf>.
6. Sklabovskiy S. (1824). Ot redaktora [From the editor]. *Ukrainian zhurnal*, 1, pp. 2—5.
7. Zhyvotko A. (1999). *Istoriya ukrayinskoyi presy* [History of the Ukrainian Press]. Kyiv: Nasha kultura i nauka.
8. Sklabovskiy S. (1824). Ot redaktora [From the editor]. *Ukrainian zhurnal*, 17, pp. 322—326.
9. Mykhaylyn I. L. (2003). *Istoriya ukrayinskoyi zhurnalistyky XIX st.* [History of Ukrainian journalism of the 19th century]. Kyiv: Centr navchalnoyi literaturi.
10. Losiyevskiy I. Ya. (1993). *Russkaya lira s Ukrainy: russkiye pisateli Ukrainy pervoy chetverti XIX veka.* [Russian Lira from Ukraine: Russian writers of Ukraine of the first quarter of the XIX century]. Kharkov: Oko.
11. Kulzhinskiy I. (1825). Nekotoryye zamechaniya kasatel'no istorii i kharaktera malorossiyskoy poezii [Some comments regarding the history and nature of Little Russian poetry]. *Ukrainian zhurnal*, 1—3.
12. Samoilenko H. V. (2010). Hazeta "Chernyhovskyy lystok" L. Hlibova i yiyi korespondenty [The newspaper "Chernihiv leaflet" L. Glibov's and it's correspondents]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya. The Philological science series*, 1, pp. 4—17.
13. Bagaley D. (1903). Zaslugi Khar'kovskogo universiteta v dele razvitiya mestnoy zhurnalistiki [Merit of Kharkov University in the development of local journalism]. *Khar'kovskiy gubernskiy vedomosti*, 16.
14. Sribnyak I. V. (2013). *Istoriya zhurnalistyky (XVII—XX st.)* [History of journalism (XVII—XX centuries)]. Kyiv: Kiyev-Mogilyanska akademiya.
15. Barannik M. & Golobuckij P. (2005). *Istoriya presi v Ukrayini. Enciklopediya istoriyi Ukrayini.* Available at: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Istoriya_presy_v_Ukr.

Надійшла до редакції 17 жовтня 2024 року

УДК 655.41Смолоскип(477)"364"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.12(341).46-50

*Алла Миколаєнко,
кандидатка наук із соціальних комунікацій,
старша викладачка
Київського національного університету культури і мистецтв,
e-mail: alla-mykolaenko@ukr.net*

Діяльність видавництва "Смолоскип" в умовах російсько-української війни: виклики та досвід

У статті розглянуто досвід функціонування видавництва "Смолоскип" в умовах російсько-української війни. Проаналізовано виклики, які постали перед видавництвом в умовах російської агресії, та стратегічні рішення, що допомагають йому залишатися конкурентоспроможним на книговидавничому ринку.

Акцентовано на унікальному досвіді "Смолоскипа" в екзилі та з переїздом у незалежну Україну, свідомій позиції та незмінних принципах функціонування в різних суспільно-політичних умовах.

Підсумовано, що в умовах російсько-української війни видавництво "Смолоскип" змушено було змінити стратегію роботи, адаптуватися до нових викликів ринку та посилити соціальну відповідальність. Водночас, попри труднощі, видавництво дбає про свій імідж і продовжує виконувати вагомую роль у розвитку української культури, підтримуючи авторів і читачів новими виданнями та проектами.

Ключові слова: видавництво "Смолоскип"; українська книга; книговидавничий ринок; російсько-українська війна

Постановка проблеми. Початок повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. позначився на всіх сферах діяльності, зокрема й на книговидаванні. Кризові явища не оминули видавничу справу ще під час пандемії COVID-19, а війна дедалі більше їх загострила. Численні виклики, пов'язані з вторгненням, продовжують системно й негативно впливати на стан книговидавання.

Щоб ефективно працювати в умовах воєнних дій, українським книговидавцям доводиться обирати правильні стратегічні рішення, шляхи трансформації напрямів діяльності та її подальшого розвитку. "Смолоскип", як і низка інших українських видавництв, працюючи в Києві, з початком повномасштабної російсько-української війни зіткнувся з новими випробуваннями, які потребують адаптації і видавничої стратегії, і загального підходу до організації роботи.

Аналіз досліджень і публікацій. Джерельною базою дослідження стали статистичні дані [3; 6,], моніторинг публікацій медіа [2; 8; 9; 13], сайту та сторінок у соцмережах видавництва "Смолоскип" [1; 10—12]. Тематику функціонування книговидавничої галузі в умовах війни науковці висвітлювали в різних аспектах [4—7; 14; 15].

Водночас дослідники майже не приділяли уваги аналізу діяльності й трансформацій окремих видавничих осередків під час повномасштабного вторгнення, зокрема про діяльність видавництва "Смолоскип" у роки війни були лише побіжні згадки в медіа.

Мета статті — висвітлити виклики, що постали перед видавництвом "Смолоскип" в умовах російсько-української війни; проаналізувати досвід виходу видавництва з кризових ситуацій та стратегічні рішення щодо подальшої діяльності.

"Смолоскип" — єдине видавництво, яке після багатьох років роботи в екзилі з проголошенням незалежності України повернулося на батьківщину зі США. Цей факт не лише вартий уваги, а й свідчить про свідому позицію осередку протягом тривалого періоду. В еміграції "Смолоскип" був одним із найактивніших видавництв, у якому виходила друком правозахисна та заборонена в Українській радянській республіці література. Роль таких осередків важко переоцінити, адже саме вони у країнах Заходу розпочали активний рух проти тоталітарного радянського режиму й виступили на підтримку дисидентів в УРСР. Активна правозахисна діяльність українців за кордоном стала важливим складником боротьби нашої країни за державну незалежність.

В Україні "Смолоскип" на чолі із засновником О. Зінкевичем став відомим осередком творчої молоді, який повертає в широкий вжиток імена та рукописи дисидентів і правозахисників. Аналізуючи роль української діаспори у становленні книжкового ринку України у 1990-ті рр., коли на ньому тривала активна російська експансія, письменниця О. Забужко в ефірі мультимедійної

онлайн-платформи про минуле й сучасне нашої держави "Локальна історія" (розмова під назвою "Чому Україна не стала Білоруссю: як планета Ді-Пі врятувала Незалежність") про переїзд "Смолоскипа" зі США слушно зауважує: "А тут приїхали Зінкевичі негайно і відразу і просто перебили оцей хід від початку. Бо ці люди були в стані гібридної війни. Ще від своєї юності в упівських криївках і потім цілий час за океаном вони вели гібридну війну, вели інформаційну війну. Вони мали свою вироблену політику, на яку Радянський Союз мусив реагувати. Ми не проаналізували і не підбили підсумків, чим саме ми завдячуємо західній діаспорі, бо ми не робили ревізії радянської історії" [12]. Думка О. Забужко підтверджує помітну роль "Смолоскипа" у становленні незалежності України, причетності осередку до інформаційної війни ще до 1990-х, і безпосередньо в 1990-х рр. — в умовах засилля російської книжки на українському видавничому ринку. І цей факт є важливим та репутаційно значущим, особливо в умовах нинішнього російсько-українського збройного конфлікту.

Кризові явища після пандемії та в умовах повномасштабного вторгнення стали неминучими. Як слушно зазначає дослідниця Т. Єжижанська, "останніми роками книговидавничу галузь країни охопили кілька типів криз: економічна, криза читання, пандемії, війни. Книжковий ринок є одним із найвразливіших..." [7, с. 30]. Передусім так відбувається тому, що видавнича сфера — одна з найбільш незахищених.

Серед викликів, з якими зіткнулися видавці в Україні, — військові дії, масові руйнування, вимкнення електроенергії, логістичні проблеми, низька купівельна спроможність громадян, виїзд з України великої кількості населення через небезпеку, обстріли та втрати житла, здорожчання паперу, фарби й поліграфії. У 2022 р. "кожне десяте видавництво станом на початок липня заявило, що з різних причин не може здійснювати свою роботу" [6]. Ці проблеми потребували оперативних і зважених стратегічних рішень.

Водночас позитивним чинником (на противагу негативним викликам) є те, що війна стала каталізатором трансформації читацької аудиторії в Україні: "Більшість українців, які читали російську літературу, почали купувати книги, написані українською мовою. Бук-блогери, які вели свої сторінки російською, перейшли на україномовний контент та просувають український переклад книг" [4, с. 79]. Окрім того, 22 червня 2023 р. Президент України підписав закон про заборону ввезення й розповсюдження книг із РФ та Білорусі. Такий закон став вчасним

і потрібним, оскільки зафіксував загальну відмову від російських видань поміж споживачів і книгарень. Ці заходи дали змогу звільнити простір і підвищити читацький інтерес до українських видань.

В умовах нових випробувань, у кожного з українських видавництв мали сформуватися власні напрями та методи роботи. Щодо "Смолоскипа", то з початком повномасштабного вторгнення видавництво призупинило роботу в Києві до кінця квітня 2022 р. Довелося евакуювати архів самвидаву та електронний архів. Це були вимушені кроки для збереження унікальних документів і видань. З травня роботу в офісі відновили, проте частина співробітників досі працює поза межами Києва або дистанційно. Два накладки книжок, які станом на лютий 2022 р. перебували на фабриках, були доставлені в офіс у травні того ж року.

Порівняно з 2020—2021 рр., утрічі скоротилася кількість назв, які видавництво надрукувало у 2022—2023 рр. У 2024 р. почалося поступове відновлення обсягів випуску видань — до рівня 60% до початку вторгнення. Ці статистичні дані не відрізняються від загальних показників країни того періоду. За інформацією Книжкової палати України, протягом 2022 р. було видано 9691 назву книг і брошур накладом 11 млн 704,2 тис. примірників, що у 2—4 рази менше, ніж попередніми роками [13].

"Смолоскип" продовжив підтримувати основні напрями роботи: літературний конкурс, книгарня, випуск нових видань. Водночас окремі види діяльності було призупинено. Зокрема, від 2020 р. (через пандемію) семінар творчої молоді, який "Смолоскип" ініціював з 1995 р., було переведено в дистанційний формат, а з початком повномасштабного вторгнення проведення семінару, днів народження книгарні та інших публічних святкових заходів припинено взагалі.

Літературний конкурс видавництва "Смолоскип" триває без перерв, проте від 2022 р. журі працює дистанційно, а результати оголошують восени. З огляду на реалії воєнного часу церемонії нагородження стали відбуватися в онлайн-режимі. Важливо, що повномасштабна війна не вплинула на проведення цього заходу, який і надалі заохочує творчу молодь до самореалізації, адже літературний конкурс "Смолоскипа", за словами директора видавництва Р. Семківа, "найтриваліший, найпослідовніший і найуспішніший молодіжний конкурсний літературний проект в Україні, а також один із найкращих способів видати першу книжку" [10].

Книгарня видавництва відновила офлайн-діяльність із вересня 2022 р. Інтернет-книгарня не припиняла приймати замовлення, але книги

почали надсилати у травні—червні 2022 р. Спочатку замовлення надсилали раз на тиждень, згодом відновили графік відправлень та опцію самовивезення товару. У листопаді 2023 р. книгарня провела щорічний великий розпродаж.

У 2023 р. в Україні поновили проведення офлайн-фестивалів, окрім традиційних "Книжкового Арсеналу" в Києві, львівського Форуму видавців, з'явилися нові: KyivBookFest, Kyiv Book Weekend, "Книжкова країна". Видавництво "Смолоскип" бере активну участь у книжкових фестивалях і виставках під час війни, презентуючи нові книжки та долучаючись до продажу видань.

У 2024 р. "Смолоскипу" вдалося відновити офлайн-формат всесвітнього неформального свята "Блумсдей" (день шанування пам'яті ірландського письменника Дж. Джойса, який щороку відзначають 16 червня). Подія відбувалася у видавництві вшосте. Традиційно свято проходить у форматі рольових читань одного з розділів славнозвісного роману "Улісс". У роки пандемії читання вимушено проводили онлайн, що робило подію не такою яскравою, як в реальному режимі. У 2022 і 2023 рр. смолоскипівський "Блумсдей" не відбувався через повномасштабне вторгнення. Відновлення традиції відбулося завдяки підтримці Посольства Республіки Ірландія в Україні. Під час свята читали сьомий розділ, у якому герої роману перебувають переважно в межах редакції.

Найвагомішим напрямом діяльності "Смолоскипа" було й залишається видання книжок. На видавничий репертуар 2022—2024 рр. повномасштабне вторгнення мало безумовний вплив, адже війна позначилася не лише на кількості назв, а й на тематичному спектрі репертуару видань.

Символічно та знаково на початку 2022 р. у "Смолоскипі" вийшов переклад книжки "Як писати про війну" Р. Кеппса. Видання побачило світ завдяки підтримці відділу преси, освіти та культури Посольства США в Україні, тому "Смолоскип" зміг безоплатно передати твір бібліотекам, ветеранським організаціям, слухачам курсів Lit-osvita. Її автору з особистого досвіду відомо, що таке війна, адже він служив в Армії, Армійському резерві й Національній гвардії США протягом 25 років, за цей час став ветераном бойових дій в Афганістані, брав участь у місіях в Дарфурі, Чаді, Центральноафриканській Республіці. Р. Кеппс демонструє, яким помічним у досвіді війни може бути письмо. Книжку "Як писати про війну" було підписано до друку наприкінці 2021 р., її наклад привезли у видавництво в середині лютого, напередодні повномасштабного вторгнення. Тож логічно, що з перших днів продажу видання

стало бестселером "Смолоскипа", адже з досвідом війни зіткнулися всі українці без винятку.

У "Смолоскипі" вперше українською мовою побачило світ видання "Я вибрав свободу" В. Кравченка (2022). Це спогади радянського інженера, який розчарувався в сталінському режимі СРСР та емігрував до США у 1946 рр. Видання стало сенсацією в західному світі у 1946 р., коли після перемоги у Другій світовій війні, імідж Сталіна та СРСР був доволі високим. На основі фактичних матеріалів автор продемонстрував жахи репресій і голодомору тоталітарної імперії.

"Смолоскип" завершив видання п'яти томів творів Миколи Хвильового — унікальне найповніше зібрання творчого доробку письменника. В Україні подібних видань митця досі не було.

Видавництво продовжило працювати над випуском у світ творів лауреатів літературного конкурсу, що свідчить про стабільність підтримки творчої молоді. Зокрема, вийшли книжки А. Полуніна "Волосся", І. Сажинської "Лемніска-ката", Д. Скочка "До Слова". Попри воєнні дії "Смолоскип" не відмовився від однієї зі своїх основних місій — відкривати нові імена в літературі для українського читача.

Видавництво стало платформою для авторів, які висвітлюють реалії війни, створюючи літературу, що віддзеркалює актуальні виклики та переживання суспільства. Ці тексти не лише документують історію, а й стають важливим психологічним ресурсом для читачів, допомагаючи пережити травми та знайти сенс у складних обставинах.

В умовах війни "Смолоскип" розпочав низку ініціатив, спрямованих на підтримку української армії та постраждалих від війни осіб. Видавництво організовує благодійні акції, які дають змогу частину прибутків від продажу книг спрямовувати на потреби військових. Такі дії не лише сприяють формуванню позитивного іміджу видавництва, а й привертають увагу до важливих соціальних питань.

У квітні 2024 р. "Смолоскип" оголосив про можливість передзамовлення книжки М. Леонівича — поета, дизайнера видавництва, який від лютого 2023 р. долучився до лав українського війська і зник безвісти на фронті. "Повільна людина" — це зібрання текстів із його виданої збірки "Агон" (2004, лауреат літературного конкурсу видавництва "Смолоскип"), невиданої збірки "Read my lips (Повтори це за мною)" (2006—2007) і нові тексти — до 2022 р. Частина коштів від продажу видання піде на підтримку Збройних сил України. Видавництву вдалося провести кілька

презентацій книжки М. Леонівича. В анонсі літературного вечора у PEN Ukraine зазначено: "Розмова відбуватиметься без участі Миколи Леонівича, який на цей момент майже півтора року вважається зниклим безвісти під час виконання бойового завдання під Авдіївкою навесні 2023 року. Статус зниклий безвісти не означає забутий чи загиблий. Тисячі українських військових утримує в полоні держава-терорист рф, не надаючи жодної інформації про них, тим самим порушуючи міжнародне гуманітарне право і Женевські конвенції. Розмова в просторі Українського ПЕН, зокрема, і про те, як важливо відвойовувати у ворога пам'яттю тих, кого він намагається вкрасти забуттям" [11].

У "Смолоскипі" побачила світ збірка поезій "Подвійний БК" А. Антонюка — воїна та лауреата літературного конкурсу видавництва (2006). Вірші написано на фронті у 2022 р., автор зміг вдало поєднати мотиви війни з чорним гумором та іронією у контексті власного світосприйняття. Цей творчий доробок є яскравим доказом того, що перешкодити поетичному рухові душі не спроможні жодні складні обставини.

Окремо варто відзначити випуск літератури для дітей. Зокрема, за час повномасштабної війни у "Смолоскипі" вийшли друком книжки А. Дубровної "Країна Маріленд" та "Історії Марійки та дідуся Юри" (сучасні дитячі притчі). Випуск видань для дітей у сучасних реаліях також має особливу місію, адже відіграє важливу роль у підтримці морального стану малечі, розвитку

культурної ідентичності, допомагає в подоланні травм, спричинених війною.

Побачили світ й інші збірки віршів: С. Богдан "Камені", К. Мельниченко "Екзистенційна крига. Exodu"; прозові тексти: К. Мейта "Таргани". Це свідчить про постійний попит на українську літературу, який, всупереч викликам війни, є. "Смолоскип" продовжує випускати й презентувати нові видання, просуваючи українську літературу в часи, коли книга, хоч і не є предметом першої потреби, покликана впливати на суспільну свідомість як духовна зброя, служити моральною опорою.

Висновки. Видавництво "Смолоскип" в умовах російсько-української війни зіткнулося з численними викликами, які спонукали до змін у стратегії діяльності, адаптації до нових умов ринку та посилення соціальної відповідальності. Незважаючи на труднощі, видавництво доводить високу репутацію та продовжує виконувати вагомую роль у розвитку української культури, підтримуючи новими виданнями й проектами і авторів, і читачів. Залишаючись відданим своїм принципам і місії — просувати українську літературу та культуру за будь-яких суспільно-політичних умов, "Смолоскип" вирішує нагальні, неминучі під час війни проблеми, випускає друком нові книжки, проводить онлайн- і офлайн-заходи, що об'єднують поціновувачів рідного слова. Виклики й криза не оминули книговидавничу справу, проте труднощі сприяють пошуку нових можливостей і стратегій розвитку.

Список бібліографічних посилань

1. Блумсдей: традиція повертається. *Смолоскип*. 21.06.2024. URL: <http://www.smoloskyp.org.ua/blumsdej-tradytsiya-povertayetsya/>.
2. Видавництво "Смолоскип" підтримало ЗСУ фінансовою допомогою. *Читомо*. 03.03.2022. URL: <https://chytomo.com/smoloskyp-pidtrymav-vijskovykh-finansovoiu-dopomohoiu/>.
3. Війна і книжки: Український інститут книги презентував дослідження впливу повномасштабного вторгнення на читання українців. *Український інститут книги*. 13.10.2023. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/viyna-i-knizhki-ukra-nskiy-institut-knigi-prezentuvav-doslidzhennya-vplyvu-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-na-chitannya-ukra-nci>.
4. Вовк Н. С. Інструменти популяризації видавничого ринку в Україні: вплив пандемії та воєнних дій. *Інформація та соціум*. 2023. С. 78—80.
5. Голубовський Р. І. Тенденції розвитку книжкового ринку України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3830/3750>.
6. Дукач Ю. Книжки під час війни: видано 290 нових. Про що вони? *Тексти*. 31.08.2022. URL: <https://texty.org.ua/articles/107579/knyzhky-pid-chas-vijny/>.
7. Єжижанська Т. С. Книжкові видавництва України в умовах перманентної кризи. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 6. С. 29—35.
8. Загоруй А. Як працюють українські видавці в умовах війни — опитування. *Читомо*. 12.04.2022. URL: <https://chytomo.com/iak-pratsiuiut-ukrainski-vydavtsi-v-umovakh-vijny-opytuvannia/>.
9. Загоруй А., Хмельовська О. 9 місяців вторгнення: як українські видавці працюють під час війни. *Читомо*. 29.11.2022. URL: <https://chytomo.com/9-misiatsiv-vtorgnennia-iak-zaraz-pratsiuiut-vydavtsiv-v-ukraini/>.
10. Поетичні читання на Книжковому Арсеналі. *Смолоскип*. 05.06.2024. URL: <http://www.smoloskyp.org.ua/poetychni-chytannya-na-knyzhkovomu-arsenali/>.
11. "Повільна людина": літературний вечір у PEN Ukraine. *Смолоскип*. 17.10.2024. URL: <http://www.smoloskyp.org.ua/povilna-lyudyna-literaturnyj-vechir-u-pen-ukraine-22-10/>.

12. Про роль української діаспори в становленні українського книжкового ринку. *Смолоскуп*. 04.09.2023. URL: <http://www.smoloskyp.org.ua/pro-rol-ukrayinskoji-diaspory-v-stanovlenni-ukrayinskogo-knyzhkovogo-rynku/>.
13. Семенюта І. Брак паперу, знищені друкарні та "ренесанс" української книжки. Як війна вплинула на видавців. *Детектор медіа*. 24.03.2023. URL: <https://detector.media/rinok/article/209315/2023-03-24-brak-paperu-znyshcheni-drukarni-ta-renesans-ukrayinskoji-knyzhky-yak-viyna-vplynula-na-vydavtsiv/>.
14. Тріщук О. В., Кір'як В. С. Видавничий бізнес в умовах російсько-української війни. *Технологія і техніка друкарства*. 2023. № 2. С. 92—98.
15. Шендерівська Л. П., Гук О. В., Мохонько Г. А. Трансформація бізнес-моделей видавництва в умовах війни та пандемії. *Економічний простір*. 2022. № 179. С. 79—85.

Alla Mykolaienko,

PhD of Social Communications,

Senior Teacher of Kyiv National University of Culture and Arts

Publishing activity of "Smoloskyp" in the context of the Russia-Ukraine war: challenges and experience

This article examines the experience of publishing houses operating in wartime conditions, focusing specifically on the activities of "Smoloskyp".

The challenges faced by the publishing house in the conditions of Russian aggression and strategic solutions that help to stay on the market are analyzed.

The work emphasizes the unique experience of "Smoloskyp" in exile and its relocation to independent Ukraine, as well as its conscious stance and steadfast principles in various social and political conditions.

It is summarized that in the conditions of the Russian-Ukrainian war, the publishing house "Smoloskyp" was forced to change its strategy, adapt to new market conditions and increase social responsibility. At the same time, despite the difficulties, the publishing house maintains its image and role in the development of Ukrainian culture, supporting not only authors, but also readers with new publications and projects.

Keywords: *"Smoloskyp" publishing house; Ukrainian book; publishing market; Russian-Ukrainian war*

References

1. Blumsdei: tradytsiia povertaietsia. (2024). *Smoloskyp*. Available at: <http://www.smoloskyp.org.ua/blumsdej-tradytsiia-povertayetsya/>.
2. Vydavnytstvo "Smoloskyp" pidtrymalo ZSU finansovoiu dopomohoiu. (2022). *Chytomo*. Available at: <https://chytomo.com/smoloskyp-pidtrymav-vijskovykh-finansovoiu-dopomohoiu/>.
3. Viina i knyzhky: Ukrainnyi instytut knyhy prezentuvav doslidzhennia vplyvu povnomashtabnogo vtorhnennia na chytannia ukraintsev. (2023). *Ukrainnyi instytut knyhy*. Available at: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/viyna-i-knizhki-ukra-nskiy-institut-knigi-prezentuvav-doslidzhennia-vplyvu-povnomashtabnogo-vtorgnennia-na-chitannia-ukra-nci>.
4. Vovk N. S. (2023). Instrumenty populiaryzatsii vydavnychoho rynku v Ukraini: vplyv pandemii ta voienykh dii. *Informatsiia ta sotsium*, pp. 78—80.
5. Holubovskiy R. I. (2024). Tendentsii rozvytku knyzhkovoho rynku Ukrainy v umovakh viiny. *Ekonomika ta suspilstvo*, 61. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3830/3750>.
6. Dukach Yu. (2022). Knyzhky pid chas viiny: vydano 290 novykh. Pro shcho vony? *Teksty*. Available at: <https://texty.org.ua/articles/107579/knyzhky-pid-chas-viiny/>.
7. Yezhyzhanska T. S. (2023). Knyzhkovi vydavnytstva Ukrainy v umovakh permanentnoi kryzy. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 6, pp. 29—35.
8. Zahorui A. (2022). Yak pratsiuiut ukrainski vydavtsi v umovakh viiny — opytuvannia. *Chytomo*. Available at: <https://chytomo.com/iak-pratsiuiut-ukrainski-vidavtsi-v-umovakh-viiny-opytuvannia/>.
9. Zahorui A., & Khmelovska O. (2022). 9 misiatsiv vtorhnennia: yak ukrainski vydavtsi pratsiuiut pid chas viiny. *Chytomo*. Available at: <https://chytomo.com/9-misiatsiv-vtorhnennia-iak-zaraz-pratsiuiut-vidavtsiv-v-ukraini/>.
10. Poetychni chytannia na Knyzhkovomu Arsenali. (2024). *Smoloskyp*. Available at: <http://www.smoloskyp.org.ua/poetychni-chytannia-na-knyzhkovomu-arsenali/>.
11. "Povilna liudyna": literaturnyi vechir u PEN Ukraine. (2024). *Smoloskyp*. Available at: <http://www.smoloskyp.org.ua/povilna-liudyna-literaturnyj-vechir-u-pen-ukraine-22-10/>.
12. Pro rol ukrainskoї diaspory v stanovlenni ukrainskoho knyzhkovoho rynku. (2023). *Smoloskyp*. Available at: <http://www.smoloskyp.org.ua/pro-rol-ukrayinskoji-diaspory-v-stanovlenni-ukrayinskogo-knyzhkovogo-rynku/>.
13. Semeniuta I. (2023). Brak paperu, znyshcheni drukarni ta "renesans" ukrainskoї knyzhky. Yak viina vplynula na vydavtsiv. *Detektor media*. Available at: <https://detector.media/rinok/article/209315/2023-03-24-brak-paperu-znyshcheni-drukarni-ta-renesans-ukrayinskoji-knyzhky-yak-viyna-vplynula-na-vydavtsiv/>.
14. Trishchuk O. V., & Kiriak V. S. (2023). Vydavnychi biznes v umovakh rosiisko-ukrayinskoї viiny. *Tekhnolohiia i tekhnika drukarstva*, 2, pp. 92—98.
15. Shenderivska L. P., Huk O. V., & Mokhonko H. A. (2022). Transformatsiia biznes-modelei vydavnytstv v umovakh viiny ta pandemii. *Ekonomichniy prostir*, 179, pp. 79—85.

Надійшла до редакції 22 листопада 2024 року

Показ чик ст ат ей і мат еріалів, опублікованих у ж урналі за 2024 рік

СТОРІНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Визначні дати в житті друкованої книги та Книжкової палати України	1	3
СЕНЧЕНКО М. Ера домінування Розуму	5, 7, 8, 9, 10	3
СЕНЧЕНКО М. "Книга має свою долю": до 150-річчя від дня народження українського бібліографа Богдана Боднарського	6	3
СЕНЧЕНКО М. Контроль і фальсифікація науки. Інквізиція вчених	11, 12	3
СЕНЧЕНКО М. Майбутнє книги чи книга майбутнього?	2	3
СЕНЧЕНКО М. Сорок років: від проекту АСНТІ до електронних бібліотек	4	3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

БОНДАР Ю., РОМАНИШИН Ю., СЛИВЮК Ю. Проект "Книжка за день"	6	9
ВОРОНЦОВА А. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2023 року	4	9
КУШНАРЕНКО Н., СОЛЯНИК А. "Вісник Харківської державної академії культури": 25 років успішного служіння науці	8	8
МИЛЬЧЕНКО Л. Експорт книжкової продукції, міжнародні книжкові ярмарки, популяризація мови та літератури — складники іміджу Франції	1	8
ОЧЕРЕТЯНА Л. Книги України у дзеркалі державної бібліографії (за матеріалами бази даних державної бібліографії "Літопис книг" за 2023 рік)	12	8
УСТІННИКОВА Т. Вплив кризових ситуацій на стан доставляння обов'язкових примірників документів у Книжкову палату України у 2019—2023 роках	6	4
УСТІННИКОВА Т., ЖИГУН Т. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2023 році	5	9

РЕЦЕНЗІЇ

КАПУСТІНА Н., СЕДИХ В. Що може бібліографія	11	41
КЕПІН Д. Історичний портрет стародавніх соціумів	4	21
КЕПІН Д. Музейний портрет Львова	5	16
КЕПІН Д. Музейна професія: погляд із Дніпра	12	18
КЕПІН Д. Нове видання з музейництва	5	17
КЕПІН Д. Пам'яткоохоронна справа в Україні: погляд зі Львова	10	28
КЕПІН Д. Розвиток музейництва: погляд із Луцька	6	11
МАКАРОВА М. Питання національного бібліографічного обліку крізь призму європейського досвіду	1	18
СВАРНИК І. Три бібліографії	4	17
СЕРОВ Ю. Методи машинного навчання в дослідженні впливу стресу на діяльність людини	6	13
ШПАК В. Давня література релігійного змісту: сучасний погляд	8	17

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

HORODENKO L., TSYMBALENKO Ye., TSYMBALENKO M. Increasing trust in information among high school students through media literacy training	10, 11	20, 10
KURYLOVA O., MYRONENKO V., HARKAVENKO Yu. Electronic newsletter in the system of social communications: prospects for effective use	3	12
АКОПЯН К. Роль військових журналістів у системі розбудови стратегічних комунікацій Державної прикордонної служби України	11	15
АРСЕНЧО А. Штучний інтелект у сучасних умовах цифрової трансформації глобального суспільства	8	18
ВАСИЛЕНКО В., ПРИСЯЖНИК К. Стратегії впровадження інтернаціоналізації в закладах вищої освіти	8	30
ВАСИЛЕЦЬКИЙ М. Вплив цифрових платформ на розвиток і функціонування регіональних медіа України в контексті реформ децентралізації та технологічної модернізації	10	14
КОРНЄЄВ В., САЦУК Т. Соціально-комунікаційний аудит: проблематика, можливості, інструменти	12	24
ЛЕБІДЬ Т. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності музеїв Тернопільщини	9	10
ЛЕБІДЬ Т. Проблеми цифровізації пам'яток та електронного обліку музейних колекцій	1	40
МАКАРОВА М. Інструменти сприяння інформаційній безпеці в медіапросторі	8	23
МАТІОС В. Документування злочинів проти культурної спадщини України: основні проекти та ініціативи за підтримки громадськості	7	12
ПАВЛЕНКО Т. Українсько-польська співпраця в галузі освіти: контент-аналіз наукового журналу "Освітологія"	1	34
ПАРФЕНЮК І. Динаміка розвитку україномовного сегмента в ТікТок: еволюція та сучасні виклики	7	19
СЕНЧЕНКО М. Ера домінування Розуму	1, 2, 3, 4, 6	21, 31, 3, 22, 15
СЕНЧЕНКО Н. Метод програмно-цільового планування у проектуванні електронних бібліотек	10	7
УДОВЕНКО А. Особливості онлайн-комунікації профспілкових організацій із молодіжною аудиторією	4	28
ЦУРІНА Е. Інтерпретація невербальних сигналів у роботі журналіста	1	26

БІБЛОТЕЧНА СПРАВА

АНІСІМОВА О., ЯВОРСЬКА Т. Стратегічне управління в діяльності бібліотек	3	37
БОЖУК Л., КУРЧЕНКО Т. Фонд цінних та рідкісних видань бібліотек авіаційних університетів України	4	33
ВОВК Н. Роль івент-менеджменту як бібліотечної інновації в підвищенні привабливості публічних бібліотек: аналіз тенденцій та успішних практик	7	32
ДЕМ'ЯНЕНКО Л. Українські бібліотеки в умовах російської агресії: актуальні проблеми та перспективи розвитку	9	18
ДОСКІЧ Л. Цифровізація та шкільна бібліотека: роль у трансформації освіти	8	36
ІЛЬНИЦЬКИЙ В. Простір для творення у бібліотеці для дітей як середовище креативу та новітніх інформаційних технологій	1	47
КЛИМЕНКО О., СОКУР О. Функції науково-методичної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	3	23

<i>КЛИМЕНКО О., СОКУР О.</i> Функціонування українських бібліотек в умовах цифровізації.....	12	19
<i>КОЛОСКОВА Г., МИХАЙЛОВА А.</i> Цифрові комунікації сучасної бібліотеки: ключові аспекти	2	15
<i>КОСТЕНКО Л., ЖАБІН О.</i> Національна бібліометрика України: проблеми формування.....	7	26
<i>КОСТЕНКО Л., КОПЛАНСВА В., ЖАБІН О.</i> Бібліотечна Україна ХХІ століття: консолідаційний вектор розвитку.....	11	23
<i>МАРТИНЕНКО Я.</i> Підготовка фахівців бібліотечно-інформаційної сфери України до впровадження хмарних технологій	9	24
<i>МАТВІЄНКО О., ЦИВІН М.</i> Моделювання як метод дослідження: бібліотечнознавчий науковий дискурс.....	3	29
<i>МЕЛЬНИК В., НАЛИВАЙКО О.</i> Реформування діяльності університетських бібліотек України: тенденції та виклики ХХІ століття	11	29
<i>МЕЛЬНИК-ХОХА Г.</i> Роль метаданих в організації доступу до цифрових колекцій електронної бібліотеки	5	24
<i>МУДРОХА В.</i> Інноваційний розвиток бібліотеки: проектні рішення та грантові програми	5	18
<i>НОВАЛЬСЬКА Ю.</i> Методична робота бібліотек України в умовах воєнного стану	2	10
<i>ПАВЛЕНКО Т.</i> Упровадження цифрових ресурсів у роботу освітянських бібліотек: виклики та можливості	11	34
<i>РЕЗНИЧЕНКО В., ПРОСКУДІНА Г., КУДІМ К.</i> Сучасний підхід до створення та інтеграції бібліотечних електронних інформаційних ресурсів	6	24
<i>СЕНЧЕНКО Н.</i> Науково-методологічні підходи до створення контенту електронних бібліотек.....	3	19
<i>ТУРОВСЬКА Л., КРУТОВА Р., СТАХОВСЬКА А.</i> Електронний каталог періодичних видань у системі дистанційних послуг НБУВ	5	33
<i>ТУРОВСЬКА Л., ШЕВЧЕНКО І.</i> Сервіс-орієнтована модель системи обліку користувачів НБУВ	2	24
ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ		
<i>FEDORUK O.</i> Security and protection of information in electronic document management systems: improving the level of cyber defense.....	4	39
<i>МАРКОВЕЦЬ О.</i> Формальна модель функціонування електронного архіву кваліфікаційних робіт	10	30
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО		
<i>ПАЛІЧУК К.</i> Міжнародний досвід і стандарти впровадження інноваційних технологій у документаційне забезпечення в Україні.....	8	41
З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ		
<i>ДОЯР Л.</i> Аркушеві видання 1942—1944 років із фондів Книжкової палати України	9	35
<i>ДОЯР Л.</i> Індустріальне відродження УРСР у друкованих виданнях 1945—1948 років	12	31
<i>ДОЯР Л.</i> Наукові розвідки та навчальна література з історії України 1942—1944 років	6, 7	44, 38
<i>ДОЯР Л.</i> Територіальні прирощення Радянської України на початку Другої світової війни в журнальній періодиці УРСР (1939—1941) (за матеріалами журналів "Червоний хрест" та "Вільна Буковина")	2, 3	45, 46
<i>КЕПІН Д.</i> Видання 1923 року з історичних і природничих наук як джерело становлення українського музейництва (з архіву Книжкової палати України).....	2	38
ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ		
<i>ЛОЩИНСЬКА Н.</i> "Український журнал": 200 років від дня виходу у світ	11, 12	51, 41
<i>ЛОЩИНСЬКА Н.</i> Українські літературно-художні журнали 1920—1930-х років (із фондів НБУВ).....	5	38
<i>ОЛІЙНИК М.</i> Особливості теоретичного навчання давньоримських військових	8, 9	50, 41
<i>ПЕРУНІН В.</i> Велика княгиня Київська: загальнонародські закони, першохристиянське знання — зброя, наступні дії — основи державності Русі-України (роки 946—947).....	6	34
<i>ШУМІЛОВА А., СІНЬСЬКА К.</i> Прижиттєві публікації творів Панаса Мирного на сторінках періодичних видань кінця ХІХ — початку ХХ століть (до 175-річчя від дня народження).....	10, 11	43, 44
<i>ЯКУБОВА Т., МАТВІШИН Я.</i> Професор Віленського університету Міхал Пелка-Полінський: дослідження наукового доробку та книжкових знаків	7, 8	44, 45
ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ		
<i>ДРОЗДОВСЬКА О.</i> Маловідомий Іван Шлендик (1889—1946): життя й діяльність (до 135-річчя від дня народження).....	10	35
<i>КУШНАРЕНКО Н., НОВАЛЬСЬКА Т.</i> Видатна постать української бібліотечної освітньо-наукової школи (до ювілею Алли Анатоліївни Соляник)	5	43
<i>КУШНАРЕНКО Н., СОЛЯНИК А.</i> Репутаційна представниця київської бібліотечної освітньо-наукової школи (до ювілею Віри Вікторівни Загуменної).....	6	49
<i>СЕНЧЕНКО Н.</i> До 950-річчя преставлення преподобного Феодосія Печерського.....	4	45
ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ПАМ'ЯТНІ ДАТИ		
<i>КРИВЕНКО М.</i> Новаторський підхід до жанру біобібліографії: зі спогадів про Нонну Копистянську (1924—2013) (до 100-річчя від дня народження).....	2	49
СЛАВЕТНІ ВИДАВНИЦТВА УКРАЇНИ		
<i>МИКОЛАСНКО А.</i> Діяльність видавництва "Смолоскип" в умовах російсько-української війни: виклики та досвід. 12	12	46
ЗА РУБЕЖЕМ		
<i>ГО ЧЖИЛЯН</i> Цифрова трансформація системи управління науково-технічною інформацією в китайських університетах.....	5, 6	49, 21
<i>МИЛЬЧЕНКО Л.</i> Експорт книжкової продукції, міжнародні виставки, популяризація мови та літератури — чинники підвищення іміджу Королівства Іспанія на світовій арені.....	9, 10	47
<i>Покаж чик</i> статей і матеріалів, опублікованих у журналі за 2024 рік.....	12	51

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 62 пр. Зам. 1.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html